

Műhelytanulmányok 152.

2024. szeptember

Simai Mihály

**TÖRTÉNELMI FORDULÓPONT? AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK
HELYZETE ÉS ÚTVÁLASZTÁSA A GLOBÁLIS
RENDSZERBEN ALAPÍTÁSÁNAK NEGYEDÉVEZREDES
ÉVFORDULÓJA ELŐTT**

MT

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont,
Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 152. (2024) 1-102. 2024. szeptember

Történelmi fordulópont? Az Egyesült Államok helyzete és útválasztása a
globális rendszerben alapításának negyedévezredes évfordulója előtt

Szerző:

Simai Mihály

akadémikus, emeritus kutató professzor

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

email: simai.mihaly@krtk.hun-ren.hu

Minden itt kifejtett vélemény és következtetés a szerző sajátja, mely nem minden esetben tükrözi az HUN-REN KRTK, illetve a Világgazdasági Intézet kutatóinak véleményét

ISBN 978-963-301-734-0

ISSN 1417-2720

Történelmi fordulópont? Az Egyesült Államok helyzete és útválasztása a globális rendszerben alapításának negyedévezredes évfordulója előtt

Simai Mihály¹

Összefoglaló

Az Egyesült Államok belső viszonyait, a 21. század harmadik évtizedében olyan történelmi jelentőségű változások jellemzik, amelyek sok területen jelentős hatással vannak társadalmának arculatára, erejének hagyományos tényezőire, emberi és anyagi és katonai erejére és ezek érvényesítésének képességeire. Ezek az ország jövőjét több irányban is befolyásolják. Annak következtében, hogy a kölcsönhatások az USA és a világ többi része között a múltbelinél lényegesen nagyobbak, jelentős hatással vannak a nemzetközi rendszerre és ebben játszott szerepére is. A 2024-es választások utáni viszonyok egyik döntő kérdése: milyen érdekviszonyok érvényesülnek majd új kormányzatának belpolitikájára, geopolitikájára és geoökonómiájára, relációs és strukturális hatalmának tényezőire, gazdasági, politikai és katonai döntéseire. A másik hosszú távlatra vonatkozó kérdés az, hogy: a nemzetközi rendszerben véget ért ugyan az amerikai évszázad korszaka erodálódott az Egyesült Államok hegemóniája, és csökkentek különleges adottságaiból származó előnyei, de stratégiai döntései, hatalmi pozíciói, gazdasági ereje, tudományos és technikai felkészültsége és politikai befolyása amelyekre globális szerepe épül milyen következménye lesznek a világrend alakításában. A tanulmány egyik fő célja az Egyesült Államok nagy stratégiájának vagyis annak az irányadó paradigmájának megvilágítása a jelenlegi, globális hatalmi versenyként jellemzett szakaszban amelynek központi területei maradnak az USA politikájában az ukrajnai háborúval kapcsolatban játszott szerepe, az USA és Oroszország, az USA és Kína konfliktusos viszonya? Mennyire változtathatja meg az új kormány azt az intellektuális és ideológiai architektúrát, amely politikáit, cselekedeteit és reakcióit irányítja a nemzetközi színtéren?

¹ Akadémikus, emeritus kutató professzor, HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. Email: simai.mihaly@krtk.hun-ren.hu

A vezérelvek egyértelműen szerepeltek a Biden-Harris kormányzat szinte minden nemzetbiztonsági stratégiai kiadványában és a törvényhozás kutatási tanulmányaiban, amelyek e tanulmány fontos forrásai: a) a biztonság növelése, b) a gazdasági jólét javítása, c) a demokrácia előmozdítása, d) nemzetközi szerepvállalás, e) az Egyesült Államok mint a világ "vezetője", de nem a világ "rendőre", és f) az együttműködés a közeli szövetségesekkel. Ezek a dokumentumok felsorolták az előző kormányok által hangsúlyozott olyan a veszélyek elleni fellépést is, mint a klíma és globális környezeti viszonyok romlása, a nemzetközi szervezett bűnözés, a kábítószer-kereskedelem, a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek elterjedése. További regionális-globális kérdésként szerepeltek a gazdasági biztonság, az ellátási biztonság védelme és erősítése, nemzetközi kereskedelem védelme volt. Mindegyik dokumentumban szerepelt az USA energetikai biztonságának témája, és a nemzeti erőforrásokvédelme is.

A tanulmány négy témakörben: "Az amerikai nemzet és a társadalom arculata 2024-ben, az új demográfiai trendek következményei, homogenizálódó, sok arcszínű vagy multikulturális nemzet felé fejlődik-e az USA? „Az amerikai gazdaság realitásai, a gazdaságpolitikák következményei: a középosztály politikája és az „amerikai álom” 2024-ben az „Amerika mindenekelőtt” és „Amerikának újra vezetnie kell” politikai célok fényében.” „Az Egyesült Államok céljai, hatalmi pozíciói és lehetőségei: szerepe az átalakuló világrendben, relációs és strukturális hatalmának eszközei, hadsereg. A dollár és a technológia.” „Az Egyesült Államok a globális fegyverkezési versenyben és szerepe a világ remilitarizálásában.” világítja meg a változások főbb trendjeit főútvonalait és következményeit.

JEL: E65, E66, F51, F52, F55, F60

Tárgyszavak: atomháború, érdekviszonyok, fegyverkezés, feszültségek, gazdaságpolitika, geopolitika, geoökonómia, globális hatalmi verseny, hadsereg, izolacionizmus, középosztály, külpolitika, multikulturalizmus, multilateralizmus, NATO, népesedés, relációs hatalom, strukturális hatalom, szuperhatalom, szürke zóna, technológiai forradalom, ukrajnai háború, úrháború, változó társadalom, vezető szerep, világháború, világrend jövője, világvaluta

1. Bevezetés²

A Világgazdasági Kutatóintézetben a fejlett nyugati országokkal foglalkozó első kutatómunkám témája az 1970-es évek elején az Egyesült Államok volt. Ennek eredményeit „Az Egyesült Államok a kétszázadik évforduló előtt” című könyvemben

² *Köszönet: Köszönöm a Világgazdasági Kutatóintézet munkatársainak, igazgatójának Sass Magdolnának, Szalavetz Andreának, Csáki Györgynek, Éltető Andreának, Ricz Juditnak, Deák Andrásnak javaslatait és Kanász Mária segítségét a műhelytanulmány szerkesztésében*

foglaltam össze.³ Az „Amerika kutatást” a hetvenes évek első felében természetesen elsősorban az USA meghatározó fontosságú globális világpolitikai és világgazdasági szerepe indokolta. Fontos oka volt ennek azonban az is, hogy a nemzetközi feszültség növekedése és az „úrhadviselési verseny” kezdetei ellenére történelmi fordulópontot reméltünk. Bizonyos javulás kezdődött a magyar-amerikai kapcsolatokban is. A hidegháború időszakában a magyar-amerikai kapcsolatok mélypontját az ötvenes évek jelentették, s a javulás a hetvenes évek közepéről gyorsult. A korabeli magyar vezetés nem kívánta követni a Szovjetuniót a katonai kiadások növelésében. Gazdasági okokból is törekedett a magyar-amerikai kapcsolatok javítására. Ennek elősegítésében a Világgazdasági Kutatóintézet egyrészt, mint a kormány tanácsadója, másrészt, mint a magyar tudományos diplomácia egyik bázisa kezdettől fogva központi szerepet játszott. A liberálisabb Magyarország a hetvenes években megkapta a "legnagyobb kedvezményt". Az USA támogatta Magyarország aktív bekapcsolódását a világpiac vérkeringésébe, felvételét a GATT-ba, tagságát a Világbankban és a Nemzetközi Valutaalapban. Az amerikai bankok segítették Magyarország nemzetközi hitelfelvételét és az adósság kezeléséhez szükséges pénzügyi műveleteket is. Az amerikai politikai és ideológiai támogatás jelentős szerepet játszott a rendszerváltás belső feltételeinek kialakításában.

Az világ rövidesen belép a 21. század második negyedébe. Az átalakulás fontos kérdése, hogy a második világháború után kialakult világrend további eróziója hogyan érintheti az egyes államokat és a hatalmi viszonyokban folytatódó változások és válságok milyen mértékben és milyen területeken vetettek véget a második világháború után kialakított és lényegében az ENSZ alapokmányára épült liberális és világrendnek? Eljutott-e a világ ahhoz a ponthoz, ahonnan már nincs visszaút, amelyen túl egyszerűen véget ér az államok képessége ahhoz, hogy a negatív tendenciákat ellenőrzés alatt tartsák. A 21. század következő évtizedeiben Magyarországnak nemcsak a bilaterális kapcsolataink, hanem Európai Unió és NATO tagságunk miatt is valószínűleg még fontosabb lesz az Egyesült Államok globális szerepe és politikája a világrend jövőjének alakításában, mint ötven évvel ezelőtt volt.

Az Egyesült Államok megalakulásától, 2024-ig már csaknem egy negyed évezred telt el, Amerika felfedezése óta pedig több mint fél évezred. A 2024-es amerikai választások

³ Simai Mihály: Az Egyesült Államok a 200. évforduló előtt. Budapest : Kossuth Kiadó, 1974.

nyertese az USA hatvanadik elnöke lesz. Bárkit is választanak meg 2024. november negyedikén, elnöki évei alatt ünneplik majd meg az USA negyed évezredes évfordulóját. Egy ország vezetőjének arca sajátos és tartós kép a világ számára is. Pozitív vagy negatív gondolatokat ébreszthet országáról is, ami végigkísérheti attól a pillanattól kezdve, amikor kilép a repülőgépből, és lesétál a lépcsőn a fogadó ország vörös szőnyegére, de megmarad távozása után is. Amerika új arca új történelmi fordulóponttal és hatalmas kihívásokkal néz szembe a 2024-es választásokat követően.

Az Egyesült Államok a 21. század sok vonatkozásban megőrizte földrajzi fekvéséből, természeti erőforrásaival, társadalmi és politikai fejlődésének sajátosságaival kapcsolatos előnyös helyzetét. Ezekre először Alexis de Tocqueville francia társadalomtudós hívta fel a figyelmet a 19. század közepén arra utalva, hogy az Egyesült Államok mennyire különbözik a világ többi államától.⁴ Az USA fejlődését elősegítő tényezők között döntő jelentőségűeknek tekintette méreteit, természeti viszonyait, természeti gazdagságát, a hatalmas szabad földterületeket, az adott kor szemszögéből fontos természeti erőforrások bőségét és viszonylag könnyű hozzáférhetőségét, a hatalmas és gyorsan bővülő belső piacot, amelyik már a fejlődés korai szakaszában is lehetővé sőt szükségessé tette a tömegtermelést és az emberi tényezőt: a bevándorlás által biztosított kemény munkára elszánt munkaerőt, a tőkeimportot. Fejlődése során ehhez járultak olyan tényezők, mint a növekvő volumenű belső tőkefelhalmozás, a vállalkozási kedv, a sokirányú technikai fejlődés, az újító képesség és a katonai erő. Az egyes tényezők fontossága változott ugyan, de összehatásuk továbbra is segíti fejlődését.

Sok alternatív scenárió fogalmazódott meg az USA jövő fejlődéséről. A legegyszerűbb lenne a történelmi analógiákra hivatkozni, s bölcsen kijelenteni, hogy a történelem öreg vakondja aláássa az Egyesült Államok hatalmának acél talapzatait is. Nem lehet hosszú távon kizárni olyan új hatalmi központ és esetleges új hatalmi koalíció létrejöttét, amelyik erősebbnek bizonyul az Egyesült Államoknál. Ennek az évszázadnak belátható 25-30 esztendejében azonban még nem valószínű. Nem lehet természetesen

⁴ „A demokrácia Amerikában” „De la Démocratie en Amérique” Alexis de Tocqueville francia társadalomtudós klasszikus műve, amely az 1830-as évekből Amerikai Egyesült Államok demokratikus intézményrendszerét mutatja be. A kötet fő kérdése a különlegesség okai és forrásai. Ezekkel magyarázta, hogy a köztársasági demokrácia miért lett olyan sikeres Amerikában és miért bukott el annyi más helyen, például saját hazájában, Franciaországban. Megjósolja a demokrácia jövőjét az Egyesült Államokban, bemutatja a lehetséges fenyegetéseket és a valós veszélyeket.

kizárni azt sem, hogy az Egyesült Államok vezetői, túlértékelve az ország lehetőségeit a nemzetközi hatalmi versenyben, politikájukkal olyan helyzetet teremtenek, amelyek végső meggyengíti azokat a tényezőket, amelyre előnyei épülnek. A tanulmány az Egyesült Államok helyzetét és jövő fejlődésében szerepet játszó főbb tényezőket változóban lévő társadalmi, geopolitikai viszonyai és az átalakulóban lévő világrend főbb folyamatai közötti kölcsönhatások rendszerébe ágyazva vizsgálja. A kutatómunka főbb kérdései között különösen fontosnak tartom azt, hogy milyen területeken és milyen mértékben maradtak fenn az előnyei, illetve a lehetőségei a nemzetközi hatalmi rendszerben? Milyen eszközökkel törekszik az amerikai politika megőrizni és megvédeni a globális elsőségét? Milyen következményei lehetnek az USA hatalmi előnyei esetleges további erodálásának? Választ keresek a Biden-kormány stratégiai elemzői körében megfogalmazódott egyik lényeges kérdésre is, hogy a világ békéje és stabilitása szemszögéből nem előnyösebb-e az amerikai vezető szerep, mint egy többpólusú világ, amelyben az értékviszonyok és az érdekellentétek elkerülhetetlenül ösztönzik az erőszakot és esetleg új világ konfliktusok veszélyeit valószínűsítik a bizonytalan világban?

Az ENSZ Főtitkára a '20-as évek elején tartott első sajtókonferenciáján 2020. januárjában különösen sötét képet festett a világ helyzetéről⁵: „Veszélyes időket élünk. A geopolitikai feszültségek a legnagyobbak az évszázadunkban. A zűrzavar tovább nő. A nukleáris fegyverek korlátozását sem tekinthetjük többé adottnak. A feszültségek tömege egyre több országot vezet olyan döntésekhez, amelyek következményei előre nem kalkulálhatók. Az előre nem látható következmények és az esetleges hibás kalkulációk hatalmas kockázatot rejtnek. Ezzel egyidejűleg azt látjuk, hogy a kereskedelmi és technológiai konfliktusok szétörrik a világ piacait, aláaknázzák a gazdasági növekedést és szélesítik az egyenlőtlenségeket. Eközben bolygónk lángokban áll. Pusztít a klíma válsága. A világ sok területén kiábrándult és haragos embereket látunk, növekvő társadalmi nyugtalanságot, szélsőségeket, nacionalizmust és radikalizálódást látunk a terrorizmus veszélyes terjedésével, különösen Afrikában”. Azóta a helyzet tovább romlott.

⁵ United Nations. 2021. „Press conference by Secretary-General António Guterres at United Nations Headquarters”. <https://press.un.org/en/2021/sgsm20559.doc.htm> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

A nemzetközi rendszerben véget ért ugyan az amerikai évszázad korszaka⁶ erodálódott az Egyesült Államok hegemoniája, és csökkentek különleges adottságaiból származó előnyei is. Ugyanakkor, talán még az ország gazdasági erejénél, tudományos és technikai felkészültségénél és politikai befolyásánál is fontosabb szerepet játszik a hatása arra, hogy milyen útra terelődnek a 21. század a nemzetközi viszonyai. A 2024-es választások az adott helyzetben globális jelentőségűek. Az ENSZ főtitkára 2024. szeptember 24-re, a Világszervezet államainak kezdeményezésére összehívott egy, a következő évtizedek világának alapvető kihívásaival és az államok feladataival foglalkozó globális csúcskonferenciát. A javasolt záródokumentumban, a „Paktum a jövőért” -ben foglaltak központi témája a globális „Stratégiai Fejlődési Célok” megvalósítása a következő évtizedekben. Megfogalmazásában az USA képviselői is részt vettek. Elérésük jövője sok tekintetben függ az Egyesült Államok politikájától.

A tanulmány a jelenlegi viszonyokból indul ki és feltételezi azt, hogy a 21. század első évtizedeiben érvényesülő trendek és jellemző tendenciák közül néhány elég stabil marad. Levonhatunk bizonyos következtetéseket a jövőre nézve azokból a problémákból és kihívásokból is, amelyre földünk minden államának, de főleg a fejlődés szempontjából meghatározó országoknak választ kell keresni és adni. Ennek figyelembevételével a tanulmány néhány problémával és tendenciával foglalkozik, amelyek lényegében alapvető fontosságúak Biden „Amerikának vezetnie kell” akár Trump „Amerika mindenekelőtt” koncepcióinak és politikája szempontjából. Kérdéses, hogy a 2024-es választások győztese, Kamala Harris, vagy Trump mennyiben fogja követni az említett célokat? Tekintetbe kell venni ugyanis azt is, hogy globális vezető szerep nemcsak attól függ, hogy képes-e a kivételesség tényezői közül továbbra is ható lehetőségekre építeni,

⁶ A 20. század viszonyait jellemző „amerikai évszázad” fogalom Henry R. Luce milliárdos újság kiadótól, és politikustól származott, aki. az adott korban a keleti parti, internacionalista republikánus csoportosulás kiemelkedő képviselője volt és az izolacionista irányzatokkal szemben, a háborúba való belépést sürgette 1941 februárjában az Egyesült Államok hatalmi pozíciói, globális kötelezettségei és szerepe alapján. A tulajdonában lévő „Time” magazinban megjelent „Az Amerikai Évszázad” című írásában kifejtette, hogy miközben háború dúl a tengerentúlon, Amerikának „szellemileg és gyakorlatilag” fel kell készülnie a globális vezető szerep lehetőségére. Tanulmánya visszatekintés is volt az USA szerepére az első világháborúban, de egyben világpolitikai prognózist is adott a 20. századra, A7 USA belépése a háborúba a tengelyhatalmak ellen döntő tényező volt a szövetségesek győzelmében- és a 20. század második felében az Egyesült Államok gazdasági és katonai ereje hatalmi, politikai, diplomáciai tevékenysége életvitelének és kultúrájának kivetítése jelentős befolyást gyakorolt a háború után a nemzetközi rendszerre. Elősegítette ENSZ és ENSZ alapokmányában foglaltakra épült világrend kialakítása, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a dollárra épülő pénzügyi rendszer létrehozását.

érvényesíteni gazdasági súlyából és katonai erejéből származó előnyeit 21. századra jellemző globális hiperverseny stratégiai környezetében, hanem azon is múlik, hogy az amerikai belpolitika és megváltozott világ erre hogyan reagál. Az „Amerika mindenekelőtt” koncepció realitása a belső viszonyoktól, az USA nemzetközi versenyképességétől és a változó feltételekhez történő alkalmazkodásától is függ.

A tanulmány négy témaköre:

1. Az amerikai nemzet és a társadalom arculata 2024-ben. Az új demográfiai trendek következményei. Homogenizálódó, sok-színű vagy multikulturális nemzet felé fejlődik-e az USA?
2. Az amerikai gazdaság realitásai, a trumpizmus, a bidenomics: a középosztály politikája és az „amerikai álmom” 2024-ben, az „Amerika mindenekelőtt” és „Amerikának újra vezetnie kell” politikai célok fényében.
3. Az Egyesült Államok céljai, hatalmi pozíciói és lehetőségei: szerepe az átalakuló világrendben, relációs és strukturális hatalmának eszközei, hadsereg. A dollár és a technológia.
4. Az Egyesült Államok a globális fegyverkezési versenyben és szerepe a világ remilitarizálásában.

2. Az amerikai nemzet és a társadalom arculata 2024-ben, az új demográfiai trendek következményei, homogenizálódó, sok arcszínű vagy multikulturális nemzet felé fejlődik-e az USA?

Az Egyesült Államok létrejöttét, társadalmának arculatát, intézményrendszerét, kormányzásának hierarchiáját különböző kultúrájú bevándorlókból verbuválódott telepések nemzedékei sajátos és változó feltételek között alakították ki. Fontos szerepe volt rugalmasságának, alkotó romboló és alkalmazkodó képességeiknek. Fejlődésében jelentős szerepet játszott sokmillió spanyol, a portugál, a holland, a francia, az angol, a német és sok más nemzet leányai és fiainak, köztük több mint másfél millió magyar bevándorló és utódainak, akik önként választották hazájuként az új világot, és azok is, akik nem önként mentek, hanem oda hurcolták őket. Más összefüggésben volt szerepe az őslakosoknak. Túlnyomó többségüket a betelepülők kiirtották, kirabolták, vagy a behurcolt járványok kipusztították. Politikai viszonyaiban különösen fontos ma is az is,

hogyan az Egyesült Államok nem nemzetállamként, hanem államok közötti unió formájában alkotmányos köztársaságként jött létre. Működésével és fejlődésével kapcsolatos két fogalom: az amerikai nemzet arculata és az amerikai álom a 21. században továbbra is élő témák az az amerikai életben és a közgondolkodásban.

A mai értelemben vett amerikai nemzetként emlegetett társadalmi keretek lényegében az 1860 és 1950 közötti kilencven év alatt alakultak ki. Ebben döntő szerepe volt a polgárháborúnak és a két világháborúnak. Ezek olyan események voltak, amelyekben valamilyen formában minden amerikai részt vett. A polgárháború, a két világháború tragikus emberveszteségei, a hadsereg és közös harcok, kegyetlen válságok következményei és a tudatos törekvések bevándorlók millióit illesztette be a nemzeti kultúrába. Hozzájárultak polgárjogi mozgalmak kibontakozásához, fellendüléséhez és bizonyos értelemben sikereihez is, például az afroamerikaiak nemzetbe való integrálásában. Abraham Lincoln volt az első elnök, aki használta az amerikai nemzet kifejezést az "unió" alternatívájaként. Olyan nemzetet képzelt el, amelyet egy "politikai vallás" tart össze, s amely az alapító atyák, az alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat iránti tiszteleten alapul. Híres gettysburgi beszédében félig vallásos kifejezésekkel fejezte ki a nemzet eszméjét: „Négy évvel ezelőtt Atyáink egy új nemzetet hoztak létre ezen a földrészen, amely szabadságban fogant és annak a tételnek szentelte magát, hogy minden ember egyenlőnek teremtett”. Ez ugyan nem volt igaz, de megalapozta az osztatlan amerikai nemzet eszméjét, amely a függetlenségi nyilatkozatban és az alkotmányban gyökerezik.

Egyesek ebből azt a következtetést vonták le, hogy az Egyesült Államok egy "javasolt" nemzet, amely az absztrakt elvek iránti elkötelezettségen alapul (nem pedig a kulturális, etnikai vagy nemzeti csoportok homogenizálódásán). A téma egyik fontos kutatója Hans Kohn terminológiája szerint ez egy "polgári" nemzet, amely a szabadságot és a demokráciát hangsúlyozó polgári hitvalláson alapul, nem pedig kulturális vagy etnikai lojalitáson alapuló "etnikai" nemzet. Az Egyesült Államokat a politikai intézmények és az absztrakt eszmék iránti lojalitás tartja össze – mint Lincoln "politikai vallásában".⁷

⁷ Kohn, Hans: *The idea of nationalism: a study in its origins and background*. Abingdon; New York : Routledge, 2005. and Takaki, Ronald: *A different mirror: a history of multicultural America*. New York : Little Brown and Company, 1993.

Valószínű, hogy a nemcsak Amerikában, hanem világ sok más államában sem fog kialakulni az európaihoz hasonló nemzet.⁸

2.1. A demográfiai trendek

Az amerikai demográfiai fogalmakról és trendekről a legpontosabb információkat a tízévenkénti népszámlálások nyújtják. A 2020-as amerikai népszámlálási adatok szerint⁹ az Egyesült Államok továbbra is a világ harmadik legnépesebb országa és a világ népességének mintegy 5 %-át teszi ki. Lakóinak számát 2022-ben 308,7 millió főre becsülték. Növekedésében és szerkezetében továbbra is szerepet játszik a bevándorlás. Ennek alakulását Amerika történelmében sok tényező befolyásolta. Döntő az USA alkotmánya, amelyet nagyszámú törvény egészített ki, módosított vagy magyarázott. A közelmúltban változást eredményezett az, hogy hatályát veszítette a korlátozó szerepet játszó 1965-ös bevándorlási és honosítási törvény.

Az 1965-ös bevándorlási törvény, amely hatályon kívül helyezte az 1924-es törvényben megfogalmazott nemzeti származási kvótákat, megnyitotta az országot az ázsiai, afrikai és latin-amerikai bevándorlók előtt. Az Egyesült Államok ma nyelvi, vallási és kulturális csoportok végtelen változatosságának ad otthont. A protestáns, európai vagy angol nyelvű nemzet átadta helyét többnyelvű és sok arcszínű országnak.

A népszámlálási adatok évtizedek óta részletes képet festenek a bevándoroltakról is. Az Egyesült Államokban élő, külföldön született népesség 2018-ban elérte a rekord 44,8 milliót, vagyis az Egyesült Államok lakosságának 13,7% -át. A bevándorló népesség több mint négyszeresére nőtt az 1960-as évek óta, amikor a bevándorlás korlátozását és összetételét szabályozni kívánó 1965-ös bevándorlási és honosítási törvény hatályba lépett. Ez az arány némileg elmarad az 1890-es 14,8%-os rekordmagasságnál.

A bevándorolt népesség származási régiók szerinti összetétele jelentős mértékben megváltozott az 1965 óta. 1960-ban az Egyesült Államokban élő bevándorlók 84%-a Európában és Kanadában született, míg csak 6% származott Mexikóból, 4% Ázsiából, 3%

⁸ Lidz, Franz: Will the real Abraham Lincoln please stand up? Smithsonian. Archived from the original on September 28, 2013.

⁹ United States Census Bureau. 2020. 2020 Census Results: 50 U.S. States, Washington D.C., and Puerto Rico. <https://www.census.gov/programs-surveys/decennial-census/decade/2020/2020-census-results.html> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

Latin-Amerika többi részéből és 3% más területekről. 2018-ban az európai és kanadai bevándorlók aránya 13% volt, ázsiaiaké 28%, mexikóiaké 25%, s ugyanekkora volt a többi latin-amerikai országból jötték is. A fennmaradó 9% a világ más országai között oszlik meg. Továbbra is jelentős Mexikó felől jövő illegális bevándorlás. Az ENSZ adatai szerint, az Egyesült Államokban telepítették le a legkevesebb menekültet a menekült-letelepítési program történetében.

A népszámlálási adatok és az erre alapozott előrejelzések szerint az Egyesült Államok mélyreható demográfiai változás állapotában van. A hosszabb távú népszámlálási trendek szerint, tízéves időtartamok átlagadatait alapul véve, az USA történelmében másodszor csökkent a népesség növekedési üteme az elmúlt évtizedben.

Ennek társadalmi és gazdasági következményei minden bizonnyal jelentős szociális és gazdasági hatással lesznek. Az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala szerint a 2030-as évtizedben kerül sor a demográfiai fordulatra. Az előrejelzések szerint minden ötödik amerikai eléri a nyugdíjkorhatárt és az idősök száma az Egyesült Államok történetében először meghaladja a gyermekekét. Mindez jelentős következményekkel jár az USA társadalompolitikáját, jóléti helyzetét befolyásoló politikákra és intézményekre különösen olyan területeken, mint a szövetségi költségvetés és a generációk közötti méltányosság, egészségügy, egészségügyi ellátás és egészségügyi kiadások, valamint a nyugdíjrendszerek.

Ezek a változások szerepet játszanak abban is, hogy az USA társadalmának arcszín szerinti és etnikai összetételében is jelentős átalakulás megy végbe.

A 2020-as népszámlálás eredményei azt tükrözik, hogy az Egyesült Államok lényegesen sokszínűbb lett. A nem spanyol fehér lakosság aránya tíz év alatt az Egyesült Államok lakosságából 57%-a hat százalékponttal csökkent 2010 óta, ami a legnagyobb csökkenés a bármely arcszín szerinti vagy etnikai csoport közül. A fehér csoport zsugorodása nagyobb a fiatalok körében, s kisebb az idősebb korosztályban. A színes bőrűek 2020-ban az Egyesült Államok teljes népességének 43%-át tették ki, szemben a 2010-es 34%-kal.

A spanyol vagy latin népesség volt a második legnagyobb etnikai csoport, amely a teljes népesség 18,7%-át tette ki. Az arányok alakulása eltérő az egyes szövetségi államokban és korcsoportokban. Nő az egyértelműen színesek, tehát nem fehér etnikai

csoportok aránya, és ezek között is jelentősek a különbségek. Az etnikai csoportok arányai közötti eltérések különösen jelentős mértékben növekedtek Hawaiiiban, Alaszkában, Oklahomában és Nevadában. Ami nagyon érdekes, hogy miközben az idősebb korosztályokban a keveredés, azaz a vegyes családi kötelék a népesség körében nagyon alacsony arányú volt, addig a fiatalabbak körében nőtt. A vegyes házasságokban is érdekesek a különbségek: a latinok és a fehérek között nagyobb a keveredés, kisebb az afroamerikaiak és a fehérek, valamint az afroamerikaiak és a latinok között.

A fekete vagy afroamerikai népesség volt a harmadik legnagyobb csoport 12,1%-kal. A többi etnikai csoport együttesen a teljes népesség 11,4%-át tette ki.

A nem spanyol fehér amerikaiak továbbra is a legelterjedtebb csoport minden államban, kivéve Kaliforniában, Hawaii-ban és Új-Mexikóban, valamint Columbia kerületben és Puerto Ricóban. Jelenleg hét állam és terület van - Kalifornia, Új-Mexikó, Nevada, Texas, Maryland, Hawaii és Puerto Rico -, ahol a nem spanyol fehér lakosság aránya 50% alatt van.

Azért is fontosak ezek az adatok mert a belső társadalmi konfliktusok alakulásában és a választásokkal kapcsolatban is jelentős hatással bírnak. Közismert, hogy Trumpot az a fehér lakosság támogatja jelentős mértékben, amely néhány államban jelentősebb koncentrációban van jelen. Ez a koncentráció azt is jelenti, hogy a belső konfliktusok az etnikai csoportok között erősebbek maradhatnak.

2.2. A gazdasági egyenlőtlenségek

Az USA társadalmi problémái között az egyik legjelentősebb a gazdasági egyenlőtlenség 1980 óta tartó folyamatos növekedése. A Pew Research Center új felmérése szerint tízből hat amerikai felnőtt azt mondja, hogy manapság túl nagy a gazdasági egyenlőtlenség az országban, és a legtöbben azt mondják, hogy ennek kezeléséhez jelentős változásokra van szükség az ország gazdasági rendszerében, Más kérdésekhez képest, a gazdasági egyenlőtlenség csökkentése nem szerepelt a Biden kormány prioritásainak listáján. Tízből négyen mondják úgy, hogy ennek kiemelt prioritásnak kellene lennie, sokkal kevesebben, mint azok arányai, akik ugyanezt mondják az egészségügyi ellátás megfizethetőbbé tételéről, a terrorizmus kezeléséről vagy a fegyveres erőszak

csökkentéséről.¹⁰ Az egyenlőtlenség növekedésében számos tényező játszik szerepet. A gazdaságban végbement és folytatódó szerkezeti változások nyomán a létra alsó fokain lévő emberek esélyei romlottak, mobilitási lehetőségei korlátozottabbá váltak. A különböző elemzések kiemelik olyan tényezők szerepét is, mint a technológiai változások, a bevándorlás, a nemzetközi verseny, a szakszervezetek hanyatlása, a minimálbér erodálódó értéke. Nőtt a jövedelem szerinti földrajzi szegregáció szerepe is, továbbá gyengült a hátrányos helyzetűek politikai befolyása.

A jövedelemelosztás alakulására vonatkozó becslések jórészt az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala által a Munkaügyi Statisztikai Hivatallal együttműködve végzett háztartási felmérésekre épülnek és a bruttó (adózás előtti) jövedelemre vonatkoznak, és felölelik a legtöbb jövedelemforrásokat. Kulcsfontosságú hiányosság a kormányzati forrásokból kapott természetbeni szolgáltatások csökkenő értéke. Mivel a jövedelemadók progresszívek, és a természetbeni szolgáltatások a (szegényebb) kedvezményezettek gazdasági jólétének fokozását is szolgálják, e két tényező figyelmen kívül hagyása túlbecsülheti a szegényebb és gazdagabb háztartások pénzügyi forrásai közötti valódi szakadékot. A Kongresszusi Költségvetési Hivatal (CBO) alternatív becslést kínál a jövedelmi egyenlőtlenségről, amely figyelembe veszi a szövetségi adókat, valamint a készpénz átutalások és természetbeni szolgáltatások átfogóbb skáláját, mint a jelenlegi népességfelmérés adataival.¹¹ Mindkét becslés szerint az Egyesült Államokban a jövedelmi egyenlőtlenség 1980 és 2016 között mintegy 20%-kal nőtt. Más kutatók eredményei az egyenlőtlenség általános növekedését mutatják ebben az időszakban, függetlenül a természetbeni transzferek elszámolásától. Egy másik alternatíva a fogyasztás egyenlőtlenségére való összpontosítás, amely implicit módon figyelembe veszi a jövedelmek, adók és transzferek minden formáját és forrását. Az elmúlt évtizedekben a jövedelemnövekedés a magasabb jövedelmű háztartások felé billent.

¹⁰ A Pew Research Center pártatlan intézmény, amely tájékoztatja a nyilvánosságot az Amerikát és a világot formáló kérdésekről, attitűdökről és trendekről. Nem foglal politikai állásponatot. A Központ közvélemény-kutatást, demográfiai kutatást, tartalomelemzést és egyéb adatközpontú társadalomtudományi kutatásokat végez. Tanulmányozza az Egyesült Államok politikáját és politikáját; újságírás és média; internet, tudomány és technológia; vallás és közélet.

¹¹ Congressional Budget Office. 2023. The Distribution of Household Income in 2020. <https://www.cbo.gov/publication/59509> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

A felső jövedelmű, valamint a közepes és alacsony jövedelmű családok közötti vagyoni különbség jelentősebb, mint a jövedelmi különbség, és gyorsabban növekszik. 2022-ben a 10,6 millió amerikai háztartás összesen 137,6 trillió dollár vagyonnal rendelkezett. A vagyonmegoszlás szerinti csoportosításban a családok felső 20% 97,9 trillió dollár, vagyonnal rendelkezett, ebből legfelső 1% 35,8 trillió dollárral, a 40%-ot kitevő középosztály 35,7 trillió, az alsó 20% 4,1 trillió dollár. Az amerikai háztartások felső 1%-a birtokolja az Egyesült Államok teljes vagyonának mintegy 26%-át. A jövedelem és vagyonmegosztás egyenlőtlenségeinek jelentős növekedése valószínűleg növeli a republikánusok esélyeit a választásokon.

Az elmúlt évtizedekben az USA gazdasági növekedése különösen kedvezett a vagyonos rétegeknek, elsősorban a leggazdagabbaknak. Ennek részben az a magyarázata, hogy a közepes jövedelmű családok jobban függenek a lakástulajdontól és a lakásáraktól mint vagyonforrástól, mint a felső jövedelmű családok. A felső jövedelmű családok, amelyek vagyonuk nagyobb részét a pénzügyi piaci eszközökből és az üzleti tőkéből nyerik, jobb helyzetben voltak ahhoz, hogy egy recesszió véget érése után a részvényt piac viszonylag gyors fellendüléséből profitáljanak.

A társadalom szerkezetére ható gazdasági tényezők között a jövedelem és különösen a vagyonmegoszlás alakulása nemcsak az életviszonyokat, az oktatáshoz és az egészségi ellátáshoz, a kulturális és más szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztonságát befolyásolja, hanem a képességeket a politikai viszonyok alakítására is.¹²

¹² Az USA munkaerő piacának működése, szerkezete és szervezete is sokban különbözik a többi fejlett ipari országtól. Ennek okairól az elmúlt évtizedek során sok vita folyt az amerikai szakemberek között. Az egyik nézetkör a gazdaság, a termelés szerkezeti változásainak elemzéséből indult ki, s ebből vezette le a munkaerő piac sajátosságait, a másik, a társadalmi és institucionális változások hatásának vizsgálatából kiindulva kutatta a különbségek okait és következményeit. A XX század kilencvenes éve óta növekvő mértékben állnak előtérben a munkaerőpiac nemzetköziesedésének problémái is a vitákban. A munkaerőpiac mikrogazdasági környezete nagyobb rugalmassága miatt is sajátosan működik. Az amerikai gazdaság a múltban is sokkal gyorsabban szüntetett meg és kreált munkahelyeket, mint a legtöbb iparilag fejlett ország. A rugalmasság ebben a vonatkozásban mindenekelőtt azt jelenti, hogy a munkaügyi törvények nagyobb szabadságot adnak a munkáltatóknak az elbocsájtásokra, a bérek alakítására, mint pl. Európában vagy Kanadában s általában is kevésbé védik a dolgozókat. A szakszervezeti tagok aránya kisebb és a szakszervezeti jogok is korlátozottabbak. "Global Employment. An international investigation into the future of work. Vol one and two. Ed by Mihaly Simai, United Nations University Tokio, ZED Books Ltd, London and New Jersey."

Az Egyesült Államok társadalmában a jövedelem és vagyon eloszlásban végbemenő változások egyik fontos sajátossága az arcszín szerinti és etnikai folyamatok és a társadalmi egyenlőtlenségek alakulása közötti szoros kapcsolat. A kérdés megválaszolásához részben a népszámlálásra, részben pénzügyi statisztikákra lehet támaszkodni. Egyik mutató a jövedelmek alakulása. A nem spanyol fehérek, ázsiaiak és spanyolajkúak 2020-as reáljövedelme csökkent, az afroamerikaiaké statisztikailag nem változott. Az etnikai csoportok közül az ázsiaiak rendelkeztek a legmagasabb medián jövedelemmel. Fontos adat a vagyoni egyenlőtlenségek jellemzésére az arcszín szerint megoszlás alakulása is. 2022-es adatok szerint egy fehér háztartás nettó vagyonát 100-nak véve, egy fekete háztartásé 23, egy latinóé 23 volt.¹³

A bevándorlás és a bevándorlók viszonya a befogadó államhoz az USA sajátos viszonyai miatt történelme során nemcsak demográfiai, gazdasági, és kulturális kérdés volt, hanem politikai kérdés is. A politikai tényezők között a 19. században a decentralizált és sokarcú szövetségi államhoz való hűség különösen lényeges lett az észak és dél közötti ellentétek és polgárháború miatt, mint politikai magatartási és erkölcsi kötelezettség. Valószínűleg ezért fogalmazódott meg egy sajátos, a zászlót is magában foglaló magatartási hűségi fogadalom, ami úgy kezdődik, hogy „hűséget fogadok az Amerikai Egyesült Államok zászlajának és a köztársaságnak, amely Isten alatt oszthatatlan nemzet szabadsággal, igazságossággal mindenki számára”. Figyelemre méltó az is, hogy eredetileg, a felsorolásban nem szerepelt az Isten alatt kifejezés, de 1954-ben beépítették, hogy „egy nemzet, amely Isten alatt oszthatatlan” szavakat. (One Nation under God) - ezt a bővítést az amerikai társadalomban a növekvő vallási sokfélesége is indokolhatta.

2.3. A multikulturalizmus és a valóság

Az alapítók az angol nyelv és a protestáns kultúra alapján kezdték a társasalom építését. Ezeket a 19. század folyamán kibővítették katolikusokkal és angolul nem beszélő európaiakkal (főleg németekkel). Volt azonban egy etnikai- faji elem is. Az első honosítási törvény (1790) korlátozta az állampolgárságot a fehér faj tagjaira, amelyet a polgárháború után a tizennegyedik módosítás hatályon kívül helyezett. 1882-ben a

¹³ Isojarvi, Anni T. – Jerow, Sam: Inequality and financial sector vulnerabilities. Washington : Board of Governors of the Federal Reserve System, 2024.

Kongresszus elfogadta a kínai kizárási törvényt, amely megtiltotta a kínai munkások bevándorlását, ami 1943-ig volt érvényben, és csak 1965-ben helyezték hatályon kívül. Az 1924-es bevándorlási törvény, amelyet kétpárti alapon fogadtak el, megtiltotta az Ázsiából történő bevándorlást, és nemzeti kvótákat állapított meg a Kanadából és Észak-Európából történő bevándorlás javára. Rooseveltnél még 1942-ben is mondhatta: „Az Egyesült Államok protestáns ország, és a katolikusok és a zsidók itt szenvednek”.

A bevándorlással, illetve a bevándorlók helyzetével kapcsolatos asszimiláció problematikája, céljai, eszközei és nehézségei továbbra is élő témák az Egyesült Államok társadalmában és a politikában. Milyen mértékben jellemezhető mindezek alapján multikulturális nemzetként az amerikai nemzet? A multikulturalizmust amerikai vonatkozásaiban nehéz meghatározni, mert fogalma sok összefüggést tartalmaz. Utalhat egy adott társadalom demográfiai és kulturális sokszínűségére, megjelenhet egy kormány politikai stratégiájában hivatalos célként, vagy a politikai gyakorlatban egy országban élő etnikai csoportok hivatalos, kölcsönös elismeréseként. Ez olyan esetekben lehet jellemző, amikor egy adott ország nemzeti identitása a kulturális sokszínűségre és nem domináns kultúrára épül. Ilyen pl. Kanada. Pierre Trudeau kanadai miniszterelnök a Parlamentben először 1971-ben használta nyilvánosan ezt a kifejezést Québec tartomány tartósan asszimilálatlan francia nyelvű társadalmának elfogadására. A 21. században a multikulturalizmus Kanadában érvényes politika a kormányzat minden szintjén, és kiterjesztették minden etnikai csoportra.

Az Egyesült Államokban a demográfiai trendek a belső és a nemzetközi migráció már az eddigiekben is azt eredményezték, hogy nagyvárosaik heterogén, többnemzetiségű, sok arcú esetleg multikulturális és többnyelvű megapoliszokká alakultak át. Egyes városokban a külföldön született lakosok a lakosság 35–58%-át teszik ki. A migráns népesség jelentős kreatív kulturális hozzájárulást kínál, és új lehetőségeket nyit meg a zsugorodó fehérarcú városok számára, amelyek korábban az ipar leépülését, a népesség elöregedését és az alacsony születési arányokat tapasztalták. Az elmúlt 15 évben a bevándorlók az Egyesült Államokban a munkaerő növekedésének 47%-át, Európában pedig 70%-át tették ki. Ez sok nagyvárosban okoz feszültségeket, sőt időnként polgárháborúhoz hasonló viszonyokat.

A válasz arra a kérdésre, hogy az elkerülhetetlen etnikai feszültségek és különösen egyes államokban időnként kirobbanó polgárháborús viszonyok milyen mértékben befolyásolják az Egyesült Államok alapvetően demokratikus jellegét, függ a társadalom szerkezetének és arculatának alakulásától is. E tanulmány keretében ezért is tartottam szükségesnek néhány új tendencia megvilágítását.

2024-ben a politikai tényezők között kiemelten fontos kérdéssé vált a déli határok védelme. Biden elnök némileg és igen óvatosan liberalizálta a Trump elnök által megszigorított bevándorlási törvényt. Ez valószínűleg szerepet játszik abban, hogy havonta a déli határokon keresztül, elsősorban Latin Amerikából több százezer ember törekszik az USA-ba. A határőrizet csupán 2023. decemberében rekordszámú negyedmillió illegális menedék kereső bevándorlót vett őrizetbe. Kérdés, hogy mennyire sikerül a törvényhozásban kétpárti megegyezést kialakítani. Az Egyesült Államokba irányuló migráció alakulása befolyásolni fogja a 2024-es elnökválasztást is.

3. Az amerikai gazdaság realitásai, a trumpizmus, a bidenomics: a középosztály politikája és az „amerikai álmot” 2024-ben az „Amerika mindenekelőtt” és „Amerikának újra vezetnie kell” politikai célok fényében.

A társadalmi és gazdasági változások kapcsán az USA-ban különösen sajátos kölcsönhatások alakultak ki. Emiatt az „amerikai álomként” a közgondolkodásba bevonult fogalom hatásának különös jelentősége van továbbra is az USA fejlődésében. Az amerikai álmot fogalma több, gazdasági és spirituális, erkölcsi filozófiai elméleti és irodalmi megközelítésben él. Része a politikai propagandának és programoknak is, Biden elnök pl. azzal vádolta Trumpot, hogy politikája megölte az amerikai álmat. Trump, a 2024-es választásokkal kapcsolatos előadásában ugyanezzel vádolta Bident. Véleményem szerint az amerikai álmot fogalom az ember örök vágyakozása arra, hogy újjászülethet, s hogy „van még lehetősége” a társadalomban és a gazdaságban.¹⁴ Az új világ sokak számára ezt a lehetőséget jelentette. Ennek anyagi összetevője a gazdagságra vagy a jólétre vonatkozik,

¹⁴ Rifkin, Jeremy: The European dream : how Europe's vision of the future is quietly eclipsing the American dream. Cambridge : Polity, 2004. Rifkin szerint az "európai álmot" az, amelyben az egyének nem az egyéni vagyontöredékek felhalmozás, hanem az összekapcsoltság és az emberi jogok tiszteletben tartása révén találnak biztonságot. Azt állítja, hogy ez a modell jobban megfelel a 21. századi kihívásoknak, mint az amerikai álmot.

társadalmi mobilitást sugall és gazdasági lehetőségeket, ami az Amerikába történő bevándorlás motívuma, amíg bevándorlók vannak. A spirituális összetevő, az amerikai álmot metafizikája az optimizmus és a boldogság keveréke, amelyre a Függetlenségi Nyilatkozat is utal, amelyben a boldogság olyan dolog, amelyet követni kell.¹⁵ Ezek a gondolatok részei a 2024-es választásokat megelőző politikai propagandának is.

Az amerikai álmot fogalmát és jelentőségét sok tanulmányban és változatban fogalmazták meg, 1931-ben egy Adams nevű történész azt írta, hogy Amerika eltévedt azáltal, hogy az anyagi sikert minden más érték fölé helyezte: valójában elkezdte a pénzt értéknek kezelni, nem pedig pusztán az érték előállításának vagy mérésének eszközeként. Adams szerint az anyagi siker imádata nem az amerikai álmot definíciója, hanem ezzel szemben „egy jobb, gazdagabb és boldogabb élet amerikai álmának kudarca minden rendű polgárunk számára”. Adams nem anyagilag, hanem szellemileg értette a "gazdagabb" kifejezést; megkülönböztette az amerikai álmot a jólét álmaitól. Kijelentette, hogy „ez nem csupán az autókról és a magas bérekről szóló álmot volt, hanem a társadalmi rend álma, amelyben minden férfi és minden nő képes lesz elérni a veleszületett képességei legteljesebb állapotát, és mások elismerik őket olyannak, amilyenek, tekintet nélkül születésük vagy helyzetük véletlen körülményeire”.

Az Oxford English Dictionary úgy határozta meg az amerikai álmot, mint "azt az ideát, hogy az Egyesült Államok minden polgárának egyenlő esélye legyen a siker és a jólét elérésére kemény munkával, elszántsággal és kezdeményezéssel".

Hasonlóan értelmezte az amerikai álmot Martin Luther King 1963-ban, amikor a polgárjogi harcban való szolgálatra hívott fel és azt mondta a fehér Amerikának, hogy a fekete amerikaiak osztják ezt az álmot: Még mindig van egy álmom. Ez egy álmom, amely mélyen gyökerezik az amerikai álomban. Van egy álmom, hogy egy napon ez a nemzet felkel, és megéli hitvallásának valódi jelentését: "Ezeket az igazságokat magától értetődőnek tartjuk, hogy minden ember egyenlőnek teremtett..."

Az egyik újabb írás a témában Sarah Churchwell, a Londoni Egyetem professzorának esszéje. „Az „amerikai álmot” legendája”.¹⁶ „Ha megkérdezzük a legtöbb embert szerte a

¹⁵ Truslow Adams, James: *The epic of America*. Boston : Little, Brown, and Co., 1931. A phrase popularized by James Truslow Adams (1878–1949) in his 1931 study "The Epic of America", which expressed the conviction that in America every individual had the opportunity for self-fulfillment.

¹⁶ Churchwell, Sarah: *Behold, America : a history of America first and the American dream*. London : Bloomsbury Publishing, 2018.

világon, hogy mit értenek "amerikai álmot" alatt, szinte mindenki a felfelé irányuló társadalmi mobilitás, az amerikai sikertörténet vagy a self-made man (ritkán a self-made woman) valamilyen változatával válaszol. Ha azonban a siker és a jólét az amerikai álmot, akkor nehéz megérteni, hogy januárban miért támadta meg a felkelők csőcseléke a Capitoliumot. Irántól Ausztrálián át Nagy-Britanniáig a globális megfigyelők a Capitoliumi zavargást az "amerikai álmot" elleni támadásként értelmezték, bár ez nem a gazdasági sérelmek által vezérelt csőcselék volt, hanem kifejezetten politikai támadás a demokratikus folyamat ellen. Nem számít, milyen gyakran beszélünk az amerikai álomról, mint az anyagi siker társadalmi-gazdasági ígéretéről, az igazság az, hogy a legtöbb ember - még a világ minden tájáról származó emberek is - ösztönösen megérti, hogy az amerikai álmot társadalmi-politikai is, ami valami mélyebbet és törekvést jelent, mint az egyszerű anyagi kényelem. És valóban, ez az, amit a kifejezés azoknak az amerikaiaknak jelentett, akik először népszerűsítették."

3.1. A „piaci forradalomtól” Trumpig és Bidenig

A különböző statisztikai adatok egyértelműen azt tükrözik, hogy az egyenlőtlenségek növekedése különösen jelentős volt 1980 után a Reagan kormány időszakában. A Trump kormány gazdaságpolitikája sok tekintetben hasonló volt a Reagan által kezdeményezett „piaci forradalom” gazdaságpolitikájához, amelyik elsősorban az amerikai plutokrácia érdekérvényesítésének és a populista politikai megközelítés zavaros halmaza volt. Ez a gazdaságpolitika is az egyenlőtlenségek növekedéséhez és a szociális jóléti programok csökkenéséhez vezetett.

A 2024-es választási küzdelem egyik jelentős témája a Biden kormányzat gazdasági teljesítménye. Biden programja, amelyet az amerikai média „Bidenomics”-nak keresztelt, a középosztályt preferáló gazdaságpolitikai programot ígért.

Biden nehéz gazdasági körülményeket örökölt, amelyeket nagyrészt a világválság hatásai jellemeztek, beleértve a példátlan munkahelyvesztést, az ellátási lánc széles körű zavarait és az elhalálások hatalmas tömegét. A világválság idején sok amerikai megtapasztalta, mit jelent valójában egy olyan gazdaságban élni, ahol a munkavállalók élete feláldozható, az egészségügyi rendszert profitra tervezték, nem pedig életmentésre, és a biztonsági háló csak annyira erős, mint saját jövedelme, illetve megtakarításai.

Biden kormányának négy igen fontos kihívással kellett szembe néznie:

- arányait tekintve zsugorodott és meggyengült szerkezeti versenyképességgel működő feldolgozó ipari bázis mind a hagyományos ipari ágazatokban, mint például az acélipar, mind a jövő kulcsfontosságú iparágaiban, beleértve például a tiszta energiát, a digitális infrastruktúrát és a fejlett biotechnológiákat. Amerika nemcsak a gyártást építette le, hanem a jövőt meghatározó kritikus technológiák terén is gyengült versenyképessége.
- a geopolitikai és biztonsági verseny által megkövetelt alkalmazkodás hiányosságai. A liberalizáció évtizedei alatt felgyülemlett gazdasági függőségek figyelmen kívül hagyása valóban veszélyessé vált – az európai energiabizonytalanságtól kezdve az orvosi berendezések, félvezetők és kritikus ásványi anyagok ellátási láncának sebezhetőségéig. Ezek voltak azok a függőségek, amelyeket gazdasági vagy geopolitikai befolyásra lehetett felhasználni.
- a gyorsuló éghajlati válság, valamint az igazságos és hatékony energetikai átállás sürgető szükségessége. Az USA nemcsak a párizsi megállapodás előírásait nem teljesítette, hanem saját, önállóan vállalt kötelezettségeitől is elmaradt.
- az egyenlőtlenség kihívásai és említett társadalmi, politikai következményei, olyan politikák, mint a regresszív adócsökkentések, az állami beruházások mélyreható csökkentése, az ellenőrizetlen vállalati koncentráció és az aktív intézkedések. Biden elnök politikájának fő jellegzetességét úgy írta le, mint "a gazdaság építése középről kifelé és alulról felfelé." Programja abból indult ki, hogy az Egyesült Államok gazdaságpolitikájának elemei az elmúlt évtizedekben növelték az egyenlőtlenséget, a sokkokat, beleértve a 2008-as nagy recessziót, a lassú növekedési ütemet és az éghajlatváltozás súlyosbodását. A jövedelmek és a vagyon megoszlásában jelentősen megnövekedtek a szakadékok nemcsak a színesbőrűek és a fehérek között, hanem a fehérek között is. A szegénység és a gazdasági egyenlőtlenség sürgető emberi jogi problémák lettek az Egyesült Államokban. Sok szegénységben élő lakos számára fontos emberi jogok elérhetetlenek. Nem férnek hozzá biztonságos munkakörülményekhez, lakhatáshoz, oktatáshoz, egészségügyi szolgáltatásokhoz, sőt a tiszta vízhez és alapvető higiéniához sem. A társadalmi

problémák növekvő mertekben gyengítik a politikai rendszer hatékonyságát is az USA belső és nemzetközi problémáinak kezelésében.

A problémákra és kihívásokra a Bidenomics egyik legjelentősebb hosszú távú „válasza” az iparpolitika volt, amelyik radikális szakítás volt a Reagan elnök által bevezetett ultraliberális, az állam gazdasági szerepét tagadó gazdaságpolitikával. A Bidenomics iparpolitikájának egyik fő célja a verseny, a tudományos kutatás, a hazai beruházások a termelés és az értékesítés ösztönzése. Ezeknek az ösztönzőknek a többségéhez munkaügyi normák kapcsolódtak, amelyek segítettek javítani a létrehozott munkahelyek minőségét is. Biden történelmi jelentőségű kezdeményezése a Fehér Ház Versenytanácsának létrehozása volt, amelyik emlékeztetett az USA gazdaságtörténetében szerepet játszott trösztellenes törvényhozásra. Alapvető célja a verseny előmozdítása volt az amerikai gazdaságban, a vállalati konszolidációval, a monopolizációval és a tisztességtelen versennyel kapcsolatos kérdések kezelésére. A tanács koordinálja a különböző kormányzati szervek erőfeszítéseit, hogy konkrét előnyöket biztosítson a fogyasztók, a munkavállalók, a gazdálkodók és a kisvállalkozások számára.

Az intézkedések keretei magukban foglalták a versenyt az egészségügyben a vényköteles gyógyszerek és az egészségügyi ellátás költségeinek csökkentését a fogyasztók számára, a versenyt a munkaerőpiacokon, felhatalmazva a munkavállalókat arra, hogy méltóságot és tiszteletet követeljenek a munkahelyen. Központi fontosságúnak bizonyult a rendelkezés a technológiai és pénzügyi versenyszabályok alakításban és a pénzügyek terén. Az USA történetében első trösztellenes törvényre, a Sherman Act-ra hasonlít a versenyellenes összefonódások megállítása és a törvény érvényesítése a monopolhatalom elleni küzdelem érdekében. A farmerek és az élelmiszerfogyasztók érdekeinek védelmét célozzák a rendelet mezőgazdasági és élelmiszeripari vonatkozásai. Kiterjed a rendelet a szállítási infrastruktúrára, a lakástulajdonosok és a bérlők érdekeire is.

A versenypolitika tulajdonképpen önmagában véve is szerepet játszott az amerikai gyáripar újjáélesztésére irányuló törekvésekben. A feldolgozóipar az amerikai GDP arányában szintén visszatért a járvány előtti szintre. Jelentős állami beruházásokra került sor a félvezetőgyártásban az elektromos járművekben, akkumulátorokban és kritikus

ásványi anyagokban és a zöld energiatermelésben. Az infrastrukturális beruházásokról és munkahelyekről szóló törvény az USA digitális és közüzemi infrastruktúrájának újjáépítésére összpontosított jelentős állami támogatással. Mindezek hozzájárultak a munkahelyteremtéshez is. Az Egyesült Államok gazdasága 375 000 ipari munkahelyet teremtett, ami a legtöbb közel 30 év alatt.

2024-ben három területen a gazdasági növekedésben, a csökkenő munkanélküliségben és a kedvezőbb munkafeltételekben már mutatkoztak a Biden kormányzat iparpolitikájának bizonyos eredményei. Ugyanakkor az infláció, a kamatláb emelése, a lakásárak növekedése és a magas kamatú jelzáloghitelek miatt a lakástulajdonlás elérhetetlenebbé válása az alsó középosztálynak az átlag amerikaiak számára ezeket elhomályosították.

A republikánus bírálók szerint a Bidenomics nem érte el a kitűzött célok jelentős részét. A helyzet javulása nem Biden politikájának, hanem a piaci viszonyok alakulásának természetes következménye volt. A hosszabb távú makrogazdasági adatok összeségében kedvezőtlenek. Az Egyesült Államoknak 2023-ban annyi szövetségi állami adóssága volt, mint a második világháború végén. A Biden kormány olyan nyugdíj- és egészségügyi ígéreteket tett, amelyeket nem tud kifizetni. Egy esetleges következő recesszió, válság, háború vagy világválság esetén az Egyesült Államok nem tudna hitelt felvenni. 2027-re pl. olyan hiányt prognosztizálnak, amely folyamatosan meghaladja az 1,75 trillió dollárt. Az az összeg, amelyet az előre jelzett hiány hozzáad az államadóssághoz a következő négy évben, 7 trillió dollár lesz, ami a teljes államadósságot több mint 41,2 trillió dollárra és közel a GDP 130%-ára tolja. A vártnál lassabb gazdasági növekedés és az „esedékes” recesszió szintén magasabbra tolná az előre jelzett hiányt. Ezeket a problémákat azonban a 2024 utáni kormányzat örököli és jelentős mértékben hatnak az USA nemzetközi versenyképességére és geopolitikai viszonyaira is.¹⁷

A nemzetközi kereskedelempolitikában a Biden kormány a "munkásközpontúságát" hangsúlyozta és szakértői egy "új washingtoni konszenzus" mellett érveltek, amely elősegíti a globális befektetéseket és együttműködést olyan kérdésekben, mint az éghajlat, de a fejlődés tekintetében nem fogalmazódott meg koherens menetrendet.

¹⁷ The White House. 2024. The 2024 economic report of the president. <https://www.whitehouse.gov/cea/written-materials/2024/03/21/the-2024-economic-report-of-the-president/> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

Megfogalmazódott azonban egy Washington Consensus-nak nevezett olyan politikai koncepció amelyik nagyrészt magára Washingtonra korlátozódik és legkeményebb képviselője Donald Trump. Trumpnak a Fehér Házba való visszatéréseért folytatott jelenlegi kampányában világos elképzelése van a kereskedelemről: bejelentette, hogy erős vámokat és más protekcionista intézkedéseket tervez bevezetni a kedvezményezett amerikai iparágak védelmére. Ezeket a geopolitikai kockázatoktól függetlenül is be kell vezetni, hogy nemcsak Kínát, hanem számos európai és ázsiai országot arra kényszerítsen, hogy hagyjanak fel a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal. Az Egyesült Államoknak vissza kell térnie ahhoz az alapvető premisszához, hogy a politikai döntéshozók olyan kereskedelempolitikákat dolgozhatnak ki és támogathatnak, amelyek előmozdítják az amerikai gazdasági és geopolitikai érdekeket. A mai Egyesült Államok nem köthet kereskedelmi megállapodásokat, nem tárgyalhat globális digitális szabályokról, nem tudja betartani a WTO szabályait, és nem tudja támogatni a Bretton Woods-i reformokat. Biden célja nem az, hogy elszakadjon Kínától, hanem az, hogy létrehozzon valamit, amit Jake Sullivan, az Egyesült Államok nemzetbiztonsági tanácsadója "kis udvarnak" nevezett "magas kerítéssel". Ez azt jelenti, hogy Amerika továbbra is kereskedni akar Kínával, kivéve azokat az árukat, amelyek felhasználhatók a kínai versenyképesség és különösen hadsereg fejlesztésére.

4. Az Egyesült Államok céljai, hatalmi pozíciói és lehetőségei: szerepe az átalakuló világrendben, relációs és strukturális hatalmának eszközei, a hadsereg, a dollár, és a technológia.

Dean Acheson, Truman elnök külügyminisztere híressé vált életrajzi könyvének azt a címet adta: "Present at the Creation" vagyis jelenlét a teremtésénél.¹⁸ Ezen azt értette, hogy részt vett abban a folyamatban, amelyik a második világháborút követő világrend alapjait rakta le. Könyvében ugyanakkor idézte X. Alfonz spanyol király szavait, aki a 13. században uralkodott, s egy alkalommal kijelentette, „Ha jelen lettem volna a világ teremtésénél, lett volna néhány hasznos ötletem egy jobban működő világ létrehozásához”. A 21. század elejének világa nem is hasonlít ahhoz, amelyről Acheson

¹⁸ Acheson, Dean: Present at the creation : my years in the State Department. A memoir by U.S. Secretary of State. New York : W. W. Norton, 1969.

beszélt a 20. század közepén és amelynek kialakításában az USA döntő szerepet játszott. Annnyiban azonban van némi hasonlóság, hogy ismét hatalmas átalakulások korát éljük, de egy közel 200 államból álló radikálisan megváltozott társadalmi, politikai hatalmi összetételű és súlyos válságoktól terhelt világot, amelynek az Egyesült Államok része és döntő fontosságú alakítója. Levonhatunk bizonyos következtetéseket a jövőre nézve azokból a problémákból és kihívásokból is, amelyre Földünk minden államának, de főleg a fejlődés szempontjából meghatározó országoknak, mindenekelőtt az Egyesült Államoknak választ kell keresni és adni akár a Trumpizmus „Amerika mindenekelőtt”, akár a Biden-kormány „Amerikának vezetnie kell” politikáját igyekszik érvényesíteni.¹⁹

Az Egyesült Államok globális szerepe értelmezhető a nemzetközi ügyekben való részvételeként, magában foglalva ennek általános jellemzőit, kormányzatának céljait, az USA és a világ többi része közötti kapcsolatokat, hatását a globális folyamatokra és más államokra. Ebben a tanulmányban elsősorban néhány fontos témakört igyekszem felvázolni, amelyekben a jövővel kapcsolatban az USA-ban is belső viták folynak, amelyek közvetlenül vagy áttételesen a 2024-es választásokat is befolyásolhatják, de ettől függetlenül is elősegítik az Egyesült Államok fellépéseinek megvilágítását és értelmezését.

Az Egyesült Államok globális politikájával kapcsolatban a világban, különösen a második világháború vége óta általában elsősorban globális vezető szerepének következményei voltak és vannak továbbra is napirenden.

¹⁹ A globális rendszert a „Harmadik Évezred nyitánya” című könyvemben (Corvina, 2016) a globális funkcionális rendszerek, világpolitika, világgazdaság, technológia és az ökológia rendszer és a világrend komplexumaként értelmeztem. A világpolitika az államok és más globális szereplők céljainak, érdekeinek és tevékenységeinek és eszközeinek összessége. Magában foglalja a politikák befolyásának gyakorlását céljaik és eszméik elérése és védelme érdekében, és hogyan befolyásolja a világ egészét. A világgazdaság, más néven globális gazdaság, összetett és összekapcsolt rendszer, amely magában foglalja az emberek által világszerte végzett összes gazdasági tevékenységet. Magában foglalja a termelést, a fogyasztást, a gazdasági irányítást, a munkát, a pénzügyi tranzakciókat, valamint az áruk és szolgáltatások kereskedelmét mind a nemzeteken belül, mind a nemzetek között. A "nemzetközi gazdaság" és a "globális gazdaság" kifejezéseket néha szinonimaként használják, különböző jelentéssel bírhatnak. Az előbbi a nemzetgazdaságok közötti kölcsönhatásokra összpontosít, míg az utóbbi a teljes rendszert veszi figyelembe. A globális technológiai rendszert a folyamatos innováció és kutatás és fejlesztés vezérli. Élvonalbeli technológiák és olyan fejlett és innovatív eszközök, rendszere, alkalmazásokra és megoldásokra utal, amelyek széles körű hatással és jelenléttel rendelkeznek az egész világon. A technológiai fejlesztések széles skáláját foglalja magában, amelyek képesek összekapcsolni és befolyásolni az embereket, vállalkozásokat és társadalmakat globális szinten. Az ökopolitika fenntartható rendszere arra összpontosít, hogy koherens globális egységként hogyan érhetjük el a fenntartható fejlődés céljait. A rendszeralapú megközelítés felismeri, hogy az egyik cél elérése érdekében egy helyen elért haladás alááshatja vagy fokozhatja a többi cél elérését, ott vagy máshol. A fenntartható fejlődési célok közötti kölcsönhatások és visszajelzések lehetnek negatívak (kompromisszumok vagy csökkenő erőfeszítések eredményezése) és pozitívak (szinergiák létrehozása vagy az erőfeszítések megerősítése).

Az Egyesült Államok továbbra is a legerősebb és leggazdagabb globális hatalom. Megengedheti magának, hogy biztonsági célokra és nemzetközi befolyásának növelésére tartósan többet költjön, mint bármely más hatalom. világ népességének kb. 5%-ával az Egyesült Államok adja a világvagygon több mint 30%-át, a világ innovációjának 35%-át és a globális katonai kiadások 40%-át. A világ 2000 legjövedelmezőbb vállalata közül közel 600-nak és a 100 legjobb egyetem közül ötvennek ad otthont. Az USA rendelkezik a világ legerősebb hadseregével. Hatvannyolc hivatalos szövetségese van, és ez az egyetlen ország, amely több nagyobb háborúkat vívhat a saját régióján kívül, 587 bázissal rendelkezik negyvenkét országban.²⁰ Fegyveres erői jól felszereltek, technológiailag fejlettek és stratégiaileg pozícionáltak, kiterjednek a szárazföldi, légi, tengeri és kibertéri területekre és a világszerte, biztosítva félelmetes jelenlétét világszerte. A NATO vezető hatalmaként kihasználhatja szövetségeseinek és partnereinek kiterjedt hírszerzési hálózatát is a külföldi kihívások kezelésére, átfogva az elektronikus hadviselést, a kiberteret és az űrben telepített eszközrendszert.²¹

Az USA azonban ma nem hegemon hatalom.²² Politikája, illetve ennek megvalósítása azonban fő versenytársaira is hatnak a hatalom mindkét, relációs és strukturális dimenzióinak eszközei révén. A relációs dimenzió lényege az, hogy az adott állam, erejénél fogva, nemcsak képes erősíteni, megvédeni és megtartani pozícióit, de kényszeríteni tudja a többieket érdekeinek és céljainak megfelelő magatartásra. A strukturális dimenzió sokkal bonyolultabb: a képességet jelenti annak a keretnek vagy rendszernek formálására, amelyik az államok, vállalatok vagy állampolgárok közötti viszonyokban az államok magatartását, ennek szabályait, normáit alakítja ki. A hatalom relációs dimenziójának legfőbb eszköze a katonai erő. A strukturális dimenzióknak négy fontos forrása: a tartós és sokdimenziós biztonság, a hasznos tudás, valamint globális súlya és

²⁰ US.Department of Defense,(DOD) 2024

²¹ Great Power Competition: Implications for Defense—Issues for Congress Updated February 28, 2024

²² A hegemonia a nemzetközi kapcsolatokban egy olyan szereplő képességére utal, aki elsősorban képességgel rendelkezik a nemzetközi rendszer alakítására kényszerítő és nem kényszerítő eszközökkel. Általában ez a szerep egyetlen államnak tekinthető, mint például Nagy-Britannia a 19. században vagy az Egyesült Államok a 20. és 21. században. Utalhat azonban egy külső döntéshozatali hatalommal rendelkező, összetartó politikai közösség, például az Európai Unió dominanciájára is. A hegemonia különbözik a Birodalomtól, mert a hegemon hatalom más államok befolyásolásával uralkodik, nem pedig azok vagy területük elfoglalásával. A hegemonia érvényesítésében politikai, katonai, gazdasági társadalmi és kulturális eszközök különböző fontosságú szerepet játszanak. A hegemon hatalom pozíciójából különleges előnyöket élvezhet, de érvényesítésének és fenntarthatóságának rendszerint jelentős költségei is vannak. /Oxford Bibliographies/

szerepe a termelésben és a pénzügyekben. Az Egyesült Államok pozíciói nagyobb mértékben gyengültek a relációs dimenzióban, mint a strukturális dimenzióban. Befolyása azonban mindkét dimenzióban jelentős maradt.

4.1. Az amerikai politika és stratégiai kihívások

2020-ban az új amerikai stratégiával kapcsolatban, győzelmére számítva, Joe Biden a választási kampány keretében sokszor hangsúlyozta, hogy az amerikai középosztály, illetve a munkásosztály külpolitikáját kívánja folytatni. 2021. március 3-i beszédében fejtette ki azonban először, hogy ez néhány egyszerű kérdést foglal magában: Mit jelent az amerikai külpolitika a középosztály, a munkások és családjaik számára? Mit kell tenni külföldön, hogy otthon erősebbek legyenek? Mit kell tenni otthon, hogy külföldön erősebbek legyenek? Nyilvánvaló, hogy ez a három mondat egyszerű formában magyarázza korábbi kijelentését: célja a társadalom széles csoportjai által elfogadott, és az Egyesült Államok általa képviselt érdekeinek és értékeinek érvényesítésére törekvő újrealista külpolitika. Ennek koncepcióját egy előzetes és elég részletes vázlatos dokumentumban foglalta össze. Abból indult ki, hogy különböző erők ostromolják a demokratikus világot, beleértve az Egyesült Államokat is. Az erőviszonyok változásai új veszélyeket teremtettek, és a versengés nem ismer határokat. Amerika sorsa a világ jövőjétől függ. Ez biztatás és lehetőség is arra, hogy az USA ismét kiérdemelje globális vezető szerepét. Ehhez is együtt kell gondolkodni és cselekedni szövetségeseivel, akikre Amerikának szüksége van. Nem zárja ki az együttműködést fő versenytársaival sem, ha az USA érdekei úgy kívánják.

2020-ban a választási programját előkészítő tanulmányában, amelynek címe "Miért kell Amerikának újra vezetnie", Biden lényegében hasonló feltételekből kiindulva fogalmazta meg programjának egyik legfontosabb tézisének, ugyanacsak sötét képet festve a világról és ebben az Egyesült Államok helyzetéről: „...szinte minden mércével mérve csökkent az Egyesült Államok hitelessége és befolyása a világban, mióta Barack Obama elnök és én 2017. január 20-án távoztunk hivatalunkból. Donald Trump elnök lekicsinyelte, aláásta és néhány esetben magára hagyta az Egyesült Államok szövetségeseit és partnereit. Saját hírszerző szakembereink, diplomatáink és csapataink ellen fordult. Felbátorította ellenfeleinket és elpazarolta befolyásunkat, hogy

megküzdünk a nemzetbiztonsági kihívásokkal Észak-Koreától Iránig, Szíriától Afganisztánon át Venezueláig, és gyakorlatilag semmit sem tudott felmutatni. Meggondolatlan kereskedelmi háborúkat indított az Egyesült Államok barátai és ellenségei ellen egyaránt, amelyek ártanak az amerikai középosztálynak. Lemondott az amerikai vezetésről a kollektív fellépés mozgósításában az új fenyegetések ellen, különösen azokra, amelyek egyedülállóak ebben az évszázadban. A legmélyebben elfordult azoktól a demokratikus értékektől, amelyek erőt adnak nemzetünknek és népként egyesítenek bennünket.

Eközben az Egyesült Államok előtt álló globális kihívások, a klímaváltozás_és a technológiai zavarok és fertőző betegségek az USA felé irányuló tömeges migráció, a tekintélyelvűség gyors előre haladása, a nacionalizmus és az illiberalizmus aláásta azon képességünket, hogy közösen megfeleljünk ezeknek. A demokratikus intézményekbe vetett bizalom csökkent. A nemzetközi rendszer, amelyet az Egyesült Államok olyan gondosan felépített, a varratoknál szétesik.”²³

A trumpizmussal szemben Biden hangsúlyozta az amerikai demokrácia helyreállításának és újjáélesztésének szükségességét, a demokratikus intézmények megerősítését. Megígérte, hogy szövetségeseivel és partnereivel együttműködve a globális fenyegetésekkel szembeni elősegíti majd a közös cselekvést. Vissza fognak térni a nemzetközi megállapodásokhoz, megerősítik a szövetségi rendszereket.

Az USA 2022-es nemzetbiztonsági stratégiája szerint, a 2020-as évek az Egyesült Államok és a világ számára döntő évtized lesz. Első éveit lényegében meghatározzák a nagyhatalmak közötti geopolitikai verseny feltételeit. Két stratégia fontosságúnak tartott stratégiai kihívásra helyezi a hangsúlyt. Az első az, hogy a hidegháború utáni korszak végleg véget ért, verseny folyik a nagyhatalmak között, és hogy egyetlen állam sincs jobb helyzetben ahhoz, hogy sikeresebb legyen ebben a versenyben, mint az Egyesült Államok, mindaddig, amíg olyan közös ügyet képviselnek, amíg együttműködnek azokkal, akik osztják az Egyesült Államok elképzeléseit a szabad, nyitott, biztonságos és virágzó világról. „Ez azt jelenti, hogy tiszteletben kell tartani az önrendelkezést, a területi integritást és a politikai függetlenség alapelveit, meg kell erősíteni a nemzetközi intézményeket, az

²³ Rose, Gideon: Decline and fall: can America ever lead again? <https://www.foreignaffairs.com/issue-packages/2021-02-16/decline-and-fall> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

országoknak szabadon kell dönteniük saját külpolitikai döntéseikről, lehetővé kell tenni az információk szabad áramlását, tiszteletben kell tartani az egyetemes emberi jogokat, és a globális gazdaságnak egyenlő versenyfeltételek mellett kell működnie, és mindenki számára lehetőséget kell biztosítani. A második az, hogy miközben ez a verseny zajlik, az emberek a világ minden táján küzdenek a határokon átnyúló közös kihívások hatásaival - legyen szó éghajlatváltozásról, élelmiszer-bizonytalanságról, fertőző betegségekről, terrorizmusról, energiahiányról vagy inflációról. Ezek a közös kihívások nem marginális kérdések, amelyek másodlagosak a geopolitikához képest. Ezek a nemzeti és nemzetközi biztonság középpontjában állnak, és ennek megfelelően kell kezelni őket. Ezek a kihívások természetüknél fogva megkövetelik a kormányok együttműködését, ha meg akarják oldani őket. De tisztában kell lennünk azzal, hogy ezeket a kihívásokat egy olyan versenyképes nemzetközi környezetben kell kezelnünk, ahol a fokozódó geopolitikai verseny, a nacionalizmus és a populizmus még nehezebbé teszi ezt az együttműködést, és új gondolkodásmódokat és cselekvést követel tőlünk.”²⁴

A 2022-es Nemzetbiztonsági Stratégia /NBS/ az utolsó volt a 2024-es választások előtt, olyan időszakban, amelyben a világfejlődés ismét döntő fontosságú átalakulás szakaszában van igyekszik e kérdésre is választ ajánlani. A 2022-es nemzetbiztonsági stratégia felvázolja, hogy kormányom hogyan fogja megragadni ezt a döntő évtizedet Amerika létfontosságú érdekeinek előmozdítására, az Egyesült Államok helyzetbe hozására, hogy felülmúlja geopolitikai versenytársait, kezelje a közös kihívásokat, és szilárdan állítsa világunkat egy fényesebb és reményteljesebb holnap felé vezető útra. Az amerikai vezetésre világszerte olyan nagy szükség van, mint valaha. A nemzetközi rend jövőjének alakításáért folyó stratégiai verseny kellős közepén vagyunk. Eközben az embereket mindenütt érintő közös kihívások fokozott globális együttműködést igényelnek, és a nemzeteknek fel kell nőniük felelőségükhöz egy olyan pillanatban, amikor ez egyre nehezebbé vált. Válaszul az Egyesült Államok vezető szerepet fog vállalni értékeinkkel, és szorosan együtt fogunk működni szövetségeseinkkel és partnereinkkel, valamint mindazokkal, akik osztják érdekeinket. Ez egy 360 fokos stratégia, amely a mai világban gyökerezik, meghatározza a jövőt, amelyet keresünk, és ütemtervet biztosít annak eléréséhez. Ezek egyike sem lesz könnyű vagy kudarcok nélkül. De biztosabb

²⁴ Biden, Joe: National Security Strategy. Washington D.C. : The White House, 2022.

vagyok benne, mint valaha, hogy az Egyesült Államoknak mindene megvan ahhoz, hogy megnyerje a 21. századi versenyt. Minden válságból erősebben kerülünk ki. Semmi sem haladja meg képességeinket. Ezt megtehetjük – a jövőnkért és a világot.”²⁵

A globális stratégiai verseny, amelyre az USA stratégiája hivatkozik nem szűkíthető a piaccgazdaságokra általában jellemző konkurencia harca, kiterjed politikai, gazdasági és társadalmi szereplői működésének szinte minden területére. Megköveteli résztvevői eszközeinek állandó bővítését. Befolyásolja az egyes emberek életviszonyait is. Az államok közötti viszonyokban szükségessé teheti a legszélsőségesebb agresszív eszközök alkalmazását is versenytársaikkal szemben. A versenyképesség fontos eszköze a helyesen megválasztott cél és eszközrendszer, az intézmények képessége a megváltozott viszonyok esetében a racionális nemzetközi alkalmazkodásra, rugalmas politika váltásra, figyelembe véve a kölcsönös függőségi viszonyok alapján a kölcsönös érdekeket és értékeket is.

A résztvevők között nemcsak versenyképességükben vannak hatalmas különbségek, hanem szerepükben, a különböző szabályok és feltételek meghatározásában, a szankcionálásban és a képességekben, illetve ezek kivédésében is. A verseny eszközei és következményei a többpólusúvá vált nemzetközi rendszerben hozzájárulhatnak a szétesést, dezintegrációt eredményező tényezők erősödéséhez, illiberális törekvésekhez a politikában és a gazdaságban. Ösztönöznek azonban különböző integrációs törekvéseket is.

Biden stratégiai programjának céljával kapcsolatban arra a lényeges kérdésre, hogy az Egyesült Államok a 21. század világának vezetője lehet-e, tulajdonképpen nem adott érdemi választ. Vezetni a világot ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy az adott állam képes-e erejéből és helyzetéből adódó viszonyok fenntartására, politikájának érvényesítésére, hanem azt is, hogy mennyire és milyen hatalmi eszközökkel képes ennek elfogadtatására a világfejlődés más államaival, különösen a saját hatalmi törekvéseiket preferáló és a status-quo-t megbontó államokkal. Mennyire tudja azok támogatását megszerezni és fenntartani. A vezetésre törekvő államnak szembe kell néznie azokkal a globális problémákkal is, amelyeknek kezelése lehetetlen hatalmi eszközökkel. Az is fontos, hogy a világ nagy gazdasági és politikai kérdéseiben, a globális rendszer kihívásainak kezelésében mennyire vannak a többiek az Egyesült Államok gazdasági és katonai erejére

²⁵ Biden, Joe: National Security Strategy. Washington D.C. : The White House, 2022.

utalva. Milyen súlya és szerepe van azoknak az államoknak, amelyekkel a stratégia szintjeivel kapcsolatos részben foglalkoztunk. Mi az álláspontja és politikája az USA ellenfeleinek és sok olyan államnak, amelyek Amerikát a liberális internacionalizmus eszméire hivatkozó világrendőrnek, intervencionista, világhegemóniára törekvő hatalomnak tekintik.

A hatalom fogalma, szerepe és eszközrendszere a nemzetközi viszonyok rendszerében jól ismert. Az Egyesült Államok esetében különösen jelentős különbség van két dimenziója, a relációs dimenzió és a strukturális dimenzió között. A relációs dimenzió lényege az, hogy egy állam, erejénél fogva kényszeríteni tudja a többieket valamire. A strukturális dimenzió sokkal bonyolultabb: a képességet jelenti annak a keretnek vagy rendszernek formálására, amelyik az államok, vállalatok vagy állampolgárok közötti viszonyokban az államok magatartását, ennek szabályait, normáit alakítja ki. A relációs dimenzió fő eszköze a katonai erő: mekkora relatív katonai ereje a többi hataloméhoz mennyire tudja ennek alapján érdekeit megvédeni és hatalmi döntéseit globális méretekben érvényesíteni. Ezzel összefüggésben természetesen az is fontos, hogy adott esetben erre milyen mértékben és feltételek mellett hajlandó, vagyis az erő alkalmazásában mennyire meggyőző.

A 20. század utolsó szakaszában az Egyesült Államokkal foglalkozó jónéhány kutató, a 21. századra az amerikai világhatalom hanyatlását vetítette előre. Egyesek az Amerikai Birodalom hanyatlását történelmi analógiákkal magyarázták, az USA relatív politikai és gazdasági erejének gyengülésével bizonyították, illetve az amerikai vezetés gyengeségével indokolták.²⁶ Olyan érvek is megfogalmazódnak, hogy az ország eszközein és lehetőségein felül él, elvesztette versenyképességét, világgazdasági súlya csökken, nem képes többé kitermelni a hatalmi politika fenntartásának költségeit és társadalma egyre több bajtól szenvedve a dezintegrálódás, a káosz és más társadalmi betegségek útján belefullad a kábítószerbe, a bűnözésbe.²⁷ A szakértők és a politikusok közül nem kevesen éppen ezzel ellenkező gondolatokat fejtettek ki. Szerintük az Egyesült Államok

²⁶ Lásd pl. Bachevich, Andrew J.: American empire. Cambridge : Harvard University Press, 2002 és Kupchan, Charles: End of the American era. New York : Alfred Knopf, 2002.

²⁷ Különösen nagy érdeklődést keltett egy amerikai történész-szakíró, Paul Kennedy "The rise and fall of the great powers : economic change and military conflict from 1500 to 2000" című, 1992-ben megjelent könyve, amelyik az Egyesült Államokban zajló folyamatokat a történelem nagy birodalmainak hanyatlásához hasonlította.

történelmének sajátos új szakaza kezdődött, hatalmának relációs és strukturális eszközei révén történelmileg példátlan lehetőségei vannak értékrendjének globális védelmére és elfogadtatására.

4.2. Az amerikai hatalom relációs dimenziói

Az Egyesült Államok hatalmának nemzetközi relációs dimenziója adott feltételrendszerben hozott döntéseket, akciókat, szereplőket /intézményeket/ és eszközöket foglal magában ellenségekkel, ellenfelekkel, partnerekkel vagy az érdekviszonyaiban semleges résztvevőkkel kapcsolatban. Eszközeinek hierarchiájában a legkeményebb a katonai erő és ennek pusztító hatásával többé-kevésbé egyenértékűnek tartott kényszerítő eszközök alkalmazása államok vagy a nemzetközi rendszer más szereplői ellen külpolitikai, katonai, gazdasági célokra. Ebbe sorolhatók a különböző szankciók, a kibertámadások, gazdasági vagy technikai háborúk is. Ezek alkalmazásának hatékonysága több tényezőtől függ. Hatékonyságuk függ a célba vett országok, illetve más szereplők és az Egyesült Államok közötti erőviszonyoktól és az érintettek védekezőképességétől.

Az USA hatalmi fölényével továbbra is jelentős mértékben képes befolyásolni a világ legtöbb államának magatartását és politikáját,²⁸ nehezebb azonban biztonságosan megvédeni és megtartani pozícióit és kényszeríteni a többieket érdekeinek és céljainak megfelelő politikára vagy magatartásra.

Az Egyesült Államok hatalma gyakorlásának geopolitikai és geoökonómiai érdekeihez és céljaihoz kapcsolódó eszközök alkalmazhatósága, illetve érvényesülésének körülményei a második világháború után többször módosultak. Az Egyesült Államok különböző kormányai a világ fontos hatalmainál gyakrabban foglalták össze biztonságpolitikájukat, állásfoglalásukat stratégiai doktrínákban.²⁹ Ezek a hatalmon lévő

²⁸ A hegemon hatalom pozíciójából különleges előnyöket élvezhet, de érvényesítésének és fenntarthatóságának rendszerint jelentős költségei is vannak. /Oxford Bibliographies/

²⁹ A relációs stratégiai doktrína egyrészt alapelveket foglal magában, amelyek irányítják egy kormányzat, nemzet vagy szervezet megközelítését a biztonság és a honvédelem területén kitűzött céljainak elérése érdekében. Másrészt keretet biztosít annak megértéséhez, hogyan lehet hatékonyan alkalmazni a katonai erőt, figyelembe véve mind a kockázatokat, mind az előnyöket. Magában foglalja a hosszú távú tervezést és az erőforrások elosztását. Megvilágítja célok és az eléréséhez használt módszerek közötti kapcsolatokat, figyelembe véve a rendelkezésre álló erőforrásokat (beleértve a katonai képességeket is) a kiválasztott módok végrehajtásához.

elnök nevéhez kötődve kerültek a köztudatba. Az amerikai stratégiai doktrínák hagyományosan négy oszlopra épültek. Az első az Egyesült Államok különleges szerepe a nemzetközi politikában, és joga arra, hogy cselekedjék a kialakuló fenyegetésekkel szemben, katonai eszközökkel is, még mielőtt azok teljesen kibontakoznának. (Preventív háborúk.) Ezt az egyes kormányok általában az adott geopolitikai környezettel és az USA érdekeivel indokolták. Az elmúlt évtizedekben különösen jelentős és újszerű volt a Bush-doktrína. A doktrínát hivatalos formájában a 2002-es és 2006-os amerikai nemzeti biztonsági stratégiák és Bush elnök 2002-es évértékelő, a West Point-i Amerikai Katonai Akadémián elmondott beszéde tartalmazzák. A beszédben a következőket jelentette ki: „a kordában tartás /containment/ lehetetlen, amikor kiegyensúlyozatlan diktátorok, felszerelve tömegpusztító fegyverekkel, felhasználhatják ezeket a fegyvereket vagy titokban átadhatják terrorista szövetségeseiknek...A háborút az ellenfél területére kell vinnünk, ellehetetleníteni kell terveit és szembe szállni a legrosszabb veszélyekkel, még keletkezésük előtt”.³⁰ Bush elnök megerősítette: „Ha biztonságunkról van szó, nincs szükségünk senkinek az engedélyére” az USA felette áll a többi államok számára meghatározott szabályokon.³¹

A doktrínák második oszlopa, hogy a katonai erő és ennek felhasználása a külpolitikában nemzeti érdekek védelmében a hidegháború után is központi helyen maradt. A harmadik oszlop az, hogy a nemzetközi szervezetekben vagy egyezményekben elsődlegesnek kell tekinteni az USA érdekeinek érvényesítését. El kell kerülni a részvételt olyan egyezményekben, amelyek feltételezéseik szerint korlátozzák az USA szuverenitását és adott esetben ki is kell lépnie ilyen egyezményekből. A Trump kormány ezt a gyakorlatban meg is tette például az Egészségügyi Világszervezet esetében. A negyedik oszlop az Egyesült Államok elkötelezettségét jelenti a demokrácia és a jogrend mellett, amelynek terjesztésében szükség esetén erőszakosabb eszközök is megengedhetők³² Az Egyesült Államok aktívan dolgozhat más országok kormányainak megváltoztatásán vagy megdöntésén, ha ellenségesnek vagy az Egyesült Államok érdekeit fenyegetőnek tekinti. A Bush-doktrína különösen összekapcsolódott az Irak 2003-as

³⁰ President Bush delivers graduation speech at West Point. 2002. (2024.07.30.)

³¹ Washington Post. March 7, 2003.

³² Hassner, Pierre: The United States: the empire of force or the force of empire. Paris : Institute for Security Studies, 2002. (Chaillot Paper; 54.)

megszállásáról szóló döntéssel. Ennek a stratégiának hamar kialakultak külföldi és amerikai bírálói, s nem csekély szerepet játszott az Amerika-ellenesség erősödésében.

Az elnököket külpolitikai és biztonságpolitikai kérdésekben szakértők, tanácsadók és stratégiai jelentőségű bizottságok segítik. A legfontosabb a Nemzetbiztonsági Tanács, Truman elnök alatt történt megalakulása óta kulcsszerepet játszik a nemzetbiztonsági erőfeszítések koordinálásában a különböző kormányzati szervek között. Hivatalból tagjai közé tartoznak az alelnök, a külügyminiszter, a pénzügyminiszter, a védelmi miniszter, az energiaügyi miniszter, a főügyész és a hírszerző szervezetek a vezérkari főnökök egyesített bizottságának elnöke katonai tanácsadóként szolgál, a nemzeti hírszerzés igazgatója pedig az időszerű témákról ad tájékoztatást, hírszerzési betekintést nyújt.

Több vezető nemzetbiztonsági tanácsadó fontos diplomáciai szerepet játszott az adott időszak külpolitikai válságainak kezelésében vagy/és az USA külpolitikájának operatív megvalósításában. (Walt Rostow a kubai válság idején, Zbigniew Brzezinski a szovjet-amerikai viszonyok alakításában és kelet-európai témákban. Történelmi jelentőségű szerepe volt Henry Kissingernek az USA és Kína viszonyának alakításában. Biden elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, Jake Sullivan jelentős szerepet játszik a Biden-kormány nemzeti és külpolitikai stratégiai céljainak kialakításában, beleértve olyan témákat is, amelyek az USA kormánya és Magyarország között problémákat okoznak.)

Az amerikai stratégia a gazdasági és politikai-katonai célokat három szinten fogalmazza meg és igyekszik megvalósítani.

Az első szint alapvető érdekei szempontjából természetesen – az ellene irányuló fegyveres támadáson túl – a számára leglényegesebb térségeket, államokat tartalmazza, és azokat a veszélyeket, amelyek elhárítása fegyveres választ vagy kezdeményezést követel. Az amerikai stratégia e szintje, saját érdekei mellett, adott esetben NATO-szövetségeseit is magában foglalja. A történelmi kapcsolatokon túlmenően, amelyeket a két világháború, a hidegháborús időszak 40 esztendeje és a Szovjetunió szétesése utáni geostratégiai feltételrendszer is bővített, beleértve az Ukrajna elleni orosz agressziót is a 21. században, a nemzetközi stratégiában gazdasági okokból is a leglényegesebb az USA szemszögéből. Ez három egymással szorosan összefüggő kérdéskörből tevődik össze: az egyik az USA és az Európai Unió viszonya, a másik az Egyesült Államok viszonya a volt szocialista országokhoz, és mindenekelőtt Oroszországhoz. Hatalmi stratégiájában

központi helyre került az Eurázsiai és a Csendes-óceáni térség is. Az Egyesült Államok és Kína harcban áll az ázsiai-csendes-óceáni térség dominanciájáért, különösen a 2000-es évek óta, amelyet a "csendes-óceáni hidegháború" kezdeteként írtak le. Mindkét ország könyörtelenül folytatja politikáját, hogy befolyását a régióban és azon túl is érvényesítse, különösen azáltal, hogy szerződésekkel és paktumokkal szövetségeseket szerez. Ez volt az Egyesült Államok indiai-csendes-óceáni stratégiájának egyik fontos célja. A stratégia azt is megfogalmazta, hogy miért fontos a régió az Egyesült Államok számára: itt él a világ népességének több mint fele, a világgazdaság közel kétharmadát teszi ki, és itt működik a világ hét legnagyobb hadserege.

"Az amerikai hadsereg több tagja állomásozik a régióban, mint bármely más USA-n kívül. Több mint hárommillió amerikai munkahelyet támogat, és közel 900 milliárd dollár közvetlen külföldi befektetés forrása az Egyesült Államokban" – olvasható az idézett kongresszusi dokumentumban.³³ Az elkövetkező években, mivel a régió a globális gazdasági növekedés kétharmadát adja, befolyása csak növekedni fog – csakúgy, mint jelentősége az Egyesült Államok számára.

Kína az USA geopolitikai játékaként deklarálta az olyan szövetségi rendszereket a régióban, mint például a Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd, amelyet 2007-ben kezdeményeztek Ausztrália, India, Japán és az Egyesült Államok között vagy újabban az Ausztrália, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság közötti AUKUS.³⁴

A második szint a lényegesnek tartott érdekerületekkel kapcsolatos stratégiai célokat, területeket és eszközöket foglalja magában, amelyeken például amerikai, orosz vagy kínai csapatok is jelen lehetnek. Jelenleg ezen a szinten akár véletlenek következtében is kialakulhat fegyveres konfliktus. Ezen a szinten az eszközrendszerben

³³ Great Power Competition: Implications for Defense—Issues for Congress Congressional Research Service 2024

³⁴ "Az Egyesült Államok meg fogja védeni érdekeit, el fogja rettenteni a saját országunk, szövetségeseink és partnereink elleni katonai agressziót – beleértve a Tajvani-szorost is –, és elő fogja mozdítani a regionális biztonságot új képességek, műveleti koncepciók, katonai tevékenységek, védelmi ipari kezdeményezések és rugalmasabb haderőpozíció kifejlesztésével. Együtt fogunk működni a Kongresszussal a csendes-óceáni elrettentési kezdeményezés és a tengeri biztonsági kezdeményezés finanszírozásában. Az AUKUS partnerségen keresztül azonosítjuk az optimális útvonalat ahhoz, hogy nukleáris meghajtású tengeralattjárókat szállítsunk az Ausztrál Királyi Haditengerészetnek a lehető leghamarabb; emellett elmélyítjük az együttműködést és fokozzuk az interoperabilitás a fejlett képességekkel – többek között a kibertechnológiával, a mesterséges intelligenciával, a kvantumtechnológiákkal és a tenger alatti képességekkel – kapcsolatos konkrét munkaprogram révén." Indo-Pacific strategy of the United States. Washington D.C. : The White House, 2022.

jelentős szerep juthat a preventív diplomáciának és szükség esetén fegyveres fellépésre is sor kerülhet. Az Egyesült Államok 2022-es stratégiája az USA érdekei szemszögéből a Szaharától délre eső Afrikát is ebben a dimenzióban ezen a szinten kezeli.³⁵

A harmadik szint olyan globális stratégiai célokkal kapcsolatos, amelyek különböző térségekben és nemzetközi szervezetekben például a fenntartható fejlődési célok megvalósításának támogatásával vagy az ENSZ békefenntartásban vállalt kötelezettségek teljesítésével, az emberi jogok globális védelmével, a nemzetközi terrorizmus elleni fellépéssel kapcsolatos politikák és akciók.³⁶

³⁵ „A világ nagyon is tudatában van Afrika fontosságának, arra ösztönözve az országokat, hogy bővítsék politikai, gazdasági és biztonsági kapcsolatukat az afrikai államokkal. Ez új lehetőségeket és kihívásokat jelent az amerikai érdekek számára a régióban. A szövetségesek és partnerek Európában, a Közel-Keleten és az indiai-csendes-óceáni térségben egyre inkább nemzetbiztonságuk szerves részének tekintik Afrikát, és sokan elkötelezettek az Egyesült Államokkal való együttműködés mellett a magas színvonalú, érték vezérelt és átlátható beruházások előmozdítása, valamint a politikai és biztonsági válságok kezelése érdekében. A Kínai Népköztársaság ezzel szemben a régiót fontos színtérnek tekinti a szabályokon alapuló nemzetközi rend megkérdőjelezéséhez, saját szűk kereskedelmi és geopolitikai érdekeinek érvényesítéséhez, az átláthatóság és a nyitottság aláásásához, valamint az Egyesült Államok afrikai népekkel és kormányokkal fenntartott kapcsolatainak gyengítéséhez. Oroszország a régiót megengedő környezetnek tekinti a félállami vállalatok és a katonai magánvállalatok számára, amelyek gyakran instabilitást szítanak stratégiai és pénzügyi haszonszerzés céljából. Oroszország biztonsági és gazdasági kapcsolatait, valamint a dezinformációt arra használja, hogy aláassa az afrikaiak elvi ellenállását Oroszország további ukrajnai inváziójával és az ehhez kapcsolódó emberi jogi visszaélésekkel szemben.” U.S. strategy toward Sub-Saharan Africa. Washington D.C. : The White House, 2022.

³⁶ „A nacionalizmus újjáéledőben van, az elnyomás fokozódik, az országok közötti rivalizálás elmélyül – és fokozódnak a szabályokon alapuló rend elleni támadások. Most néhányan megkérdőjelezzik, hogy lehetséges-e még a többoldalú együttműködés. Az Egyesült Államok úgy véli, hogy ez nemcsak lehetséges, hanem elengedhetetlen. A multilateralizmus még mindig a legjobb eszközünk a nagy globális kihívások kezelésére – például arra, amely arra kényszerít bennünket, hogy ma egy asztal helyett egy képernyőn gyűljünk össze. A Covid19-világjárvány világszerte megváltoztatta az általunk ismert életet, több millió halálesettel és pusztító hatásokkal a gazdaságra, az egészségügyre, az oktatásra és a társadalmi fejlődésre. Az éghajlati válság egy másik hatalmas fenyegetés. Ha nem lépünk gyorsan a kibocsátás csökkentése érdekében, az eredmények katasztrofálisak lesznek. A multilaterális rendszert részben azért építettük fel, hogy megoldjuk az ilyen nagy, összetett problémákat, ahol az emberek sorsa világszerte összefonódik, és ahol egyetlen ország – függetlenül attól, hogy milyen erős – egyedül képes megbirkózni a kihívásokkal. Ezért az Egyesült Államok multilaterális intézményeken keresztül fog dolgozni a COVID-19 megállításán és az éghajlati válság kezelésén, és betartjuk a nemzetközi rend alapelveit. Ezekben a kérdésekben bármely országgal együtt fogunk működni – beleértve azokat is, amelyekkel komoly nézeteltéréseink vannak. A tét túl nagy ahhoz, hogy a különbségek az együttműködésünk útjába álljanak. Ugyanez igaz a nukleáris fegyverek terjedésének és használatának megfékezésére, az életmentő humanitárius segítségnyújtásra és a halálos konfliktusok kezelésére. Ugyanakkor továbbra is erőteljesen visszaszorítjuk, ha azt látjuk, hogy egyes országok aláássák a nemzetközi rendet, úgy tesznek, mintha azok a szabályok, amelyekben mindannyian megállapodtunk, nem léteznének, vagy egyszerűen kényük-kedvük szerint megsértik őket. Mert ahhoz, hogy a rendszer működőképes legyen, minden országnak be kell tartania azt, és bele kell fektetnie a sikerért végzett munkát.” U.S. Mission to the United Nations. 2021. Remarks by Secretary Antony Blinken at UN Security Council Open Debate on Multilateralism. <https://usun.usmission.gov/remarks-by-secretary-antony-blinken-at-a-un-security-council-open-debate-on-multilateralism/> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

A relációs politika katonai eszközeinek alkalmazásában az Egyesült Államok továbbra is különlegesen előnyös helyzetben van. Az USA rendelkezik a világ legerősebb hadseregével. Hatvannyolc hivatalos szövetségese van, és ez az egyetlen ország, amely több nagyobb háborút vívhat a saját régióján kívül, 587 bázissal rendelkezik negyvenkét országban.³⁷ Fegyveres erői jól felszereltek, technológiailag fejlettek és stratégiaileg pozícionáltak. Eszközeit képes alkalmazni szárazföldi, légi, tengeri térségekben, a kibertérben és a világűrben is. A NATO vezető hatalmaként kihasználhatja szövetségeseinek és partnereinek kiterjedt hírszerzési hálózatát is a külföldi kihívások kezelésére. A globális katonai kiadások több mint 40%-a lehetőséget biztosít számára, hogy katonai biztonsági célokra és nemzetközi befolyásának növelésére tartósan többet költjön, mint bármely más hatalom.³⁸ Ezen a szinten a kényszerítés egyik lényeges eszköze az USA katonai beavatkozása más országokban. Az Egyesült Államok 1776 óta 393 katonai beavatkozásban vett részt. Ezek 34%-át latin-amerikai és karibi országok ellen hajtotta végre; 23%-át Kelet-Ázsiában és a csendes-óceáni térségben; 14%-át a Közel-Keleten és Észak-Afrikában; és csak 13%-át Európában és Közép-Ázsiában. Ezek nem tartalmazzák azokat a beavatkozásokat, amelyekkel a Pentagon titkos, az alkotmányos szabályokat megkerülő felhatalmazása alapján irreguláris erőknek nyújtott támogatást (Szürke zóna és proxy háborús eszközök). Az USA katonai fellépésének egyik fontos sajátossága, hogy Amerika ritkán üzen háborút, mert a felhatalmazása a törvényhozástól bizonyos mértékig közvéleményétől, alkotmányos szabályaitól és a katonai erő korlátozását célzó nemzetközi szabályoktól függő hosszadalmas eljárás. Az

³⁷ Great Power Competition: Implications for Defense—Issues for Congress Congressional Research Service

³⁸ A Department of Defense hivatalos információja szerint az Egyesült Államok hadserege az USA globális szerepének, katonai feladatainak szükségletei szerint regionális és funkcionális parancsnokságok hálózata. Az alábbi szervezetek biztosítják a katonai erő irányítását, a feladatok összehangolt teljesítését békés és háborús viszonyok között. Hét regionális és négy funkcionális katonai parancsnoksága működik. "U.S. Africa Command (AFRICOM)"; "U.S. Central Command (CENTCOM)" a Közel-Keletre összpontosít; "U.S. Europe Command" amelyik együttműködik a NATO-val és a partnerországokkal Európában, a Közel-Keleten és Eurázsiaiban; "U.S. Indo-Pacific Command (INDOPACOM)" az indiai-csendes-óceáni térségben; "U.S. Northern Command (NORTHCOM)" az észak-amerikai térségben; "U.S. Southern Command (SOUTHCOM)" Közép- és Dél-Amerikában; "U.S. Space Command (SPACECOM)" feladata az űrben, mint különleges globális térségben térségében a konfliktusok elhárítása és az Egyesült Államok létfontosságú érdekeinek védelme. A globális szerepet játszó funkcionális parancsnokságok: "U.S. Cyber Command (CYBERCOM)", "U.S. Special Operations Command (SOCOM)" a fegyveres erők különböző különleges műveletet felügyeli; "U.S. Strategic Command (STRATCOM)" feladata az Egyesült Államok elleni stratégiai támadások elrettentése és felderítése; "U.S. Transportation Command (TRANSCOM)" biztosítja a szállítási képességeket a hadsereg számára.

USA katonai beavatkozása jelentős regionális vagy globális háborúhoz is vezethet feszült helyzetekben és különösen olyan viszonyok között, amikor valamelyik nagyhatalom befolyási övezetében kerül rá sor. 2024-ben Ukrajna és Tajvan esetében áll fenn ennek kockázata.

A katonai erő helyett vagy annak „kiegészítésére” és a gazdasági hadviselésben a relációs politikában gyakoribbá váltak a különböző szankciók. Ezekkel érdekeinek megfelelő magatartást kíván kikényszeríteni. Alkalmazza a szankciókat ellenséges államok belső rendszereinek felforgatására, egy kormány vagy rezsim destabilizálására, politikájának befolyásolására. A szankciók egy adott állammal szemben gyakran üzenetként is célozhatnak mindazoknak, akiket ezzel befolyásolni kíván.³⁹

A szankciók felhalmozódása és kölcsönössége gazdasági háborúvá válhatnak.⁴⁰ A kettő közötti határvonal nem éles. A gazdasági hadviselés akcióit gyakran burkoltan hajtják végre, elmosva a határvonalat egy ország gazdaságának a gazdasági verseny részeként történő akadályozása és a politikai vagy katonai célok elérésére tett kísérlet között.

Oroszország 2022. február végi ukrajnai invázióját követően Biden elnök egy sor szövetségesekkel koordinált ú.n. szankciós csomagokat vezetett be. 2024-ben a hatályos amerikai szankciók teljes száma Oroszország esetében közel 20000. Ezek nemcsak Oroszország hadiiparát, technológiai exportját, hadianyag és nyersanyag kivitelét, külföldi eszközeit, bankjait, energiavállalatait és gazdag üzletembereit vették célba, hanem a politikai elitet is. A gazdasági hadviselés eszközeivel nem döntötték meg az orosz rezsimit, és nem készítették Ukrajnából való kivonulásra, de jelentős károkat okoztak Oroszországnak. Hatásai azonban messze elmaradtak azonban a remélt eredménytől.

A Kínai Népköztársaság az USA egyetlen versenytársa, amelynek nemcsak szándékában áll átformálni a nemzetközi rendet, egyre inkább gazdasági, diplomáciai, katonai és technológiai ereje is van ehhez. Az USA és Kína közötti viszonyok nem

³⁹ A szankciók köre igen széles lehet. Kiterjedhet az ellenségeknek, illetve az ellenfeleknek nyilvánított államokra, ezek partnereire, ezek vállalataira vagy állampolgára. szemben. Magukba foglalhatják a vállalatokra és különböző személyekre a kereskedelemre, a befektetésekre, a pénzügyekre alkalmazott teljes tilalmakat /embargó/ szankciókat a kereskedelmi és befektetési korlátozásokat, az utazási tilalmakat, az Egyesült Államok pénzügyi rendszerének használatának korlátozását a kikötők blokádját.

⁴⁰ Loring Allen, Robert: State trading and economic warfare. Law and Contemporary Problems. Vol. 24. No. 2. 1959. és Førland, Tor Egil: The history of economic warfare : international law, efficiency, strategies. Journal of Peace Research. Vol. 30. No. 2. 1993.

jelentenek átfogó gazdasági háborút, technológiai háborúként jellemezhetőek. Sajátos, összetett konfliktus, mert közös és ellentétes érdekek keverednek benne. Gazdasági, technológiai és geopolitikai dimenziókat foglal magában, amelynek nincs egyértelmű győztese. A technológiai háború kereskedelmi vitaként kezdődött, de gyorsan az alapvető technológiák, például az 5G, a mesterséges intelligencia (AI) és a félvezetők vezetéséért folytatott harccá nőtte ki magát. Valószínűleg a kínai Made in China 2025 program volt a technológiai háború kibontakozásának legkövetlenebb oka. Ennek fő célja az volt, hogy Kínát "gyártó óriásból" "gyártó világhatalommá" alakítsa át. Ebben Kína jelentős sikereket ért el.

4.3. Ideológiák és a Bush-doktrína

A relációs dimenzióknak sajátos eszközei a hatalom ideológiai, kulturális dimenziói is. E dimenzióban olyan kérdések fogalmazódnak meg, hogy az adott világhatalom mennyire "messianisztikus", milyen mértékben tekinti fontosnak értékrendjének, intézményeinek "globalizálását", ehhez milyen eszközökkel rendelkezik s hogy az általa terjesztett ideológiát és intézményeket a világ többi része, s ezen belül is a hatalmi elit mennyire tekinti vonzóknak. A történelemben minden jelentős hatalom igyekezett érdekeit és céljait magasabbnak tartott eszmékkel alátámasztani (vagy éppen ködösíteni). Érdekeiket, értékrendjüket kivetítették a nemzetköz rendszerre. A Brit Birodalom fő ideológiai jelszava a fehér ember küldetése volt. A Szovjetunió történelmi küldetésének tekintette a kommunizmus eszméin alapuló világ megteremtését. Az amerikai politikában azonban ennek igen mély gyökerei vannak az USA történelmében: George Washington búcsúüzenetében, 1796-ban az Egyesült Államok magatartását illetően a következőket fogalmazta meg: „Jóhiszeműséget és igazságosságot tanúsítani minden nemzet felé, békét és harmóniát fenntartani mindenkivel, vallás és erkölcs kapcsolódjék mindehhez, és lehetséges, hogy nem kapcsolódik ezekhez jó politika? Egy szabad, felvilágosult s nemsokára nagy nemzet értéke lesz az, hogy nagylelkűséget ajánljon az emberiség számára és egy olyan nép új példáját, amelyet mindig is az igazság és a jóakarat vezérelt”. Európáról a következőket mondta: „Európának vannak alapvető érdekei. Emiatt gyakran keveredik ellentmondásos helyzetekbe. Ennek okai lényegében idegenek számunkra. Távoll kell tartani magunkat állandó szövetségektől a világ bármely részével. Ha

gondoskodunk magunkról megfelelő intézményekkel és tiszteletreméltó védelmi koncepcióval, bízhatunk ideiglenes szövetségekben rendkívüli helyzetek esetén”.⁴¹ A hit Amerika történelmi küldetésében tulajdonképpen végig kísérte az elmúlt közel negyedévezredet. Az elnökök többsége ebből azonban nem volt le programja számára nemzetközi jelentőségű és hatású következtetést. A polgárháború után alakultak ki az ehhez szükséges belső és külső feltételek. Ehhez ugyanis szükség volt az USA jelentős megerősödésére, befolyásos politikai elit kialakulására és olyan világpolitikai és gazdasági környezetre, amelyik jelentősebb hatással volt az amerikai érdekekre és célokra. Ennek egyik különleges megfogalmazása a 20. század utolsó szakaszában a Bush doktrína. H.W. Bush elnök 1991-ben a State of the Union üzenetében egy új, az USA által vezetett világrend megteremtését tűzte ki célul. Amerika szerepére utalva kijelentette: „Félúton a világ körül nagy küzdelemben veszünk részt a levegőben, a tengereken és a homokpartokon. Két évszázadon keresztül kemény munkát végeztünk a szabadságért. Ma egy világot vezetünk, amelyik a tisztességet és az emberiséget fenyegető veszélyekkel került szembe. Ebben a gyorsan változó világban Amerika vezető szerepe nélkülözhetetlen”.⁴² Bush elnök sajátos vallási indokokkal is alátámasztotta érveit. Kijelentete, hogy az Egyesült Államok “kiválasztott nemzet”, amelyet Isten jelölt ki a világ megváltására és az USA isteni eredetű történelmi küldetése a világ átalakítása. Ennek alapján arra is hivatott, hogy meghatározza ki a jó, és kik az ördögök a nemzetközi rendszerben.⁴³

Az amerikai politikát és a doktrínákat a gyakorlatban egyébként ritkán építhették az elnök politikai vagy ideológiai meggyőződésére. Egyrészt a világrend, amelyben az USA-nak működnie kellett, ezt nem tette lehetővé, mert egyre bonyolultabbá és konfliktusosabbá vált. A törekvések az eredetileg megfogalmazott célok érvényesítésére sokszor vezettek súlyos globális vagy belpolitikai válságos helyzetekhez.

Az Egyesült Államok szövetségi államának hatalmi rendszere olyan intézményekkel rendelkezik, amelyek egyébként megakadályozhatják, hogy akár az elnök, akár a törvényhozás vagy a bírói hatalom túllépje az alkotmányban számára biztosított jogkört.

⁴¹ Goldwin, Robert A. – Clor, Harry M. (eds.): Readings in American foreign policy. New York : Oxford University Press, 1971.

⁴² Az Unió helyzetéről szóló beszéd szövege. Washington Post. January 30, 1991.

⁴³ Judis, John B.: The chosen nation : the influence of religion on US. foreign policy. Washington D.C.: The Cargenie Endowment, 2005. (Policy Brief; 37.)

Növekvő fontosságú ebben az egyes államok intézményeinek operatív szerepe, amelyekben a különböző érdekcsoportok képesek befolyásolni valamennyi lényeges hatalmi szerv döntéseinek érvényesülését. Ez természetesen a politika valamennyi területére érvényes, de nagyobb hatással van a belpolitikára, a külpolitikára, valamint a gazdaságpolitikára. A lényegesebb és erősebb érdekcsoportoknak vannak helyi, regionális és országos szintű szervezetei és képviselői. Az elnök, ha erős érdekcsoportra támaszkodik, akkor is képes politikáját érvényre juttatni, ha támogatottsága egyes államokban a közvélemény körében különösen alacsony, mert az elnök mozgósítani tudja a főbb és a kényesebb kérdésekben a legfőbb támogatóit.

Az egyes adminisztrációk gyakran hivatkoznak arra, hogy az elnöki hatalom tulajdonképpen az Egyesült Államok nemzeti érdekeit fejezi ki és juttatja érvényre. Minden ország, még a kisállamok esetében is nehéz a külpolitikában a nemzeti érdekek megfogalmazása és érvényesítése. Néhány általánosságon túlmenően különösen nehéz feladat ez az Egyesült Államok esetében. Vezető tanácsadói, szakértői, mint például Kissinger vagy Rostow, és a különböző kutatóintézetek ebben is jelentős szerepet játszanak. A tanácsadók felkészültsége, tájékozottsága, esetleges kapcsolódása bizonyos érdekcsoportokhoz, világszemlélete és az elnökhöz fűződő személyes viszonya az Egyesült Államok intézményrendszerében különösen fontos tényezők. Nem ritka az sem, hogy az elnök táborát is megosztják és lényeges kérdések ellentétbe kerülnek a kormányzat olyan intézményeivel, mint a State Department, a Pentagon és a CIA.

Trump elnöksége az „Amerika mindenekelőtt” eszméinek, populista, illiberális tetteinek következményei például különösen negatív hatással voltak a világpolitikára, a világgazdaságra, az amerikai népre és az USA nemzetközi érdekeire. Sok megfigyelő számára Trump 2016-os megválasztása az amerikai hanyatlás jele volt. Az amerikai nemzetbiztonsági intézmények többsége nem támogatta Trump felemelkedését, és négy évvel később az általa kinevezettek közül is sokan örömmel fogadták távozását. Az USA szövetségi vezetésének többsége is hasonló álláspontot fogalt el a trumpizmussal kapcsolatban.

A Trump-adminisztráció külpolitikája azonban, miközben izolacionistának nevezték, továbbra is elkötelezett volt az Egyesült Államok globális katonai és politikai dominanciája mellett. Megfogadta ugyan, hogy "kiszáll a külföldi háborúból", de ez

elmaradt. Visszatért a hagyományos amerikai stratégiához, amely Irán megfojtását tűzte ki célul. Bírálta az amerikai hadsereg közel-keleti jelenlétének költségeit, de az amerikai csapatok létszáma a régióban hivatali ideje alatt nőtt. A CIA is folytathatta a globális merényletek programját, Trump megvetette a nemzetközi együttműködést az amerikaiaktól eltérő feltételek mellett, de ez nem volt elvi kérdés. Aktív szerepe volt azonban a globális multilaterális szervezetek és intézmények jelentős gyengítésében. Különösen sok kárt okozott az Egészségügyi Világszervezet munkájának akadályozása a világjárvány idején, a kilépés a párizsi klímaegyezményből és az ENSZ Emberi Jogi Tanácsából, a nemzetközi fegyverzetellenőrzési rendszerek megbénítása, hozzá hasonlóan gondolkodó és cselekvő illiberális autokrata politikusok támogatása stb.

Az évtized elején a trumpizmussal szemben az akkor még csak az elnökségre pályázó Biden több tanulmányában, beszédében és program-javaslatában a problémák kezelésére új amerikai stratégia körvonalait vázolta fel, amelyeket az amerikai középosztály, illetve a munkásosztály külpolitikájaként jellemzett. 2021. március 3-i beszédében fejtette ki, hogy választ kíván adni néhány egyszerű kérdésre: Mit jelent az amerikai külpolitika a középosztály, a munkások és családjaik számára? Mit kell tenni külföldön, hogy otthon erősebbek legyenek? Választási programját előkészítő tanulmányában, amelynek címe "Miért kell Amerikának újra vezetnie" volt, lényegében az említett feltételekből kiindulva fogalmazta meg nemzetközi programjának céljait. Élesen bírálva Trump politikáját, hangsúlyozta az amerikai demokrácia helyreállításának és újjáélesztésének szükségességét, a demokratikus intézmények megerősítését. Megígérte, hogy szövetségeseivel és partnereivel együttműködve a globális fenyegetésekkel szemben elősegíti majd a közös cselekvést. Vissza fognak térni a nemzetközi megállapodásokhoz, megerősítik a szövetségi rendszereket. A 2021. márciusában kiadott "ideiglenes biztonsági útmutató" így kezdődik: „Ma, jobban, mint valaha, Amerika sorsa elválaszthatatlanul összekapcsolódik a partjainkon túli eseményekkel. A növekvő nacionalizmus, a visszahúzódó demokrácia, a Kínával, Oroszországgal és más autoriter államokkal való növekvő rivalizálás, valamint az életünk minden aspektusát átformáló technológiai forradalom világával nézünk szembe. A példátlan kihívások, de egyben páratlan lehetőségek korát is éljük. Ez a pillanat arra szólít fel minket, hogy nézzünk előre, ne hátráljunk meg – hogy bátran elkötelezzük magunkat a világ mellett, hogy az

amerikaiak biztonságban legyenek, prosperáljanak és szabadok legyenek. A nemzetbiztonság új és szélesebb körű megértésére van szükség, amely felismeri, hogy a világban betöltött szerepünk az itthoni erőnktől és vitalitásunktól függ. Olyan kreatív megközelítésekre van szükség, amelyek nemzeti hatalmunk minden forrására támaszkodnak: sokszínűségünkre, élénk gazdaságunkra, dinamikus civil társadalmunkra és innovatív technológiai bázisunkra, tartós demokratikus értékeinkre, partnerségek és szövetségek széles és mély hálózatára, valamint a világ legerősebb hadseregére. A mi feladatunk az, hogy biztosítsuk ezeknek az előnyöknek a fennmaradását azáltal, hogy itthon jobban építkezünk, külföldön pedig megerősítjük vezető szerepünket. A megújult erő pozíciójából Amerika bármilyen kihívásnak meg tud felelni”.

A Biden-adminisztráció 2022-es nemzetbiztonsági stratégiája a főbb feladatok megfogalmazásában egyrészt abból indult ki, hogy olyan nagyhalmakkal kell az Egyesült Államoknak versenyeznie, amelyek az autoriter kormányzásukat revizionista külpolitikával kombinálják. Agresszív háborúk folytatása vagy előkészítése, más országok demokratikus politikai folyamatainak aktív aláásása, illiberális modelljeik exportálása kihívást jelentenek a nemzetközi békére és stabilitásra. Véleménye az volt, hogy a hatalmi versenyben Oroszország és a Kínai Népköztársaság különböző veszélyt jelentenek az USA számára. Oroszország döntően katonai fenyegetést képvisel. A Kínai Népköztársaság szándékában áll átformálni a liberális internacionalizmus értékeit képviselő nemzetközi rendet, és egyre inkább gazdasági, diplomáciai, katonai és technológiai erővel rendelkezik e cél eléréséhez. Miközben ez a verseny zajlik, az emberek a világ minden táján küzdenek a határokon átnyúló közös kihívások hatásaival – legyen szó éghajlatváltozásról, élelmiszer-bizonytalanságról, fertőző betegségekről, terrorizmusról, energiahiányról vagy inflációról.

Két különösen fontos stratégiai dokumentum, a Kongresszusi Bizottság az Egyesült Államok Stratégiai Álláspontjáról” és a hírszerző szervezetek tanácsának jelentése a 2022-es Nemzetbiztonsági stratégiára építve lényegében különböző távlatú operatív feladatokat határoztak meg a kormány számára.

A Kongresszus kétpárti stratégiai bizottsága⁴⁴ zárójelentésében részletesen indokolta, hogy az amerikai védelmi stratégiának és stratégiai álláspontnak miért és hogyan kell sürgősen változnia annak érdekében, hogy javítsa az USA stratégiai pozícióit Kínával és Oroszországgal szemben és hogy készüljön fel a két nukleáris fegyverrel rendelkező ellenfél által a 2027-2035 közötti időszakban felmerülő fenyegetésekre, mindkét ellenfél elrettentésére és legyőzésére egyszerre. A kongresszusi bizottság központi célként tűzte ki az USA nukleáris erejének fejlesztését, felkészítését az űrháborúra és az ezekhez kapcsolható szárazföldi alakulatok kialakítására, felhasználva az ukrajnai háború tapasztalatait.

Az amerikai National Intelligence Council az amerikai hírszerző szervezetei közös intézményének az Egyesült Államokat fenyegető nemzetközi kihívásokkal foglalkozó 2024-es jelentése Biden elnök 2022-es nemzetbiztonsági stratégiájának egyik alapvető téziséből kiindulva a legsürgetőbbnek az USA pozícióinak erősítését tekintette a stratégiai versenyben. A jelentés hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államoknak egyre törekényebb globális rendben kell működnie, amelyet nemcsak a nagyhatalmak közötti éleződő stratégiai verseny, az intenzívebb és kiszámíthatatlanabb transznacionális kihívások, valamint a messzemenő következményekkel járó regionális konfliktusok okoznak, hanem egyes regionális hatalmak, mint például Irán, és veszélyesebbé vált nem állami szereplők is, például a Hamasz. A jelentés szerint Kína képes arra, hogy megváltoztassa a szabályokon alapuló globális rendet oly módon, hogy támogassa Peking hatalmát és kormányzási formáját az Egyesült Államokéval szemben. A jelentés szerint Oroszország ukrajnai agressziója, regionális és helyi konfliktusok és instabilitás, mint például a Hamasz Izrael elleni támadásai és Izrael ezt követő gázai inváziója, a különböző konfliktusok Kelet-Ázsiától Afrikán át a nyugati féltekéig – amelyeket a globális kihívások súlyosbítanak – jelentős potenciállal rendelkeznek arra, hogy számos területre

⁴⁴ Az Egyesült Államok stratégiai pozíciójával foglalkozó kongresszusi bizottságot a 2022-es pénzügyi év (FY) nemzetvédelmi felhatalmazási törvénye (NDAA) hozta létre. A bizottság tagsága egyenlően oszlott meg a demokraták és a republikánusok között. Tagjai jól ismert politikai döntéshozók, törvényhozók és elemzők voltak, akik nagy tapasztalattal rendelkeznek a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos kérdésekben is. 2023. októberi konszenzusi jelentésük megvilágította a következő évtizedre Oroszország és a Kínai Népköztársaság (KNK) növekvő nukleáris erejének növekedésével kapcsolatos veszélyeket. Hangsúlyozza, hogy az USA stratégiájában számolnia kell e két nukleáris fegyverrel rendelkező ellenfél fenyegetéseivel. Kiemeli annak fontosságát, hogy készen álljon az USA mindkét ellenfél egyidejű elrettentésére és legyőzésére.

átterjedjenek, amelyek súlyos következményekkel járhatnak az Egyesült Államokra nézve. Ugyanakkor a világot egy sor közös, egyetemes kérdés sújtja, amelyek együttműködésen alapuló globális megoldásokat igényelnek. Ilyen például az éghajlatváltozás gyorsuló hatása, amelyik egyre nagyobb mértékben sújtja a világ népességét, különösen az alacsony és közepes jövedelmű országokban, ahol nagyobb a kockázata a szélsőséges időjárásnak, az élelmiszer- és vízellátás bizonytalanságának, valamint a humanitárius katasztrófáknak. Ez táplálja a migrációs áramlásokat és növeli a jövőbeli világiárványok kockázatát, mivel a kórokozók kihasználják a változó környezetet.⁴⁵

A jelentés ezen a helyzeten még fontosabbnak tartotta az információk és az adatok rendszeres elemzésének és felhasználásának fontosságát.⁴⁶

Az idézett stratégiai dokumentumok következtetései és ajánlásai azért is jelentősek, mert jövőorientáltan részletezik a problémákat és a feladatokat. A valószínűsíthető változásokból kiindulva a 2025-ben hatalomba lépő kormány számára is jelzik a következő évtizedekben várható, illetve valószínűsíthető nemzetközi feltételrendszert és javaslatokat fogalmazznak meg az USA kormányának intézményei számára is. (A tanulmány negyedik részében részletesen is elemzem e témák fontosságát az Egyesült Államok katonai szektorában és a katonai szektor szerepét az amerikai politikában.)

4.4. Az amerikai strukturális hatalom a 21. század világgazdaságában

Az USA eszközei és lehetőségei a világgazdaságban, strukturális hatalma terén különösen gazdasági hegemón pozícióinak gyengülése nyomán korlátozottabbá váltak, de továbbra is igen jelentősek. Olyan előnyeinek egyidejű érvényesülése, mint a tudományos és a technológiai képességei, az iparának, mezőgazdaságának tőkepiacának, szolgáltató szektorainak az ezeken alapuló exportnak és importnak a volumene egyetlen más államban sincsenek meg. Az USA vállalati rendszerének szerkezete is igen kedvező. A hatalmas transznacionális társaságok mellett, gyakran azokkal összekapcsolódva rengeteg kis és középvállalat működik, amelyek igen gyorsan képesek reagálni az új

⁴⁵ Annual threat assessment of the U.S. Intelligence Council. McLean : Office of the Director of National Intelligence Council, 2024.

⁴⁶ Annual threat assessment of the U.S. Intelligence Council. McLean : Office of the Director of National Intelligence Council, 2024.

technikai és piaci feltételekre, gyorsan születnek, illetve halnak el vagy újulnak meg a perspektivikus szektorokban. Ezt a folyamatot sokoldalúan segíti az ország pénzügyi szektora, különösen a kockázati tőke, amelynek volumene és dinamizmusa hagyományosan jelentős.⁴⁷

A nemzetközi kapcsolatok tudományágában a strukturális hatalom elméleti megközelítésében továbbra is időszerű Susan Strange angol társadalomtudós következtetése. Egy négyoldalú piramis képében vázolta fel az általa alapvetőnek tartott tényezőket. A strukturális hatalom négy síkját - a termelési, a pénzügyi, a biztonsági és a tudásstruktúrákat önmagukban véve is bonyolult rendszerekként kezelte. Megvilágította, hogy bonyolult kölcsönhatásaik a strukturális hatalom gyakorlásának eszközeit és a rendszerek szereplőit különböző módon érintik és eltérő mértékben kapcsolódnak a hatalom relációs eszközeihez is. A strukturális feltételek, amelyeken belül az államok működnek, olyan lehetőségeket és korlátokat hoznak létre, amelyek meghatározzák azt a nemzetközi kontextust is, amelyben a közvetlen hatalmi viszonyok érvényesülnek.⁴⁸ Az Egyesült Államok strukturális hatalma mindenekelőtt gazdaságának hatalmas méreteire épül. A 2020-as évek elején Egyesült Államok folyó áron számítva a globális GDP közel 24% -át adta, Kína 18 %-ot, Japán és Németország pedig közel 5-5 %-ot képvisel. A világ népességének 5%-ával az Egyesült Államok a világ vagyona több mint 30%-át, a világ innovációjának 35%-át, a globális FDI egyötödét és a tőzsdei kapitalizáció több mint egyharmadát koncentrálja. A strukturális hatalmi tényezők hatását a világgazdaságra és más államokra elsősorban az Egyesült Államok világgazdasági kapcsolatrendszerének hálózatai közvetítik. A nemzetközi tranzakciók aránya a GDP-ben a teljes amerikai termelés több mint 30%-át teszik ki. Az Egyesült Államok elvesztette ugyan globális elsőségét, mint a világ legnagyobb exportőre, de továbbra is a világ legnagyobb importőre. A világ országai egyötödének legfontosabb exportpiaca. Az USA gazdaságának nagy világgazdasági súlya miatt az amerikai kormány gazdaságpolitikai döntéseinek jelzésértéke is van más államok kormányának gazdaságpolitikája számára több területen, de mindenekelőtt a pénzpiacokon, a tudományos és technikai kapcsolatokban. Az

⁴⁷ The U.S. Department of Treasury. 2023. The U.S. Economy in global context. <https://home.treasury.gov/news/featured-stories/the-us-economy-in-global-context> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

⁴⁸ Strange, Susan: States and markets. London : Bloomsbury Publishing, 2015.

amerikai dollár a legszélesebb körben használt valuta a globális kereskedelemben és pénzügyi tranzakciókban, és az amerikai monetáris politika és a befektetői hangulat változásai jelentős szerepet játszanak a globális finanszírozási feltételek kialakításában. Az Egyesült Államok ma jobban függ a külső gazdasági fejleményektől, mint az Európai Unió (EU) vagy Japán, és nagymértékben integrálódott a világgazdaságba, jelentős előnyöket élvezve, miközben kezelte a globalizáció kihívásait. Az 500 legnagyobb amerikai székhelyű vállalat bevételeinek körülbelül fele nemzetközi tevékenységükből származik.⁴⁹

A globalizáció összességében jelentős hasznot hozott az amerikai gazdaságnak. Az 1950 óta folytatott kereskedelemről származó nyereség, amelyet a jelentősen javuló szállítás és kommunikáció segített elő, átlagosan 7,800 dollárt tettek ki egy főre számítva és 19,500 dollárt háztartásonként 2022-ben. Ezen eredmények ellenére Donald Trump korábbi elnök alatt a nemzetközi kereskedelem elé akadályokat emeltek, és a Biden-adminisztráció alatt is folytatódtak, a kereskedelemmel kapcsolatos munkahelyek elvesztésével kapcsolatos aggodalmak: 2001 és 2016 között évente több mint 300 000 munkavállaló vesztette el vagy váltott munkahelyet az import miatt. Összehasonlításképpen, évente több mint 50 millió munkavállaló vált munkahelyet. Az amerikaiak egyébként nagy, de kevésbé látható nyereséget élveznek a kereskedelemről az olcsóbb és változatosabb termékek, valamint a vállalatok megnövekedett termelékenységé révén.⁵⁰

A strukturális hatalom céljai és eszközei, az USA politikai és gazdasági biztonsága közti kapcsolatok a hidegháború után egy ideig lazultak, de a két fő ellenféllel, Kínával és Oroszországgal összefüggésben ismét központi geopolitikai stratégiai kérdéssé váltak. A versenyben a gazdasági biztonság változó követelményeinek megteremtése és fenntartása azért is lett központi stratégiai feladat, mert egyre nehezebb az USA versenyelőnyeinek érvényesítése és fenntartása amiatt is, hogy nemcsak fő versenytársa, hanem közepes méretű államok is technikailag fejletté váltak, és egyes területeken

⁴⁹ Gopinath, Gita: Cold War II? Preserving economic cooperation amid geoeconomic fragmentation. 2023. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/sp121123-cold-war-ii-preserving-economic-cooperation-amid-geoeconomic-fragmentation> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

⁵⁰ Hufbauer, Gary Clyde – Hogan, Megan: America's payoff from engaging in world markets since 1950 was almost \$2.6 trillion in 2022. Washington D.C. : Peterson Institute for International Economics, 2023. (Policy Brief; 23-17.)

nemcsak utolérték, hanem túl is szárnyalták az Egyesült Államokat. Stratégiai előnyök sokkal nehezebben vívhatók ki és még nehezebb tartósságuk biztosítása. Az USA alkalmazkodása politikai és gazdasági rugalmasságot és állandó alkalmazkodást követel. Ezért is igyekszik előnyeit gyorsan és könnyörtelenül érvényesíteni. Ebben a politikai elkötelezettség, a kormányzás minősége és kreativitása mellett társadalmának alkalmazkodó képessége és hajlandósága, sebezhetőségének kezelése is fontos.

2017. januári hivatalba lépésekor Donald J. Trump elnök egy sor illiberális intézkedést kezdeményezett, amint azt 2016-os elnökválasztási kampányában megígérte. A liberalizációs politika támogatottsága egyébként Trump elnöksége előtt is csökkent az USA döntéshozói körében, a Világkereskedelmi Szervezetben és más fórumokon is. Trump 2017-ben azonnal kilépett a Csendesóceáni Partnerségből, és azzal fenyegetőzött, hogy ugyanezt teszi az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodásból (NAFTA). Ehelyett a NAFTA-t újra tárgyalták az Egyesült Államok-Mexikó-Kanada megállapodás (USMCA) néven, hogy biztosítsák a magasabb észak-amerikai tartalmat az autógyártásban, a munkaügyi viták erőszakos választottbírószági eljárását és a külföldi közvetlen befektetések gyengített garanciáit. Trump "nemzetbiztonsági" vámokat vetett ki az acél és alumínium importjára, és magas büntetévámokat a Kínából származó importra. A Demokrata Párt baloldaliként jellemzett szárnya a globalizációt a növekvő egyenlőtlenség, a stagnáló bérek, a környezeti károk, a munkaügyi visszaélések, a kisebbségek romló körülményei és a túlzott vállalati hatalom forrásaként jellemezte. Miután Biden elnököt 2020-ban megválasztották, két magas rangú tisztviselője – Katherine Tai kereskedelmi képviselő és Jake Sullivan nemzetbiztonsági tanácsadó – felülvizsgálta a háború utáni szabadabb kereskedelmet, felelősnek tarották az amerikai gazdaság bizonyos problémáiért, és egyes területeit veszélyesnek tekintették az USA nemzetbiztonságára.

A 2020-as évek elején az Egyesült Államok nemzetközi gazdaságpolitikájában az alkalmazkodás céljai között a versenyben a rövid- és középtávú feladatok között kiemelkedő fontosságúak a következők: (1) az ellátási láncok átalakítása és megbízhatóságának erősítése, (2) gyors reagálás képessége a partnerkapcsolatokon, az ellenfelek vagy ellenségek kedvezőtlen vagy veszélyes politikai és gazdaságpolitikai döntéseire és gyakorlatára, (3) a digitális kereskedelem biztonságos előmozdítása, (4)

olyan gazdaságpolitika amelyik a piaci verseny fő szereplői, a vállalatok számára segíti versenyképességük fenntartását, erősíti a vállalatok teljesítményét különösen a fejlett iparágakban, a globális versenyben, elősegíti az innovációt és a vállalkozói tevékenységet. Két tényezőkörnek, a pénzügyeknek és a technikai fejlődésnek az USA globális verseny pozícióinak alakulásában kiemelkedően fontos szerepe van. (5) Az Egyesült Államok gazdasági biztonságának erősítésével foglalkozó intézmények szerepének növelése és összehangolása. Ez a feladat azért vált különösen fontossá, mert végrehajtásával és ennek időzítésével, feladataival és ezek időzítésével túl sok szervezet foglalkozik. Ezek közé tartozik a Kereskedelmi Minisztérium, a Külügyminisztérium, a Pénzügyminisztérium, az Egyesült Államok kereskedelmi képviselője, a Pentagon és a különböző hírszerző szerző szervezetek. Munkájuk összehangolását az elmúlt években a kormány nem tartotta sikeresnek és ezért a Kereskedelmi Minisztériumra bízta a gazdasági biztonsági intézkedések operatív végrehajtásának megszervezését és ellenőrzését.⁵¹

4.5. A dollár pozíciója a 21. században

Az amerikai hatalom globális szerepet játszó strukturális eszközei között döntő fontosságú a dollár globális dominanciája. A dollár az egyetlen valóban globális tartalékvaluta a világon, és széles körben használják tranzakciókhoz, árképzéshez,

⁵¹ A Kereskedelmi minisztérium keretében a Stratégiai Iparágak és Gazdasági Biztonsági Hivatalban (SIES) hatalmas apparátus épült ki A következő ügynökségek közötti és nemzetközi programokban és tevékenységekben való részvételével: a SIES felelős a szakpolitikai intézkedésekért, a kiviteli engedélyekért, az áruosztályozásokért, az engedélyek meghatározásáért és a 600-as sorozat termékeire vonatkozó tanácsadói véleményekért. A SIES kezeli a védelmi prioritások és elosztási rendszert, amelyet a Védelmi Minisztérium (DOD), az Energiaügyi és Belbiztonsági Minisztérium, az Általános Szolgáltatások Igazgatósága, valamint a kritikus infrastruktúra tulajdonosai/üzemeltetői használnak a nemzeti védelmi programok támogatására irányuló szerződések teljesítésének rangsorolása érdekében. SIES éves jelentést készít a Kongresszus számára a védelmi kereskedelem ellentételezéséről, és egy ügynökségek közötti csapatban szolgál, amely külföldi kormányokat von be a védelmi beszerzések ellentételezésének kedvezőtlen hatásainak csökkentésére. A SIES társelnöke az ügynökségek közötti Nemzeti Védelmi Készletek Piaci Hatásbizottságának, amely tanácsot ad a honvédelmi minisztériumnak DOD-nak a felhalmozott anyagok ártalmatlanításának lehetséges gazdasági hatásairól és igazolja az egyes amerikai cég alkalmasságát a NATO által finanszírozott beszerzésekre való versenyezésre. A SIES része az Egyesült Államok kormánya külföldi védelmi versenyeken nyújtott érdekképviselési támogatására irányuló iparági kérelmek ügynökségek közötti felülvizsgálatának. A fenti programok és tevékenységek mellett a SIES koordinálja az Ipari és Biztonsági Hivatal részvételét az ügynökségek között. Az Egyesült Államokban történő külföldi befektetésekkel foglalkozó bizottság, valamint a 2011-ben létrehozott ügynökségek közötti Védelmi Termelési Törvény Bizottságáról, amely elősegíti a Védelmi Termelési Törvény hatóságainak hatékonyabb felhasználását a katonai, energetikai, belbiztonsági, vészhelyzeti felkészültségi és kritikus infrastrukturális programok támogatására.

elszámoláshoz és befektetésekhez az Egyesült Államokon kívüli kormányok és magánszereplők. Ezek a szerepek gazdasági, politikai és társadalmi kiváltságokat kínálnak az Egyesült Államoknak. Gazdasági szempontból az amerikaiak részesülnek a dollárban történő tranzakciók egyszerűségéből és kényelméből, és az USA központi bankrendszerének, a FED-nek előnyeiből, monetáris rugalmasságból és a biztonságos menedék előnyeiből válság idején. Politikailag a dollár nem katonai kényszerítő eszközt kínál az Egyesült Államoknak, amellyel befolyásolhatja a nemzetközi rendszert. Az Egyesült Államok, Kína és Oroszország közötti nagyhatalmi versengés egyik fő területét jelentik a dollár globális dominanciájának geopolitikai és geoökonómiai következményei.

A dollár az első világháború után lett először domináns globális valuta, rövid időre kiszorítva az angol fontot. A második világháborút követő évtizedekben betöltött domináns szerepét kezdetben a Bretton Woods-i egyezmény alapozta meg. A 2020-as években a dollár nemzetközi szerepét olyan tényezők támogatják, mint az amerikai gazdaság hatalmas mérete, kereskedelmi és pénzügyi piacai, az amerikai pénzügyi piacok likviditása, mélysége, szélessége és nyitottsága, a dollár konvertibilitása, viszonylagos stabilitása és szilárd makrogazdasági politikája. Ez a politika természetesen sohasem volt hibátlan, de más államokkal összehasonlítva nem, vagy csak ritkán okozott globális pénzügyi válságot és az ezzel járó gazdasági vagy geopolitikai felfordulást. Politikai tényezők is befolyásolják a dollár szerepét. Például az erős politikai intézmények és a tulajdonjogok védelme hozzájárul az amerikai gazdaságba vetett bizalom megerősítéséhez. A tartalékvaluta szerep részben politikai döntésektől függ, de fennmaradását tulajdonképpen azok a funkciók támasztják alá, amelyeket a dollár képes betölteni csereeszközként, elszámolási egységként és értékmegőrzőként - a kormányok és a magánszereplők számára. Ezek döntő fontosságú szerepet játszanak a kormányok dollártartalékok felhalmozására való hajlandóságában, ami a dollárrendszer hosszú élettartamának feltétele. A magánszereplők hajlandósága a dollár felhasználására és felhalmozására döntően gazdasági döntés, amelyben természetesen szerepet játszanak politikai tényezők is. Ezek között a dollár-árfolyamának az USA számára kedvező rögzítése, aranyra való fix árfolyamú átválthatósága évtizedekkel ezelőtt véget ért, de a dollár az USA erős gazdaságára, hatékony nemzeti pénzügyi intézményeire, hatalmas és erős nagyvállalataira, nagybankjaira és általános nemzetközi elfogadottságára épül és

globális státusza továbbra is hatalmas. Lényegében lehetővé teszi, hogy uralja a globális pénzügyi viszonyokat. A tartalékvaluta szerepe az, ahol az Egyesült Államoknak a legnagyobb előnye van legközelebbi valutariválisához, az euróövezethez képest.⁵²

A globális devizatartalékok közel 60%-át dollárban tartják (nagy részét amerikai kincstárjegyekben, más szóval amerikai államadósságban), az euró pedig második helyen áll, 20% körül. A júan a globális tartalékok mindössze 2,7%-át teszi ki. Tekintettel a dollár globális tartalék státuszára, a Federal Reserve monetáris politikájának hatásai nem korlátozódnak az Egyesült Államok hatáira. A devizapiaci tranzakciók számlázása dollárban történik, csakúgy, mint a nemzetközi kereskedelem fele. Bár az Egyesült Államok adja a globális GDP egynegyedét, a határokon átnyúló bankhitelek és nemzetközi hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok mintegy fele amerikai dollárban denominált. A sok lehetőséget kínáló és likvid amerikai értékpapír piacok vonzóak a nem amerikai szervezetek számára, mivel a hitelfelvevők és a hitelezők számára hozzáférést biztosítanak nem amerikai partnerek széles köréhez is. Az amerikai dollár globális tartalékvalutaként és a kereskedelmi számlázásban betöltött kiemelkedő szerepe révén továbbra is motiválja nemzetközi használatát.

Az amerikai dollár széles körű nemzetközi használata több területen előnyös a globális pénzügyi rendszer számára, de sebezhetőségének is egyik forrása. Az előnyök olyan tényezők következményei, mint a méretgazdaságosság és a globális hálózatok szerepe, amelyek csökkentik a tőkeátcsoportosítás költségeit és a pénzügyi rendszer körüli kockázatokat. A sebezhetőség fő forrásai között a legnagyobb az összekapcsoltság az USA politikai és gazdasági rendszerével: továbbíthatja és felerősítheti az Egyesült Államokból vagy az amerikai dollár finanszírozási piacok más részeiből származó sokkokat szerte a világon több állam, szektor és joghatóság hatásait közvetítve. Ami ilyen feltételek között is különlegessé teszi a globális amerikai dollár szerepét, az különböző nem amerikai pénzügyi szervezetek széles körű részvétele a világ minden tájáról, amelyek piaci stressz esetén is amerikai dollárt tudnak szállítani.⁵³

⁵² Gopinath, Gita: Cold War II? Preserving economic cooperation amid geoeconomic fragmentation. 2023. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/sp121123-cold-war-ii-preserving-economic-cooperation-amid-geoeconomic-fragmentation> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

⁵³ Gopinath, Gita: Cold War II? Preserving economic cooperation amid geoeconomic fragmentation. 2023. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/sp121123-cold-war-ii-preserving-economic-cooperation-amid-geoeconomic-fragmentation> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

Az Egyesült Államokon kívüli dollárpiacok sok forrásból „táplálkoznak”. Központi bankok különösen jelentős USA-dollártartalékokat halmozhattak fel sok országban az Egyesült Államokkal szembeni folyófizetésimérleg-többlet eredményeként, irányított árfolyamrendszerek működtetése vagy más szakpolitikai célok érdekében. A központi bankok USA-dollár tartalékjaik döntő részét amerikai kincstári értékpapírokba fektetik. Jelentős dollárösszegek halmozódnak fel a legtöbb olyan nemzetközi társaságban is, amelyek nagy amerikai dollárkövetelésekkel rendelkeznek, vagy amerikai dollárt tartanak az áruk kifizetésére. Ezek az összegek elhelyezhetők USA-dollár betéti számlákon, vagy rövid lejáratú USA-dollár értékpapírokba fektethetők. Nem egyesült államokbeli bankok vagy nem banki szervezetek, amelyek pénzügyi tevékenységek révén, illetve lakossági és vállalati betétekből jutottak USA-dollárhoz, USA-dollár eszközöket vásárolhatnak e kötelezettségek devizakitettségeinek fedezésére. Az USA-dollárban történő finanszírozási piacok különböző lehetőségeket és eszközöket ajánlanak. A globális devizaügyletek körülbelül 90%-ában szerepel USD, így ez a legtöbbet kereskedett valuta a devizapiacon. A dollár dominanciája kiterjed az offshore finanszírozási piacokra is, ahol a nemzetközi hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok és határokon átnyúló hitelek jelentős része USD-ban denominált. A globális kereskedelem mintegy felét USD-ben számlázzák, bár ez az arány régióként eltérő.

A dollár uralja a világ részvény- és kötvénypiacait is. 1980-ban a világ részvényeinek és kötvényeinek együttes névértéke körülbelül 11 trillió dollár volt, ami megegyezett a világ nominális GDP-je értékével abban az évben. 2020-ra ezeknek az értékpapír-részvényeknek az együttes értéke több mint 20-szorosára, 234 trillió dollárra nőtt, míg a világ GDP-je csak nyolcszorosára, 84 trillióra. A határokon átnyúló bankhitelek és nemzetközi hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok mintegy fele amerikai dollárban denominált.⁵⁴

A dollárpiacok vonzóak a nem amerikai szervezetek számára, mivel a hitelfelvevők és a hitelezők számára hozzáférést biztosítanak a partnerek széles köréhez. Az USA-dollár finanszírozás bonyolult sokszereplős globális pénzügyi rendszeren keresztül történik, amelyben különböző kockázatokat képviselő államok intézmények is részt vesznek a világ minden tájáról. Igen fontos a dollár globális pozícióinak alakulásában az 1972-ben

⁵⁴ Economic Report of the President 2024. White House.

alapított SWIFT is (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), a globális pénzügyi hálózat kulcsfontosságú idegközpontja. Ez a sajátos rendszer, amelyen keresztül minden nagyobb bank intézi nemzetköz átutalásait. Ezen keresztül évente több mint ötmilliárd pénzügyi üzletet bonyolítanak és a globális határokon átnyúló tranzakciók több mint 50%-ára használják. SWIFT adatai szerint,

A domináns valuta széles körű használata a finanszírozáshoz sokoldalú és gyakorlatilag globális kapcsolati hálókat eredményez. Ezekon keresztül az Egyesült Államok geopolitikája és geoökonómiája is hatni tud más államokra és a világgazdaság különböző szereplőire is.

Az amerikai dollár elsőbbsége továbbra is különleges kiváltságokat biztosít az Egyesült Államoknak: a viszonylagos szabadsággal történő pénzkibocsátás képességét, alacsony kamatlábak melletti adósságkibocsátást, csökkentve a tőkeköltségeket mind a kormány, mind az amerikai cégek számára, hosszú távú és tartós kereskedelmi többlet fenntartását. A dollár dominanciája lehetővé teszi az Egyesült Államok számára, hogy fenntartsa a folyó fizetési mérleg nagy hiányát – sokkal többet importál, mint amennyit az exportból keres, ezáltal "mesterségesen" növeli az életszínvonalat az amerikaiak nagy részének. Emellett csökkenti az amerikai vállalatok közvetlen külföldi befektetéseinek (FDI) költségeit, táplálva terjeszkedésüket világszerte. Lehetővé teszi az Egyesült Államoknak azt is, hogy könnyen finanszírozza katonai tevékenységeit szerte a világon.

2024. januárjában az Egyesült Államok belső és nemzetközi államadóssága meghaladta a 34 trillió dollárt. Ez az összeg nagyobb, mint több nagy gazdaság, köztük Németország, Japán és az Egyesült Királyság együttes GDP-je. Az Egyesült Államok által legálisan tartható államadósság összegének felső határát törvény szabályozza, ami közvetlenebb fenyegetést jelent. Ez nem a tényleges kiadások korlátozását, hanem inkább a Kincstár hitelfelvételi képességét korlátozza azért, hogy visszafizethesse a már amúgy is fennálló adósságát, amelyet a Kongresszus engedélye nélkül nem lehet előteremteni. Az Egyesült Államok egyike azon kevés országoknak a világon, amelyek ilyen adósságplafonnal rendelkeznek. Az adósságplafon átlépése nemteljesítéshez vezetne. Ez az oka annak, hogy az adósságplafont az első világháborúban történt bevezetése óta több tucatszor emelte meg a kongresszus. A politikusok rendszeresen vitába kerültek arról, hogy feloldják-e az államadósság felső határát, amely, ha nem oldják fel,

fizetéképtelenséghez vezethet, veszélyeztetve a kincstári kötvények státuszát, mint a világ legbiztonságosabb eszközét. 2024-ben ismét bebizonyosodott, valahányszor eljön az adósságlafon emelésének kérdése, végül kétpárti megegyezés születik. A fizetéképtelenség katasztrofális lenne, és súlyosan alááshatná az amerikai dollárba vetett bizalmat és annak biztonságos menedék státuszát. Az Egyesült Államokat a hitelminősítők drasztikusan leminősítenék, véget vetve ezzel a dollár túlzott privilégiumának, ami veszélyeztetné az amerikai kincstári kötvények státuszát, mint a világ legbiztonságosabb eszközét. Problémát jelent az infláció is. Az elmúlt néhány évben a Federal Reserve hagyta, hogy az infláció drámaibb mértékben emelkedjen, mint bármikor az 1980-as évek óta, és 2024-ben sem tudta teljesen ellenőrzés alatt tartani.⁵⁵

Az USA pénzügyeinek jövőjével kapcsolatban a dollár digitális változatának megjelenésének lehetősége is előtérbe került. Ez a CBDC-nek (központi banki digitális valuta) keresztelt digitális dollár a törvényes fizetőeszköz egyik formája lenne az Egyesült Államokban, hasonló a fizikai készpénzhez, de tisztán virtuális formában létezne. A papíralapú bankjegyekkel ellentétben azokat online tárolnák és cserélnék ki számítógépes hálózatokon keresztül, amiket a Federal Reserve kezelne. Formailag hasonlítana olyan kriptovalutákra, mint a Bitcoin, de a tranzakciók különböznének a jelenlegi digitális tranzakcióktól (hitelkártyákon, betéti kártyákon és fizetési alkalmazásokon keresztül), mivel a CBDC a Federal Reserve közvetlen felelőssége lenne. Valószínűleg egységes rendszer lenne a fizetések és betétek nyomon követésére is, amelyeket a Fed vagy más kormányzati szerv kezel. A FED még nem döntött a CBDC létrehozása mellett.

A dollár globális hegemóniája lehetőséget ad az amerikai kormánynak, hogy a rendszerben a dollár domináns szerepét geopolitikai és geoökonómiai fegyverként alkalmazza a hiperversenyben ellenfeleivel szemben. Ezek között különösen fontosak a szankciók. A 21. században egyre gyakrabban alkalmazzák ezeket. 2022-ben több mint tizenkétezer szankció volt érvényben a pénzügyek terén. Az amerikai szankciók például gyakorlatilag elválták Oroszországot az Egyesült Államok által vezetett globális bankrendszertől. Az amerikaiaknak tilos üzleti tevékenységet folytatni a legtöbb orosz

⁵⁵ Drehmann, Mathias – Sushko, Vladyslav: The global foreign exchange market in a higher volatility environment. BIS Quarterly Review. 2022.

pénzügyi intézménnyel. Ezenkívül nem foglalkozhatnak az energia, a hajózás és a pénzügyi szektor nagy orosz vállalatainak új részvényeivel és adósságaival. Az orosz bankokat eltávolították a SWIFT szervezetből is. Kína orosz szervezeteknek történő pénzáttalásai már nem történhetnek amerikai dollárban. A szankciók miatt nem meglepő, hogy olyan ellenfelek, mint Oroszország és Kína, megpróbálják aláásni a dollár hegemoniáját. Oroszország vezető szerepet vállalt a BRICS nemzetközi valuta ötletének előmozdításában. 2022-ben több mint tizenkétezer amerikai pénzügyi szankció volt érvényben. Az Egyesült Államok új szintre emelte a szankciókat amikor a dollár fizetési rendszert is arra használta, hogy ellehetetlenítse Oroszország hozzáférését 300 milliárd dollár likvid devizatartalékhoz Oroszország 2022. februári ukrajnai inváziója nyomán. Világszerte a legtöbb banknak nincs más választása, mint megfelelni az amerikai szankcióknak, mert nem engedhetik meg maguknak, hogy felbontsák az amerikai bankokkal fennálló kapcsolatokat. Ha a bankok dollárban bonyolítják le tranzakcióikat az Egyesült Államok ellenségeivel, akkor azok egy amerikai székhelyű elszámolóházon haladnak át, így az amerikai törvények vonatkoznak rájuk. Oroszország 2022. február végi ukrajnai invázióját követően Biden elnök egy sor szövetségesekkel koordinált ún. szankciós csomagot vezetett be. 2024-ben a hatályos amerikai szankciók teljes száma Oroszország esetében közel 20000. Ezek nemcsak Oroszország hadiiparát, technológiai exportját, hadianyag és nyersanyag kivitelét külföldi eszközeit, bankjait, energiavállalatait és gazdag üzletembereit vették célba, hanem a politikai elitet is. A gazdasági hadviselés eszközeivel nem döntötték meg az orosz rezsimet, és nem készítették Ukrajnából való kivonulásra, de jelentős károkat okoztak Oroszországnak.

A dollár fegyverként való alkalmazása az elmúlt években nemcsak az USA ellenfelei körében növelte pénzügyeik kockázatát, hozzájárult a dollárral kapcsolatos bizalom csökkenéséhez is. Több ország attól tart, hogy a dollárban tartott tartalékaik már nem lesznek biztonságban. Nemcsak orosz vagy kínai kezdeményezések, hanem a csökkenő bizalom nyomán a BRICS országok között tárgyalások kezdődtek a dollár dominanciával szembeni közös, többdevizás tartalékrendszer alapításáról, amely fokozatosan gyökeret verhetne a következő évtizedben. A dollár gyorsan csökkenő státusza mélyreható következményekkel járna, többek között a globális pénzügyi rendszerre, valamint a

gazdaságok, köztük az Egyesült Államok ciklikus viselkedésére és növekedési teljesítményére nézve.

Az amerikai dollár szerepének hosszú élettartama, mint domináns valuta a globális pénzügyi rendszer központjában, példátlan. A dollár hegemoniája egyszer véget ér majd – de nem a belátható jövőben, főleg azért, mert az USA mellett jelentős más államok és a hatalmas globális pénzügyi rendszer intézményei is érdekeltek fennmaradásában és jelenleg nincs is általánosan elfogadható alternatíva.

4.6. A technológiai tényezők a versenyben

Az államok közötti tudományos és technológiai kapcsolatokat normális nemzetközi feltételek között a versengő együttműködésre épült kölcsönös függőség jellemzi. A 2020-as években a geopolitikai konfrontációk a tudományt s a technológiát is nemzetközi csataterre tették a legfontosabb ellenfelek, az Egyesült Államok és Kína, valamint Oroszország között. A 21. században az Egyesült Államok továbbra is vezető hatalom, de olyan globális technológiai rendszerben, amelynek földrajza és folyamatai, méretei és sebessége radikálisan megváltoztak az elmúlt évtizedekben. Véget ért az a korszak, amikor az Egyesült Államok és fő szövetségesei gyakorlatilag monopolhelyzetben voltak vagy globális vezető szerepet játszottak a csúcstechnológiák számos fontos területén a kutatásban és fejlesztésben és gazdasági-katonai hasznosításban.

Az Egyesült Államok továbbra is vezet a fejlett félvezető eszközök tervezésében és fejlesztésében, és vezető szerepet tölt be a nagy teljesítményű számítástechnika és a fejlett integrált áramkörök tervezése és gyártása kutatási területein. A kvantuminformatica és az oltóanyagok (és az orvosi ellenintézkedések) kulcsfontosságú területein is élen jár. Ez összhangban van azzal az elemzéssel, amely azt mutatja, hogy az Egyesült Államok rendelkezik a legtöbb Covid-19 vakcinaszabaddal, és ennek a globális együttműködési hálózatnak a középpontjában áll. Az egészségügyi ellenintézkedések védelmet (és az expozíció utáni kezelést) biztosítanak a katonaság és a polgári lakosság számára a vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris anyagokkal szemben azáltal, hogy az

oltások mellett gyors helyszíni diagnosztikát és terápiákat (például vírusellenes gyógyszereket) biztosítanak.⁵⁶

A különböző versenytársak között Kína a legnagyobb kihívás az Egyesült Államok számára. Az egyetlen ország, amely nemcsak a tudomány és technika terén igyekszik az élre törni, hanem mélyen integrálódott az Egyesült Államok gazdaságba, új típusú nemzetbiztonsági kockázatokat teremtve, és képessé vált arra is, hogy fegyverként használja technológiai pozícióit. Az Egyesült Államok a technikai és gazdasági háború eszközeinek alkalmazásával is igyekszik megakadályozni, hogy Kína kihasználja az amerikai piac nyitott természetéből fakadó lehetőségeket, beleértve azoknak a jövőbeli katonai, politika, technikai és gazdasági kockázatoknak az előrejelzését is, amelyek a kritikus technológiák gyors, globális fejlődése miatt merülhetnek fel.

A globális tudományos és technológiai verseny folyamataiban központi jelentőségűvé vált a technogazdasági rendszer, a technológiai és gazdasági folyamatok ötvözése. A rendszerben technológiai folyamatok alapjai a mesterséges intelligencia, az új alkalmazások szinte korlátlan lehetőségével, beleértve a tudományt és az oktatási rendszert is. Fejlődése kölcsönhatásban van a kvantum-számítástechnika szerepével és ennek növekedésével. Elősegíti az 5G és 6G hálózatok fejlődését és alkalmazását. Ez utóbbiak gyorsabb sebességet, alacsonyabb késleltetést és jobb kapcsolatot biztosítanak. Kulcsfontosságúak a digitalizálás terjedésében és az olyan technológiák támogatásában, mint az autonóm járművek és a dolgok közötti kapcsolatok internete, az űrkutatás és a műholdas technológiák. Ezeket a folyamatokat támasztja alá a Cloud Computing is, a digitalizálás alapvető infrastruktúrája. A technikai forradalom folyamatának része a biológiai forradalom keretében a biotechnológia, a génszerkesztés és a személyre szabott orvoslás fejlődése, ami átalakítja az egészségügyet és a mezőgazdaságot. Lényegében mindegyik technika kettős, polgári és katonai célokat is szolgálhat. Alkalmazásuk a tudományos és technikai képességektől, gazdasági érdekektől és geopolitikai döntésektől függ. Ezek kettős felhasználású technológiák. Egyidejűleg forradalmasíthatják a gazdaságot és a hadviselés eszközrendszerét az Egyesült Államokban és olyan ellenfeleinél is, mint Oroszország és Kína, ugyanakkor új alapokra helyezhetik a zöld fejlődést is.

⁵⁶ Protecting U.S. technological advantage. Washington D.C. : The National Academies Press, 2022.

Globális viszonylatban a technogazdasági rendszerben különlegesen fontos szerepe van a digitális platformoknak. Ezek a különböző folyamatok, információk vagy szolgáltatások olyan rendszerei, amelyek végfelhasználói technológiák, alkalmazások vagy folyamatok kifejlesztésének vagy használatának alapjai. A digitális platformok lényegében szoftverek, hardverek, műveletek és hálózatok bonyolult keverékei, online digitális tevékenységek megosztott technikák, technológiák és kapcsolódások halmazát jelentik, amelyek algoritmusai a gazdasági és társadalmi folyamatok megszervezését és strukturálását szolgálják és amelyben a társadalmi és gazdasági interakciókat, alkalmazásokat online közvetítik. A legfontosabb szerepük az, hogy stabil alapokon kapcsolódásokat biztosítsanak a felhasználók széles körének. Használhatók adott területen például a termelési, fogyasztási tudományos integrációk kereteinek meghatározására is. A platformgazdaság működése az internet hálózatoktól, a szoftverektől és az adórendszerektől függ. Ezek határozzák meg a technikai feltételeket, amelyek mellett a felhasználók részt vehetnek. Hatalmas amerikai és nemzetközi vállalkozások a legfontosabb platformok tulajdonosai, akik nemcsak a megosztott szoftvereszközök gyűjteményeként kezelik a platformot, hanem a gyakran a végső felhasználást is ellenőrzik.⁵⁷

Négy platformnak különlegesen nagy szerepe van a technogazdaságban és a globális technológiai versenyben.

Az első a kutató-termelő és szolgáltató tevékenységek platformja, amely a gazdaságok számára az adott korszakban élenjáró technikát, eszközöket, gépeket, berendezéseket állítja elő és a működésükhöz szükséges szolgáltatásokat biztosítja. Központi fontosságú e platformon a politikai döntések és intézményeik, az oktatási rendszer és különösen a felsőoktatás, doktori és posztdoktori képzés a kutatóintézetek, az egyetemi kutatóhelyek, a közvetítő hálózatok, tervező és konzultáns intézmények, a vállalati rendszer, nagy és kis vállalatok, kutató-cégek és a támogató hálózatok, szabadalmi és szabványügyi hivatalok szerepe.

A globális tudomány- és technikaintenzív (TTI) kutatás-fejlesztési teljesítmény néhány országban koncentrálódik, az Egyesült Államok teljesít a legtöbbet (2019-ben a

⁵⁷ Pichler, Roman: Six types of „product” owners. 2024. <https://www.romanpichler.com/blog/six-types-of-product-owners> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

globális kutatás-fejlesztés 27% -a), ezt követi Kína (22%), Japán (7%), Németország (6%) és Dél-Korea (4%). A TTI feldolgozóipari teljesítményben Kína 2011-ben megelőzte az Egyesült Államokat, és a világ legnagyobb tudomány és technika intenzív feldolgozóipari termelőjévé vált. Kína globális részesedése TTI gyártási termelésből a 2010-es 18%-ról 2019-re 31%-ra nőtt. Bár az amerikai TTI termelés továbbra is növekszik, és az Egyesült Államok továbbra is a három TTI feldolgozóipar (repülőgépek, orvosi berendezések és gyógyszerek) legnagyobb globális termelője, globális részesedése 2010 óta 19% és 21% között ingadozik. Ebben az időszakban az Egyesült Államok a 2010-es 31%-ról 2019-re 37%-ra növelte globális részesedését a TTI szolgáltatások kibocsátásából, és jelenleg az informatikai szolgáltatások legnagyobb termelője, a legnagyobb globális TTI iparág. A FED szerint Az amerikai termelés erősen koncentrált és specializált Kalifornia (25%), Texas (8%), Washington (6%) és New York (5%) járul hozzá leginkább a teljes amerikai termeléshez.

A második platform a lakossági fogyasztást kiszolgáló termelő és szolgáltató tevékenységeket foglalja magában, beleértve a nagy- és kiskereskedelmet, amely a lakossági fogyasztásba kerülő csúcstechnika terjedése szempontjából döntő szerepet játszik. Ez a platform kihat az alapvető emberi szükségletek kielégíthetőségének szerepére, az élet minőségére, az erőforrások takarékos felhasználására, a szennyeződés és a hulladékok csökkentésére. Az elmúlt 2-3 évtizedben az Egyesült Államok fogyasztói ágazatában hatalmas átalakulás bontakozott ki: az áttérés a hagyományos kínálat vezérelt modellről a kereslet vezérelt modellre, amelynek keretében a versenyben döntő tényező lett a fogyasztók számára a választási lehetőség bővítése. Ez egyrészt a személyre szabott kínálat növekedését jelentette, amelyet új csatornák, márkák, szolgáltatási modellek és formátumok növekedése kísért, másrészt gyors növekedés a digitális áruk és szolgáltatások terén, ami egyebek között a virtuális valóság bevonulását jelenti a marketingbe és gyorsítja a konvergenciát az elektronikai iparral, az információs technológiával és a biotechnológiai forradalommal. Azoknak a fogyasztói szervezeteknek, amelyek döntően a fizikai ellátási láncoktól függenek, be kell vezetniük vagy/és fejleszteniük kell a digitális áruk és szolgáltatások ellátási láncát. A következő évtizedben növekedni fog az automatizálás, a robotika, a drónok és más hatékonyabb módszerek alkalmazása a kiskereskedelmi rendszerben. Ezek a változások átalakítják a fogyasztói

piac szerkezetét és vállalatainak működési modelljét. A szektorban nagyon sok munkahely fog megszűnni, de bizonyos területeken nőni fog a kereslet. Megjelennek új munkaköri kategóriák is. E platformon a legbonyolultabb a szolgáltató ágazatok technológiai fejlődése és szervezeti átalakulása, ez az Egyesült Államok legnagyobb és továbbra is gyorsan bővülő szektora és keretében rendkívül különböző tevékenységek és szervezeti és üzleti modellek működnek. Egyrészt a világ legnagyobb vállalataiból áll, másrészt a legkisebbekből, beleértve az egyéni szolgáltatókat is. Míg a kormányzati szervek szabályozzák ezeknek a szolgáltatásoknak egy részét, sok olyan szolgáltatás van, amely nem igényel szabályozást. Ez megkönnyíti az új vállalkozók és szakemberek számára a szolgáltatások nyújtását, ami növeli a versenyt.

A harmadik platform a szélesen értelmezett technogazdasági infrastruktúra, a kutató és fejlesztő tevékenységek, az energiaellátás, a szállítás, az információs rendszerek, és a pénzügyi szolgáltatások infrastruktúrájának hálózata. Ezek döntő fontosságúak a gazdaság egészének működésében, az új technológia alkalmazásában és közvetítésében és az ellátási és értékláncokban is. Ez szolgál platformként a kommunikációs rendszerek és a mesterséges intelligencia terjesztése számára, különböző bonyolult kibernetikai tevékenységek távérzékeléséhez integrálja azokat a követelményeket és gyakorlati célokat, amelyek a „tudásgazdasággal”, az „innovációs rendszerekkel” „zöld gazdasági növekedéssel” kapcsolatban fogalmazódnak meg. További kutatómunkára van szükség annak megvilágításához, hogy a platformgazdaság milyen szerepet játszik a kínai-amerikai versenyben.

A negyedik platform szerepe a fegyverkezési versenyben döntő fontosságú. Ezt a tanulmány következő fejezetében tárgyalom.

Az Egyesült Államok vezető szerepe a globális technogazdasági rendszerben olyan tényezőkre épül, amelyekkel egyetlen versenytársa sem rendelkezik még egyidejűleg. A Fehér Ház Tudomány- és Technológiapolitikai Hivatala (OSTP) rendszeresen frissíti a kritikus és kialakulóban lévő technológiák listáját. Ez a lista tartalmazza a nemzetbiztonság és a gazdasági növekedés szempontjából stratégiai fontosságú területeket és az Egyesült Államok célja, hogy az innováció élvonalában maradjon a tudományos kutatástól az ipari alkalmazásokig. A legújabb lista szerint (2024) a mesterséges intelligencia, a kvantum számítástechnika, a nagy teljesítményű gázturbinás

motor technológiák, a tiszta energiatermelés és -tárolás, az adatvédelmi és biztonsági technológiák, az integrált kommunikációs és hálózati technológiák, valamint a helymeghatározási, navigációs és időzítési technológiák, a génszűrés és a biogyártás, a könnyű ötvözetek, kompozitorok és nanoanyagok, az űrtechnika. Továbbra is fontos előnye az Egyesült Államoknak az ipar és az egyetemek és kutatóintézetek közötti együttműködés, a képzett munkaerő, a kormányzati finanszírozás mellett, a kockázati tőke és a hatalmas vállalatok technika fejlődést segítő hazai és külföldi befektetései. Az olyan kezdeményezések, mint a Nemzeti Tudományos Alapítvány (NSF) és a Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége (DARPA) döntő szerepet játszanak. Fejlett mérnöki anyagok: az anyagtudomány döntő szerepet játszik a technológiai fejlődésben. Az Egyesült Államok továbbra is vezető szerepet tölt be a jobb tulajdonságokkal rendelkező új anyagok, például könnyű ötvözetek, kompozitok és nanoanyagok fejlesztésében.

A technológiai versenyben szembenálló két élenjáró ország közül Kína aránya a legnagyobb a technikai fejlődésben döntő szerepet játszó globális félvezető gyártásban, amelyben az USA részaránya az 1990-es 37%-ról 2022-re 12%-ra zuhant. Kína az elmúlt három évtizedben, intenzív és koordinált kezdeményezések rendszerével előre tört, mint globális vezető, sok fontos kettős felhasználású technológia terén. Az Egyesült Államok a 20-as évek elején még az első helyen állt a csúcstechnológiát megtestesítő ipari termékek gyártásában. Az ágazat globális termelésének 31% -át adta. Ez magában foglalja a repülőgépek és űrhajók, félvezetők, számítógépek, gyógyszerek, valamint mérő- és vezérlőműszerek gyártását. Kína követte 24% -kal, miután az elmúlt évtizedben több mint kétszeresére növelte részesedését Az Egyesült Államok és Kína között folyó versenyben néhány területen azonban veszélybe került az USA hagyományos technika vezető szerepe. A magasan fejlett feldolgozóipari cikkek globális bruttó exportjában 2022-ben Kína részaránya volt a legnagyobb (21%), az Egyesült Államok (9%) és Németország (9%). Az EU-27 országainak (Németországot is beleértve) együttes részesedése volt a legmagasabb, 31%. Az EU-27 és az Egyesült Államok KTI feldolgozóipari exportjának globális részesedése 2002 és 2022 között enyhén csökkent, míg Kína részesedése a globális össztermelésből több mint háromszorosára nőtt Kína teljes feldolgozóipari

exportjában a KTI-iparágak részaránya 47%-ról 64%-ra nőtt, elérte az Egyesült Államok részesedését

A kínai kutatás-fejlesztési beruházások és a tehetségfejlesztés mellett Kína jelentősen emelte hazai iparágaknak nyújtott támogatásokat, felvásárolt számos technikailag fejlett nemzetközi vállalatot, a külföldi befektetések esetében szigorú technológiaátadási feltételeket vezetett be, fokozta az ipari hírszerző tevékenységet. Globális jelentőségű eredeti újításai vannak az űrtechnikában, az űrrepülésben, a hold- és Mars kutatásban, a mélytengeri és mélyföld-szondák fejlesztésében, a műholdas navigációban, a kvantuminformatikában és az atomenergia-technológiában, a védelmi, biztonsági és hírszerzési technológiák terén.⁵⁸

Az Egyesült Államok még valószínűleg hosszú ideig jelentős előnyökkel rendelkezik és a legtöbb területen globálisan az első. Vezető szerepének biztosítása és fenntarthatósága a republikánus és a demokrata vezetők és az USA globális, „transznacionális” gazdasági elitjének közös politikai és gazdasági prioritása. Továbbra is jelentős véleménykülönbségek vannak azonban, hogy ennek érdekében kizárólag a nemzetbiztonsági célkitűzésekre kell-e összpontosítani, beleértve geopolitikai riválisaik előrehaladását vagy, hogy milyen mértékben kell tekintettel lenni a piaci kapcsolatokra, a profitérdekekre, a szociálpolitikai célokra is, amikor jelentős beruházásokat hajtanak végre a hazai kutató, fejlesztő és termelőkapacitás bővítésében.

4.7. Az Egyesült Államok és a globális multilaterális együttműködés

A 2024-es választásokat követő években a nagyhatalmak közötti gyorsuló stratégiai verseny, az intenzívebb és kiszámíthatatlanabb transznacionális kihívások, valamint a messzemenő következményekkel járó számos regionális konfliktus nyomán az Egyesült Államoknak még bonyolultabb és egyre nehezebben kezelhető globális rendszerben kell

⁵⁸ Gaida, Jamie – Wong Leung, Jennifer – Robin, Stephan – Cave, Danielle: ASPI’s critical technology tracker - sensors & biotech updates. 2023. <https://www.aspi.org.au/report/critical-technology-tracker> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

Biennial report to Congress on International Science & Technology Cooperation. 2024. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2024/02/2024-Biennial-Report-to-Congress-on-International-Science-Technology-Cooperation.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

WTO. 2023. Trade Monitoring. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/trade_monitoring_e.htm (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

működni. A kihívások két egymással összefonódó kategóriába sorolhatók. Az egyik az állami szereplőkhöz, mindenekelőtt fő ellenfeleihez, Kínához, Oroszországhoz, Iránhoz, fontos szövetségeseihez, az EU-hoz, Japánhoz, a latin-amerikai térséghez és más egyre jelentősebbé váló államokhoz való viszonya. A másik kihívást a globális együttműködést igénylő transznacionális problémák, szervezetek és szabályok alakításában, erősítésében vagy gyengítésében folytatandó politikája alkotják.

Az államközi kapcsolatrendszerben a választások évében az amerikai-kínai viszony kérdései a legszélesebb körűek. Magukban foglalják az USA érdekeivel, Kína regionális és globális tevékenységével, a gazdasági és technológiai versennyel katonai és tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos témákat, a kiber-, hírszerzési és "rosszindulatú befolyásolási műveletektől estleges globális világháború potenciális gyújtópontjaiig, mint az ukrajnai háború és Gaza.

Az Egyesült Államok nemzetbiztonsága számára is átfogó és veszélyes globális téma a jelenlegi fegyverkezési verseny alakulása.

Az Egyesült Államok külpolitikájában és nemzetközi gazdaságpolitikájában hagyományosan önálló témakör, de különböző mértékben és összefüggésben jelentős belpolitikai kérdés is a multilaterális együttműködés szabályainak alakulása és az adott területeken kialakított szervezetek és hálózatok jövője is. Ezek alapításában és működésében Amerika kulcsszerepet játszott és jelentős előnyökre tett szert. A politikai és szervezeti korlátok ellenére a rendszer működni tudott. A hidegháború végével a korábban rivális blokkok közötti kereskedelem gyorsan bővült, és a következő évtizedben elérte a világkereskedelem közel negyedét. A technológiai innovációk, az egyoldalú és többoldalú kereskedelmi liberalizáció, valamint a geopolitikai és intézményi változások együttesen soha nem látott szintre emelték a globális gazdasági intézmények szerepét. Az Egyesült Államok szerepe ezek jövőjének alakulásában az új globális viszonyok miatt talán még fontosabb. A külpolitikák és a gazdaságpolitikák militarizálása sem kedvez a multilaterális együttműködésnek. Ezek a problémák egyebek között azért is okoznak nagyobb károkat az érintett államoknak és a világgazdaságnak, mert az országok közötti kölcsönös gazdasági függőség mértéke ma magas, és a gazdaságok jelentős mértékben integrálódtak a globális piacba is bonyolult értékláncok révén, a potenciálisan el nem

kötelezett országok is egyre nagyobb gazdasági erővel rendelkeznek a GDP, a kereskedelem és a népesség tekintetében.⁵⁹

Eltekintve valamilyen előre nem látható eseménytől, Biden elnöknek a jelöléstől való visszalépése nyomán a 2024-es választások utáni amerikai politikában Kamala Harris és Donald Trump vezetik a két szembenálló politikai erőt, a demokrata és a republikánus pártot. Mindkét párt kialakította platformját a választások utáni évek amerikai politikájáról. A célokban és a javasolt eszközökben vannak ugyan közös elemek, lényegesebbek azonban a különbségek az amerikai érdekekről, a belpolitikáról és az USA nemzetközi stratégiájáról. Ez utóbbi témában az egyik kérdés az, hogy egy Harris-Waltz kormány milyen területeken fogja követni a Biden -Harris adminisztrációt, és egy Trump-Vance kormányzat igyekszik-e feléleszteni és folytatni azt, amit Trump elnök bevezetett.

A Biden-kormány sok lépést tett az Egyesült Államok szerepének visszaállítására a multilaterális intézményrendszerben. Az USA újra csatlakozott a párizsi klímaegyezményhez és az Egészségügyi Világszervezethez, és nem kezelte többé ellenséges szervezetként az ENSZ-t és az Európai Uniót. Gyakran úgy fogalmazta meg az amerikai külpolitikát, mint a demokrácia és az autokrácia közötti versenyt – amely meghatározza a következő évszázadot, és amelyben Amerikának szilárdan a demokrácia oldalán kell állnia. A Demokrata Párt 2024-es győzelme valószínűleg ennek folytatását eredményezné. Kiszámíthatóságot és stabilitást jelentene a multilaterális együttműködésben is. A Harris-féle vezetés e téren is betölthetné azt a vezető szerepet, amelyet a világ nagy része elvár Amerikától. Tény persze az is, hogy sok esetben a Biden kormány nem tartotta be, illetve visszavonta ígéreteit a megváltozott helyzetre, illetve az USA érdekeire hivatkozva. -Megtagadta az új többoldalú szabadkereskedelmi megállapodások tárgyalását stb. A Biden kormány még a piacbarát politikák "washingtoni konszenzusának" halálát is kijelentette, amely évtizedek óta központi szerepet játszott a nemzetközi gazdaságban. A Kínával folytatott gazdasági verseny miatt aggódva, kormánya arra törekedett, hogy új irányított kereskedelmi és befektetési rendszert

⁵⁹ A jelenlegi időszakra vonatkozóan az elemzések két hipotetikus blokkot vesznek figyelembe az országok ENSZ-ben való szavazási mintái alapján. Az egyik, a nyugati blokk túlnyomórészt az Egyesült Államokat és Európát foglalja magában. A másik a keleti blokk, Kínát és Oroszországot. A többi országot pedig "el nem kötelezettnek" tekintik. 1950-ben a nyugati és keleti blokk együttesen a világ GDP-jének nagyjából 85%-át adta. A ma hipotetikusán létező két blokk a GDP nagyjából 70%-át adja, és a világ népességének csak egyharmadát.

építsen ki, amely az Egyesült Államok vezető ágazatainak ellátási láncait tekinti központi fontosságúnak.

Trump politikája különbözött minden más második világháború utáni elnöktől a multilaterális kapcsolatokkal szembeni ellenségességének súlyosságában, a demokrácia megvetésében otthon és külföldön egyaránt, valamint a külföldi autokraták támogatásában. Az EU-t többször „ellenségnek” nevezte. Egy világjárvány közepette kilépett a párizsi klímaegyezményből, az iráni nukleáris megállapodásból, sőt még az Egészségügyi Világszervezetből is. Kereskedelmi háborúkat indított nemcsak Kínával, hanem az EU-val és az Egyesült Királysággal szemben is. Többször utalt arra is, hogy egy második ciklusban mindezt újra és még intenzívebben fogja tenni szükség esetén.

Trumpot egyesek izolacionistának nevezték, de ez biztonságpolitikájában szelektíven érvényesült. Hajlandónak bizonyult amerikai katonai erőt bevetni Szíria és Irán ellen, és még kereskedelmi háborúinak is az volt a látszólagos célja, hogy helyreállítsa a nemzetközi kereskedelem egyensúlyát az Egyesült Államok javára, nem pedig teljesen véget vetve nyitottságának. Reálisabb Trumpot az USA politikájában korábban is megjelent gyakorlat radikálisabb alkalmazójának tekinteni, amelyik abból indult ki, hogy az Egyesült Államok elég erős ahhoz, hogy ha ezt szükségesnek ítéli, bármit megtehet, és hogy az Egyesült Államok szövetségesei potyautasok, akik nem olyan partnerek, akik segítenek Washington érdekeit érvényesíteni.

Politikája és személyi magatartása azonban valószínűleg még veszélyesebbé tenné Trumpot egy második ciklusban a nemzetközi rendszer jövőjének alakulása számára. Először is, a világ számos súlyos válsággal néz szembe, amelyek megkövetelik a nemzetközi együttműködést ahelyett, hogy Amerika egyedül cselekedne. E válságok némelyike globális –mások olyan feszültséggócok következményei, mint Ukrajna és a Közel-Kelet. Másodszer Trump valószínűleg nem lenne képes és hajlandó az Egyesült Nemzetek rendszerének működőképességét segítő kiegyensúlyozott döntésekre. Trump második ciklusa valószínűleg még kaotikusabb lenne, mint az első és valószínűleg még kevésbé fogadná el az intézményi korlátozásokat. Ha úgy térne vissza a hatalomba, hogy túlélt két impeachmentet és több büntetőjogi vádemelést, beleértve a legfelsőbb bíróság döntését az elnök privilégiumairól, Trump úgy tekintené, hogy valószínűleg szinte bármit megúszhat. A 2020-as elnökválasztás elvesztése után Trump kampányba kezdett az

eredmény megdöntésére, amely január 6-án felkelésben csúcsondott ki. Miután ennek mind jogi, mind politikai következményeit megúsza és ettől függetlenül visszatérne a hatalomba, az amerikai demokrácia egész jövője veszélyben forogna. Valószínű, hogy ismét megpróbálna beavatkozni az amerikai választási folyamat működésébe, kétségbe vonva annak eredményeit, és hivatalának hatalmát arra használva, hogy az eredményeket a maga javára billentse. Ez nemcsak azért fontos a világnak, mert politikai és alkotmányos káoszba taszítaná Amerikát, megnehezítve bármilyen stabil külpolitika fenntartását, hanem azért is, mert precedenseket jelentene más országok számára is. Súlyos problémákat okozna az amerikai külpolitikában is, különösen annak nyomán, hogy az Egyesült Államok külpolitikája jelentős mértékben militarizálódott. Trump fellépése a 2024-es választási küzdelemben, beszédeinek tartalmi és stílusbeli vonatkozásai jelzik, hogy esetleges győzelem esetén mi jellemezné a politikai viták tartalmát és hangnemét az USA-ban. Egy esetleges Trump-adminisztráció számos kérdésben azonban különösen jelentős kihívást lenne az európai döntéshozók számára: Kínától a kereskedelemig, az éghajlattól a Közel-Keletig és a globális egészségügyi viszonyokig. Elősegítheti egy nemzetközi koalíció kialakulását, amely keretként szolgálhat a populisták számára, hogy különleges kapcsolatokat alakítsanak ki Trump Washingtonjával és egymással. Trump megválasztása mindenütt bátoríthatja a populista jobboldalt, ami erőteljesebben akadályozná a közös multilaterális politikákat és kezdeményezéseket, beleértve az ENSZ működését is. Fontos megjegyezni, hogy a multilaterális szervezetekben való részvétel közösen vállalt kötelezettséggel is jár, három kötelezettség teljesítése a leglényegesebb. Az egyik a „beruházás” a multilaterális rendszerbe. Ez egyrészt természetesen azt jelent, hogy az adott ország vállalja azokat az anyagi ráfordításokat, amelyek az adott szervezet fenntartásával, működésével kapcsolatosak (pénz, katonák, szakértelem, információk), másrészt vegyen részt érdemi munkájában, vitáiban. A másik kötelezettség az, hogy vesse magát alá a közösen elfogadott szabályoknak, határozatoknak, s ha így döntenek vállalja azokat a korlátokat is, amelyeket az intézmény állít számára. A harmadik kötelezettség az intézmény céljainak, tevékenységének, programjainak nyilvános támogatása. Az Egyesült Államok elsősorban hatalmi, politikai és gazdasági érdekeit mérlegelve tette függővé adott kérdésekben kötelezettségeinek teljesítését a nemzetközi szervezetekben és multilaterális egyezményekben. Az Egyesült Nemzetek Szervezetében a történelmi

tapasztalatok szerint a Demokrata párti kormányok sokkal ritkábban hagyták figyelmen kívül vállalt kötelezettségeik teljesítését, mint a Republikánusok. A Trump adminisztráció gyakorlata ennek legutóbbi, kézenfekvő bizonyítéka volt.

5. Az Egyesült Államok a globális fegyverkezési versenyben és szerepe a világ remilitarizálásában

A háborúk a világ történelmében nyilvánvalóan nagyon hosszú időn át döntően szárazföldi hadműveletekből álltak, és ez a közeg továbbra is döntő fontosságú terepe a fegyverkezési versenynek.⁶⁰ Történelmileg a szárazföldi hadviselés magában foglalta a földi erőket, köztük a lovasságot (ez egyes országokban továbbra is létezik), a gyalogságot, a páncélozott harcjárműveket és az erődítményeket. Ehhez szorosan kapcsolódott a légi erő. A szárazföldi erők sikere most attól függ, hogy képesek-e alkalmazkodni a magas szintű technológiai fejlettséghez. Mivel a szárazföldi erők egyre inkább támaszkodnak a digitális kommunikációra és az adatmegosztásra, az informatikai biztonság biztosítása kulcsfontosságú. A bizalmas információknak a kibernetikai hadviseléssel szembeni védelme elengedhetetlen a műveletek sikeréhez. Az eszközök internetes hálózata lehetővé teszi a valós idejű adatstreamelést és -elemzést. Ezt az információt nagy felbontásban továbbítják a magasabb szintekre a hatékony döntéshozatal érdekében. A mesterséges intelligencia növelheti a szárazföldi erők képességeit. A prediktív elemzéstől az autonóm rendszerekig segíthet a döntéshozatalban, a logisztikai tervezésben és még a forgatókönyvek készítésében is. Az ukrajnai háború tanulságai minden bizonnyal információkkal szolgálnak majd a szárazföldi hadviselés jövőbeli fejlődéséhez. A drónok széles körű használata valószínűleg nemcsak e rendszerek használatát és integrálását fogja ösztönözni, hanem az ellenük való védekezést célzó intézkedéseket is. Hasonlóképpen, a páncéltörő rakéták használata biztosan ösztönözni fogja az elhárításukat lehetővé tevő, különböző aktív védelmi rendszerek bevezetését. Az ukrajnai háború rávilágított a készletek és a mennyiségek jelentőségére, valamint a logisztika és a lőszer utánpótlásának fontosságára is, amelyeket óriási mértékben fogyasztottak.

⁶⁰ A fegyverkezési verseny tényeiről közölt Great Power Competition: Implications for Defense – Issues for Congress (February 28, 2022. nyilvános adatok jelentős részének fő forrása az amerikai "Congressional Research Service Washington D.C. Great Power Competition: Implications for Defense – Issues for Congress (2024. február 28.)

Azt eldönteni, hogy az ukrajnai háború alakulásból mely tanulságok vihetők át és melyek nem, az adatok tömeges elemzésének egyik jelentős feladata. Az új tudományos és technikai forradalom különböző eszközeinek alkalmazásával az akciók nagyobb hatásúak, gyorsabbak és sokkal pusztítóbbak lettek. Minden korábbinál nagyobb mértékben növelték meg a találati pontosságot. Megnövelték a "stratégiai gyorsaságot", aminek például különösen fontos szerepe van az ukrajnai háború sajátos feltételei között a logisztikában, beleértve a hadseregek egészségügyi ellátását is. A korábbiaknál sokkal nagyobb jelentőséget nyert a szakértelem, a szervezeti rugalmasság és a fegyvernemi koordináció. Az új stratégiai környezetben egyidejűleg offenzív és defenzív feladattá, és a haditechnika fejlődésében is lényeges tényezővé vált az álcázás, az ellenfél megtévesztése, illetve az ellenfél hasonló tevékenységének felfedezése és az emberi tényező helyettesítése, illetve képességek radikális bővítése robotokkal, távirányítással.⁶¹ Az Egyesült Államokban a Védelmi Fejlett Kutatási Projektek Ügynöksége (DARPA) felelős a meghatározó fontosságú új technológia bevezetéséért, például, hogy fejlett autonóm technológiákat integráljanak különböző védelmi platformokba, ebbe beleértve a különböző mobilitási szintű, pilóta nélküli földi járműveket is. Ezeknek fontos kísérleti terepe már jelenleg is az ukrajnai háború. Várhatóan kulcsszerepet fognak játszani a harcban, a felderítésben, a frontvonalbeli mérnöki munkában, a logisztikában, a robbanóanyagok terítésében, a kommunikációban és a mentési műveletekben.

A tengerek és óceánok ugyancsak a fegyverkezési verseny fontos hagyományos területei. Ennek, a bolygó 80%-át betöltő térségnek a stratégiai jelentősége sokat változott. Az elmúlt évszázadokban a tengeri erők döntő szerepet játszottak területek meghódításának segítésében, a gyarmatosításban és a gyarmatok feletti uralom fenntartásában, a tengeri kereskedelmi útvonalak biztosításában, a felségvizek védelmében és egyes államok hatalmának globális kivetítésében. („Britannia uralja a

⁶¹ A mesterséges intelligencia (MI) kulcsfontosságú eszközként szolgál sok feladat végrehajtásában. Legelterjedtebb felhasználása az ukrajnai háborúban a térinformatikai intelligenciában van. Segíti a tűzértséget a műholdképekkel a célpontok és tárgyak felismerésében. Elemzi a műholdképeket és geolokalizálja az adatokat, beleértve a geopolitikailag az ellenféltől származó közösségi média fotókat. Távol a harctértől, a Pentagon mesterséges intelligenciát és gépi tanulási eszközöket is használ a konfliktussal kapcsolatos hatalmas mennyiségű adat elemzésére. Ezek az eszközök hasznos harctéri hírszerzési információkat generálnak, és segítenek Ukrajnának megismerni az orosz taktikát és stratégiát. Az Egyesült Államok, a NATO-partnerek és a technológiai vállalatok segítségével Ukrajna folyamatosan frissíti a csatatér megértését, támogatja a döntéshozatalt, és előnyt szerez a hírszerzésben és a műveletekben.

hullámokat.”) Az Egyesült Államok egy évszázada óta tartó domináns globális haditengerészeti hatalmát veszélyezteti Kína tengeri katonai terjeszkedése és a regionális dominanciáért versengő hatalmak. Ezek a konfliktusok a hidegháború óta a legnagyobb haditengerészeti versenyt jelentik. A tengeri hatalmi versenynek jelentős globális gazdasági következményei is lehetnek. Elvágthatják vagy megnehezítik a hajózást a fő kereskedelmi útvonalakon, növelhetik az ellátási lánc problémáit.

Az amerikai Kongresszus kutatóintézete becsléseket készített a tengeri hadviselés mennyiségi viszonyainak várható alakulásáról 2030-ig. Eszerint az amerikai haditengerészet 2030-ig továbbra is számbeli előnyt élvez a repülőgép-hordozók és a nagy hadihajók, illetve a nukleáris tengeralattjárók terén. A globális versenyben a jelenlegi amerikai előny elég nagy ahhoz, hogy a közeljövőben megtartsa számszerű technikai és különösen tengeralattjáró-technológia előnyét a közeli riválisokkal szemben. A kínai haditengerészet folytatja terjeszkedését, valószínűleg nagyobb hangsúlyt fektet a nagy hadihajók építésére a következő évtizedben. Amerikai becslések szerint Kína haditengerészete 2030-ra 175 nagy hadihajóból és 67 tengeralattjáróból fog állni. Valószínűleg növelni fogja nukleáris tengeralattjáróinak számát, mind stratégiai, mind taktikai szempontból, miközben hagyományos tengeralattjáróinak száma valószínűleg változatlan marad. A PLA haditengerészet tengeralattjáró-hadereje azonban a kínai fegyveres erők egyik legtitkosabb része, és ennek következtében a jövőbeli méretére vonatkozó becslések nagyon bizonytalanok. A valószínűsített fejlesztések jelentősen növelik Kína haditengerészet képességét regionális előnyének megerősítésére Kelet-Ázsiában. Az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Olaszország haditengerészete valószínűleg 2030-ig csak kissé bővülni fog. Becslések szerint a négy európai hatalom egyesített haditengerészete 2030-ban 82 hadihajóból és 37 tengeralattjáróból áll majd. Az orosz haditengerészetnek 2030-ra 75 nagy hadihajója és 50 tengeralattjárója lesz. E feltételezés mögött a korlátozott finanszírozás, valamint a meglévő hajók hosszadalmas és késedelmes karbantartása áll. Az indiai haditengerészet kicsi marad az Egyesült Államokéhoz, Kínáéhoz és Oroszországéhoz képest. Az űrtartalom tekintetében a relatív haditengerészeti erő is változni fog a következő évtizedben.

A vezető hatalmak bővítik eszközrendszerüket az MI alkalmazására a tengeralattjáró-ellenes hadviselésben, az aknafelderítésben, a drónok elleni tengeri légi

védelemre vonatkozóan és a tengerfenéken telepített érzékelőhálózatokban, valamint a kommunikációs kábelek védelmére szolgáló merülőeszközökre szolgáló MI-rendszerekben.

A csendes-óceáni térségben Kína gyorsan növekvő haditengerészete összeütközésbe kerülhet az Egyesült Államokkal Tajvan miatt, vagy olyan amerikai partnerekkel és szövetségesekkel, mint Ausztrália, Japán vagy a Fülöp-szigetek. Ehhez járul még a mesterséges kínai szigetek építése az ország mentitengereken, ahol Peking vitában áll szomszédaival. Az Egyesült Államok nem ismeri el a kínai felségjogot a szigetek felett. A tendencia egyértelmű: a tenger feletti szuverenitás erősítése ott, ahol a meder olyan gazdasági értéket képvisel, amellyel a vonatkozó állam korábban nem rendelkezett. A Dél-kínai-tenger az Egyesült Államok és az ázsiai hatalom közötti konfliktus legkritikusabb geopolitikai pontja. Az ukrajnai háború nyomán a Fekete-tenger térsége vált tengeri hadszínterré és háborúval fenyeget Oroszország és a NATO között. A fekete-tengeri feszültségek az Ukrajna és Oroszország között összekapcsolhatják a Kína partjainál fennálló potenciális konfliktusokat az Oroszország partjainál kialakuló konfliktussal. A tengeri-óceáni verseny résztvevői közül egyes regionális hatalmak egyre inkább regionális, a haditengerészeti dominanciára, a partvédelmi és a tengeri erőforrások kiaknázását segítő technológiára összpontosítanak. Izrael és az Egyesült Arab Emírségek pilóta nélküli felderítő hajókat, Izrael haditengerészeti korvetteket vásárolt, hogy megvédje partjait és gazdasági övezetét a tengeren. Néhány területen sikerült megállapodni még 2009-ben. Az egyik a Jeges-tenger és vizei altalajának felosztása öt ország (Egyesült Államok, Oroszország, Kanada, Dánia - Grönland és Norvégia) között. A több tucat országból álló Északi-sarkvidéki Tanács azonban ezt ellenezte, de ennek ellenére érvényben maradt. A második egyezményt 2019-ben kötötték. Ebben a Kaszpi-tengerrel határos öt ország (Oroszország, Türkmenisztán, Azerbajdzsán, Kazahsztán és Irán) állapodott meg a Kaszpi-tenger tengeri talapzatának felosztásáról.

Az elmúlt évszázadban került a fegyverkezési verseny közéjébe a világűr és az űrhadviselés, amelyekhez különösen szorosan kapcsolódnak a légi, szárazföldi és tengeri hadviselés hálózatainak működtetése is.

Az űrhadviselés a fegyverkezési verseny különleges területe. A világűr létfontosságú a bolygó környezeti biztonsága, lakosságának jóléte szempontjából is. Ebben a

vonatkozásban különleges és átfogó tevékenységeket, állandó alkalmazkodást igényel a politikák, stratégiák, műveletek, beruházások, tudományos képességek és szakértelem terén. Az űrbe telepített képességek a modern élet szerves részét képezik az Egyesült Államokban és az egész világon. A stratégiai verseny meghatározó résztvevői, az Egyesült Államok, Oroszország és Kína, de néhány EU tagállam is fejleszti képességeit. Ezen képességek rendelkezésre állásának biztosítása alapvető fontosságú a katonai erőviszonyok alakulásában. Az űrben elért eredmények nélkülözhetetlen elemei az Egyesült Államok, Oroszország és Kína katonai erejének. A katonai műveletek túlnyomó többsége nem lenne fenntartható űrképességek nélkül. Elsősorban a kommunikáció, a meteorológia, a helymeghatározási, navigációs és időmeghatározási funkciók, a hírszerzés, megfigyelés és felderítés, valamint a távirányítású repülőgépek hatótávolságon belüli üzemeltetésének képessége függenek az űrtechnikától. Az űrhadviselésben terjed az MI eszközeinek alkalmazása, célfelderítő és -gyűjtő rendszerekben, valamint a szuperszonikus és hiperszonikus harci rendszerek navigációjában és irányításában. Egyes államok az űrfegyverek hatalmas arzenálját építették ki, amelyek képesek megsemmisíteni, megzavarni, megbénítani az űrháborús eszközöket. Ezek lehetnek felszíni, felszín alatti, légi vagy űrbe telepítettek, kinetikus (például DA-ASAT rakéta) vagy nem kinetikus (vakító vagy zavaró) eszközök, és az űrrendszer három szegmensének bármelyikére irányulhatnak (lásd az 1.16. pontot). A hagyományos katonai vagy kémkedési tevékenységek is közvetlen hatással lehetnek az űrrendszerekre. Egy földi irányító állomás elleni légicsapás vagy egy szabotőr által műholdra feltöltött kiber pusztító hatással lehet a teljes űrrendszerre.

Az űrrendszerek potenciális célpontok a konfliktus minden szintjén. Elsősorban Kína és Oroszország jelentik a legnagyobb stratégiai fenyegetést az Egyesült Államok számára az űrháborúra vonatkozó katonai doktrínáik miatt. Kína és Oroszország egyaránt fegyverként használta az űrt, hogy csökkentse az Egyesült Államok és szövetségesei katonai hatékonyságát és megkérdőjelezze az űrben való működésünk szabadságát. A kereskedelmi és nemzetközi űrtevékenységek világszerte történő gyors növekedése tovább bonyolítja az űrkörnyezetet. A kereskedelmi űrtevékenységek az új technológiák és szolgáltatások révén nemzeti és belbiztonsági előnyöket biztosítanak, és új gazdasági lehetőségeket teremtenek a meglévő és feltörekvő piacokon. Ugyanezek a tevékenységek

azonban kihívásokat is jelentenek a kritikus technológiák védelme, a működési biztonság biztosítása és a stratégiai előnyök fenntartása terén. Oroszország és az USA mintegy 180 tevékenységet folytat az űrhadviselésben. Ezek közé tartoznak közvetlen emelkedésű műholdelhárító (DA-ASAT) rakéták, az elektromágneses spektrum, a műholdak és a földi szegmensek közötti létfontosságú kapcsolat megcélzása, valamint olyan műholdak pályára állítása, amelyek kisebb másodlagos és akár harmadlagos eszközöket bocsáthatnak ki azzal a lehetőséggel, hogy egyesek romboló képességgel rendelkezhetnek. Kína jelentős DA-ASAT programmal rendelkezik. Már 2007-ben demonstrálta, hogy képes műholdat megsemmisíteni. Azóta hatalmasat fejlődött e téren is. Képességei bármely műholdat veszélyeztethetik. Továbbra is kérdéses azonban, hogy a háborús műveletek során ezekkel a módszerekkel az államok elérhetik-e a szükséges katonai hatást. Például Kína vagy Oroszország sikeresen le tudná-e állítani a teljes amerikai katonai műholdflottát egy háború kezdeti szakaszában? Az orosz műhold flotta mekkora hányadát kellene működésképtelenné tenni egy pozitív katonai vagy stratégiai hatás érdekében?

Mivel a békés és katonai alkalmazások közötti különbség az űrben elmosódott, számos ország prioritásként kezelte az átláthatósággal és bizalomépítő intézkedésekkel kapcsolatos nemzetközi, jogilag kötelező erejű megállapodás megkötésére irányuló tárgyalásokat. Többoldalúan ellenőrizhető jogi eszközt javasolnak a világűrben zajló fegyverkezési verseny megelőzése és a békés felhasználáson alapuló egyenlő feltárás lehetővé tétele érdekében, a biztonság garantálása mellett. Ez ösztönzi a jelenlegi jogi keretek megerősítésének szükségességét. Az ENSZ portugáliai konferenciáján és a Biztonsági Tanácsban 2024. májusában a békés célú felhasználás kezelésével, a verseny korlátozásával és a világűrben folytatott fegyverkezési verseny tilalmával foglalkozó tárgyalások nem tudták elérni a kitűzött célokat, de folytatódnak.

A fegyverrendszerek között 2024-ben is a szárazföldön, a tengerekben és az űrben, sőt a szürke zónában is alkalmazható nukleáris fegyverek jelentik a legfőbb egzisztenciális fenyegetést az egész emberiség számára. Ennek érzékeltetésére alakították ki tudósok a végső pusztulás óráját, amelyben az éjfél jelezné a teljes pusztulás pillanatát.

Az óra állása szerint 2024. közepén a történelmi veszély pillanatáig, éjfélig 90 másodperc van még hátra.⁶² A több évtizedes fegyverzetellenőrzési megállapodások ellenére még mindig körülbelül 13 000 különböző típusú nukleáris robbanófej áll hadrendben világszerte, amelyek 90%-át Oroszország és az Egyesült Államok birtokolja. Az óra mutatói 1947-es létrehozása óta 25-ször mozogtak, tükrözve a változó geopolitikai viszonyokat és a technológiai fejlődést. Az Ukrajnában zajló háború eszkalációja a nukleáris fegyverek alkalmazásának állandó kockázatát hordozza magában. A nagyhatalmak közötti feszültségek súlyosbítják a helyzetet.

Az amerikai Kongresszus 2022-ben az Egyesült Államok stratégiai pozíciójával foglalkozó kétpárti bizottságot alapított azzal a céllal, hogy átfogó javaslatot terjesztett elő Amerika védelmi stratégiájáról és stratégiai pozíciójáról a 2027-2035 közötti időszakra, elsősorban Kínával és Oroszországgal szemben. Azt a feladatot kapta, hogy fogalmazza meg és jelölje ki az USA számára a következő évtizedre szóló katonai fejlesztési célokat a központi fontosságú nukleáris és űrhadviselésben, illetve a hagyományos fegyverek terén. A jelentés hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok, tekintettel a jelenlegi fenyegetettségi pályákra, egy alapvetően más globális környezettel szembesül, mint amit valaha

⁶² A hidegháború csúcspontján az amerikai nukleáris arzenál több mint 32 000 fegyvert számlált, a szovjet arzenál pedig több mint 45 000-et. A két állam mintegy 14 000 taktikai nukleáris fegyvert vont ki az előretolt telepítésekből Európában. A fegyverkezési verseny ellenére a szakértői tárgyalások folytatódnak a korlátozásról. Számos korábbi kétoldalú fegyverzetkorlátozási szerződést azonban felmondtak, köztük az antiballisztikus rakétákról szóló szerződést, az európai hadszíntéri nukleáris erőkről szóló szerződést, a Nyitott Égbolt Megállapodást, az európai hagyományos erőkről szóló megállapodást és másokat. Az Egyesült Államoknak a következő évtizedben két egyenrangú nukleáris ellenféllel kell szembenéznie, amelyek együttesen kétszer annyi stratégiai nukleáris fegyverrel fognak rendelkezni, mint amennyi 2024-ben. 2034-re Kínának ugyanannyi stratégiai nukleáris fegyvere lesz, mint az Egyesült Államoknak. Tehát egy évtized múlva Amerikát felülmúlhatja Oroszország és Kína együttvéve, több mint 3000 stratégiai nukleáris robbanófejjel az amerikai 1500-hoz képest. A 2018-as Új START-szerződés értelmében Oroszország és Amerika egyenként 1550 stratégiai nukleáris robbanófejet és 700 telepített interkontinentális ballisztikus rakétát, tengeralattjáróról indított ballisztikus rakétát és nehéz nukleáris bombázót engedélyezett. Ez a szerződés 2026. február 5-én hatályát veszti. Oroszország azonban "felfüggesztette" szerződéses kötelezettségvállalásait, bár azt állítja, hogy betartja az 1550 telepített nukleáris robbanófej számszerű korlátozását. Kína elutasította, hogy együttműködjön az amerikaiakkal a nukleáris fegyverek ellenőrzésében és ellenőrzésében. Azt állítja, hogy stratégiai nukleáris erői olyan szerények az Egyesült Államokéhoz képest, hogy nincs értelme tárgyalásokról beszélni. Igaz, hogy egészen a közelmúltig Kína stratégiai nukleáris készlete nem volt sokkal több, mint Nagy-Britanniáé vagy Franciaorszáé (egyenként 200-300 nukleáris fegyver). A Pentagon szerint azonban Kínának jelenleg mintegy 500 nukleáris fegyvere van, és 2030-ra eléri az 1000-et. Jelenleg az Egyesült Államok egy új ICBM típust, az LGM-35 Sentinelt fejleszt, amely leváltja a 450 régi Minuteman ICBM-et, és 2029-től 2075-ig szolgál. Oroszország maga is jelentős nukleáris modernizáción megy keresztül, beleértve a Szarmat ICBM fejlesztését, amely a hidegháborús SS-18 Satan helyébe lép, amely egyetlen 20 megatonnás robbanófejet vagy 10 egy megatonnás függetlenül célozható robbanófejet hordozott. Oroszország új ballisztikus rakétás nukleáris tengeralattjárókat és nagy nukleáris fegyverrel felszerelt torpedót is fejleszt.

tapasztalt. Olyan világgal áll szemben, ahol két állam az Amerikához hasonló, azzal egyenrangú nukleáris arzenállal fog rövidesen rendelkezni. A feladatok megfogalmazásában nyilvánvalóan szerepet játszottak az ukrajnai háború tapasztalatai is. Ez ugyanis az elmúlt néhány évtized legjelentősebb, csaknem totális háborúja, amelyben az USA nyilvánvalóan szerepet játszik és magában hordozza a nukleáris háború lehetőségét.

A javasolt változások szükségessé teszik az Egyesült Államok nukleáris képességeinek, az arzenál méretének növelését és minőségének javítását. Elengedhetetlennek tartják a nem nukleáris képességek teljes spektrumának átalakítását az amerikai hadsereg stratégiai képességeinek javítása érdekében, beleértve a fejlesztéséhez szükséges infrastruktúra kapacitásának megerősítését és bővítését is. A jelentés 81 javaslatot fogalmazott meg. Három sürgősen szükséges változtatást javasolnak. Az Egyesült Államoknak ki kell dolgoznia és hatékonyan végre kell hajtania egy valóban integrált, teljes kormányzati stratégiát az egyidejű orosz és kínai agresszió hatékony elrettentésére és a győzelemre Európában és Ázsiában hagyományos erők alkalmazásával. Ha ez nem elegendő, akkor az Egyesült Államok stratégiáját meg kell változtatni, hogy növelje a nukleáris fegyverekre való támaszkodást, hogy elrettentse vagy ellensúlyozza ellenfeleit. A nukleáris haderő méretének és összetételének figyelembe kell vennie Oroszország és Kína együttes agressziójának lehetőségét. Az Egyesült Államok stratégiájának nem szabad többé Kína nukleáris erőit "kisebb jelentőségű" fenyegetésként kezelnie. Az Egyesült Államoknak olyan nukleáris pozícióra van szüksége, amely olyan alapvető célok elérését teszi lehetővé, mint a hatékony második csapás, a rugalmas válasz és a szelektív kiterjesztett elrettentés, valamint a nemkívánatos események elleni fedezet. Az Egyesült Államok teljes körű és sürgős nukleáris modernizációs programjának tartalmaznia kell összes nukleáris hordozórendszerének cseréjét, robbanófejek korszerűsítését, nukleáris parancsnokságának, irányításának és kommunikációjának átfogó korszerűsítését, valamint a hadügyminisztérium nukleáris vállalati infrastruktúrájának feltőkésítését. A jelenlegi modernizációs programot ki kell egészíteni annak biztosítása érdekében, hogy az Egyesült Államok nukleáris stratégiája hatékony maradjon két egyenrangú nukleáris ellenfél képezte környezetben. Növelni kell a kiválasztott célpontok számát.

A hadszíntéren bevethető nukleáris haderejének helyzetét is sürgősen módosítani kell, hogy kompenzálhassa az Egyesült Államok és szövetségesei nem nukleáris képességeinek esetleges hiányát egy Oroszország és Kína elleni egymást követő vagy egyidejű, két hadszíntéren zajló támadása esetén. Mindezekhez biztosítani kell a finanszírozási és szervezeti feltételeket is. Kétpárti konszenzust és évről évre finanszírozási stabilitást kell kialakítania és fenntartania, hogy a védelmi ipar reagálhasson az innovatív megközelítésekre. A Bizottság számos konkrét intézkedést javasol a nemzeti infrastruktúra és ellátási lánc kapacitásának és hatékonyságának bővítésére stratégiai képességei érdekében.

A nem nukleáris képességekkel kapcsolatban a Bizottság a következőket ajánlotta:

- az Egyesült Államok sürgősen telepítsen egy ellenállóbb úrchitektúrát, és fogadjon el olyan stratégiát, amely támadó és védelmi elemeket egyaránt tartalmaz annak biztosítása érdekében, hogy az Egyesült Államok hozzáférjen az űrhöz és operatív műveleteket végezzen az űrben.
- az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek sürgős lépéseket kell tenniük annak biztosítására, hogy a feltörekvő technológiák – például az adatelemzés (Big Data), a kvantum-számítástechnika és a mesterséges intelligencia élvonalában legyenek, hogy elkerüljék a stratégiai meglepetéseket és potenciálisan javítsák az Egyesült Államok stratégiai pozícióját.
- az Egyesült Államoknak prioritásként kell kezelni a finanszírozást annak elősegítésére, hogy felgyorsítsa a nagy hatótávolságú, nem nukleáris precíziós csapásmérő programokat, hogy kielégítse a műveleti igényeket a jelenleg tervezettnél nagyobb mennyiségben.

A Bizottság fontosnak tartotta, hogy az Egyesült Államok fenntartsa, megerősítse és adott esetben bővítse szövetségeinek és partnerségeinek hálózatát. Hangsúlyozta, hogy a szövetségekből és partnerségekből való kilépés közvetlenül kedvezne az ellenfeleknek. A végrehajtó hatalomnak fel kell ismernie, hogy az Egyesült Államok stratégiai pozíciójában, politikájában vagy képességeiben bekövetkező bármilyen jelentős változás nagy hatással

van a szövetségesek felfogására, elrettentési és biztosítási követelményeire. Következésképpen minden változtatásnak érdemi konzultációkon kell alapulnia.

A Bizottság foglalkozott a tömegpusztító fegyverek elterjedésének korlátozásával és a fegyverzetellenőrzéssel is. A bizottság tagjainak többsége szerint a jelenlegi geopolitikai helyzet nem kedvez az önkorlátozás semmilyen megnyilvánulásának, nem is beszélve a messzemenő leszerelési kezdeményezésekről. Az Oroszország és az Egyesült Államok közötti stratégiai fegyverzetellenőrzés teljesen és vitathatatlanul tartósan megrekedt, és a hagyományos fegyverek ellenőrzése Európában sem jobb. A Közel-Keleten vagy Északkelet-Ázsiában ma bármilyen értelmes fegyverzetellenőrzésről beszélni nevetségesnek, ha nem abszurdnak tartana. A bizottság végül azt ajánlotta, hogy az Egyesült Államok folytassa a nukleáris fegyverzet-ellenőrzési lehetőségek feltárását és a lehetséges ellenőrzési technológiák kutatását annak érdekében, hogy támogassa vagy lehetővé tegye az Egyesült Államok nemzeti érdekében folytatandó jövőbeli tárgyalásokat, amelyek célja valamennyi nukleáris fegyvertípus korlátozása, amennyiben a geopolitikai környezet megváltozik.

A fegyverkezési versenyben az adott szakaszban igen fontos területté vált az úgynevezett szürke zóna is. Az USA 2022-es Nemzetvédelmi Stratégia (NS) a szürke zónás módszereket úgy határozta meg, mint kényszerítő megközelítéseket, amelyek az amerikai katonai fellépés észlelt küszöbértékei alá eshetnek. Ezek a tevékenységek nem hagyományos katonai eszközöket foglalnak magukban. A szürke zóna eszközrendszerét különböző, részben összehangolt, stratégiai fontosságú felderítő, lélektani, kommunikációs befolyásoló és erőszakos szabotőr tevékenységek alkotják, a béke és a háború határán. Céljuk az ellenfél állama biztonsági környezetének megzavarása, a döntéshozatali folyamatok aláásása, feszültségek fokozása a társadalomban. Az akciókat sokféleképpen lehet alkalmazni, az alacsony intenzitástól (például kommunikáció) a terrorizmusig. Az akciók tervezői és kivitelezői képesek észrevétlenek és azonosíthatatlannak maradni a legális és illegális, elfogadható és elfogadhatatlan, béke és háború közötti szürke zónában. A kibertér az alkalmazások egyik legkritikusabb területe, mivel ez képezi az információterjesztés fő csatornáját (olyan információ, amely elszigetelt és többnyire egymástól függő hálózatokban kering szerte a világon). A kibertérben igen fontos a „dolgok internete” (IoT) rendszerek, a távközlési hálózatok szerepe. Ezek és sok más

rendszer és hálózat nagy mennyiségű adatot továbbíthat titkosított és kritikus információkból kevésbé jelentős, nyilvánosan elérhető hálózatokba. A kibertér termékeny talajt kínál az állami szereplőknek, a nem állami szereplőknek vagy az államok meghatalmazottjainak, hogy hatékonyan, gyorsan és névtelenül cselekedjenek a felderítési küszöb alatt. A hibrid szereplők megpróbálnak hozzáférni minden olyan rendelkezésre álló információhoz, amely egyedileg feldolgozható vagy tanulmányozható a különböző időszakokban vett hasonló mintákkal korrelálva, hogy feltárja és megtanulja a célállapot többszintű viselkedési mintáit, és intelligenciát szerezzen, miközben csökkenti az észlelés esélyét.⁶³

5.2. A hiperverseny a fegyverkezésben

A geopolitikai tendenciák továbbra is a globális katasztrófa felé sodorják a világot. Központi fontosságú ebben az ukrajnai háború, az űrfegyverek szerepének növekedése és a nukleáris eszkaláció kockázata. Kína, Oroszország és az Egyesült Államok hatalmas összegeket költenek nukleáris arzenáljuk bővítésére és modernizálására.

Egyesült Államok valamennyi fronton és minden térségben és lehetséges eszközzel részt vesz a globális fegyverkezési versenyben. Részvétele kiterjed a nukleáris és konvencionális eszközökre, az űrfegyverkezésre, irreguláris és proxy eszközökre, polgárháborúkkal nemzetközivé szélesedett helyi háborúkra, kibernetikai, lélektani eszközökre, gazdasági hadviselésre különböző szankciókra, a hírszerzési tevékenységek különböző formáira és eszközeire. Központi szerepet játszik a bolygó növekvő militarizálásában a világúrtól a mélytengerekig, az Északi sarkkörtől az Antarktiszig, Vlagyivosztoktól Vancouverig, de mesze nem egyedüli és nem mindenütt központi szereplő.

Az USA biztonságpolitikájának, külpolitikájának és nemzetközi gazdaságpolitikájának szinte minden eszközét befolyásolja a fegyverkezési verseny. Különösen jelentős ezek érvényesítése a kereskedelempolitikában, a pénzügypolitikájában, beleértve a tőkeexportot és a tőkeimportot, a szankciókat, a segélyeket, a geopolitikai hasznú infrastruktúra finanszírozására nyújtott kölcsönöket,

⁶³ Giannopoulos, Georgios – Smith, Hanna – Theocharidou, Marianthi: The landscape of hybrid threats : a conceptual model. Luxemburg : European Center of Excellence for Countering Hybrid Threats, 2021.

sőt a kibernetikai eszközök használatát és a nemzetközi nyersanyagpolitikát is. A szakirodalom mindezek nyomán alkalmazza az üzleti világban bevezetett „hiperverseny” fogalmat a fegyverkezési verseny jellemzésére is. A hiperverseny résztvevői ugyanis arra törekednek, hogy lehetőleg kizárólagos és tartós előnyöket szerezzenek, amelyekkel nemcsak ellensúlyozzák, erodálják, hanem végképp megszüntetik ellenfeleik előnyeit, lehetetlenné teszik hatalmi ambícióiknak érvényesítését. A hiperverseny hajtóerői döntő tényezők az amerikai-orosz és amerikai-kínai rivalizálásban. Az USA-Kína hiperverseny elsődleges hajtóerői az egymásnak ellentmondó hosszú távú stratégiai érdekek és célok. A jelenlegi viszonyok között Oroszország főleg arra törekszik, hogy megvédje és megtartsa hatalmi státuszát és befolyási övezetét. A kínai törekvések különösen sokrétűek. A fő cél a vezető hely megszerzése és az ehhez szükséges képességek kialakítása az USA dominanciájával szemben. A verseny egyszerre több, egymással összefüggő fronton zajlik. Az USA stratégiájának lényege, hogy megőrizze domináns pozícióját a kulcsfontosságú geostratégiai, technológiai, gazdasági és politikai szférákban. Az USA katonai fölénye, amelyet a világ legnagyobb gazdasága és technológiai képessége támaszt alá és amelyet szövetségesek, biztonsági és gazdasági partnerek hálózata is sokban támogatott – biztosította, hogy Washington a második világháború vége óta megőrizze helyét a világ vezető hatalmaként. Kína felemelkedése megkérdőjelezi ezt a nagy stratégiát. Azzal, hogy Peking Eurázsiaiban domináns hatalommá akar válni, aktívan igyekszik aláásni az amerikai biztonság kulcsfontosságú katonai, gazdasági és hatalmon alapuló pilléreit.

A hiperverseny természeténél fogva romboló az Egyesült Államok és Kína, illetve az USA és Oroszország közötti szembenállásban. Annak meghatározása, hogy mi a stratégiai hiperkompetitív környezet, hogyan néz ki a győzelem, és világos leírás arról, hogyan lehet ezt elérni, létfontosságú kérdés. Az amerikai-kínai versenyben például az amerikai stratégiai dokumentumok egyértelműen kimondják, hogy az Egyesült Államok nem egyszerűen megpróbálja megfékezni és elrettenteni Kínát, hanem aktívan törekszik arra, hogy aláássa a jelenlegi és jövőbeli kínai hatalom kulcsfontosságú területeit, és Pekinget más útra kényszerítse. Ez magában foglalja az ellenség képességeinek és lehetőségeinek aktív aláásását is. Ez a legeggyértelműbb a technológiai fejlődés területén. Nehéz azonban szövetségeit is rávenni arra, hogy korlátozzák vagy szüntessék be teljesen az

együttműködést Kínával. Még pusztítóbb a hiperverseny Oroszország esetében, mert súlyos és folyamatos kockázatokat jelent kulcsfontosságú területeken. Ezek közé tartoznak az Egyesült Államok szövetségeseit és partnereit fenyegető nukleáris fegyverek; nagy hatótávolságú cruise rakéta fegyverek; kiber- és információs műveletek; az új elleni fenyegetések; vegyi és biológiai fegyverek (CBW); tenger alatti hadviselés; valamint kiterjedt szürke zónás kampányok, amelyek főként a NATO tagjai ellen irányulnak.

A hiperverseny körülményei nehezítik a fegyverkezés korlátozását célzó törekvéseket és az egyezmények végrehajtását is. 2002-ben George W. Bush elnöksége alatt az Egyesült Államok kilépett a ballisztikus rakéták elleni egyezményből, amely 30 évig szolgált a Moszkva és Washington közötti stratégiai stabilitás alapjaként. 2019-ben a Donald Trump-adminisztráció megszüntette az Egyesült Államok részvételét az INF-szerződésben, amely 1987 óta megtiltotta Moszkvának és Washingtonnak, hogy 500 és 500 kilométer közötti hatótávolságú földi telepítésű rakétarendszereket gyártsanak, teszteljenek és telepítsenek. Az Egyesült Államok soha nem ratifikálta az Átfogó Atomcsend Szerződést. Oroszország és az Egyesült Államok közötti stratégiai fegyverzetellenőrzés teljesen és tartósan megrekedt. A hiperversenyt a fegyverkezési versenyben nemcsak a kölcsönös bizalmatlanság, feszültségek és katonai konfliktusok függvényének kell tekinteni, hanem a fentiek elsődleges forrásának is. Egy olyan világban, amely tele van használatra kész halálos rendszerekkel, egy véletlen és vétlen háború kockázata egyre nagyobb. A világpolitika kúszó militarizációja a nemzetközi kapcsolatokat zéró összegű játékká változtatta, amelyben a cél nem egy nehéz probléma megoldása, hanem az ellenfél teljes legyőzése.

Ha a folyamatban lévő konfliktusok holnap csodával határos módon véget is érnének, a globális fegyverkezési verseny, mint a hiperverseny fontos területe minden bizonnyal akkor is folytatódna. A katonai célú befektetések a kutatásokban, az infrastruktúra fejlesztésében hadiiparban és különösen olyan területeken, mint a haditengerészet vagy az űrhadviselés eszközei hosszú távú elkötelezettséget követelnek. A programok hosszútávú elemei a globális stratégiai feltételrendszernek.⁶⁴

⁶⁴ Congressional Research Service. 2024. Great power competition : implications for defense—issues for congress. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R43838> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

5.3. A hadiipar a nemzetközi fegyverkezési versenyben

Winston Churchill egyik beszédében hangsúlyozta, hogy a korábbi időkben a háborúk gyakran egyéni kezdeményezésekből törtek ki, például egy miniszter politikájából vagy egy király szenvedélyéből. A modern világban azonban különböző kihívásokkal és érdekekkel szembesülnek a résztvevők és összetett dinamikus rendszer működik minden harcos mögött. Ebben a hadiiparnak és a fegyverkereskedelemnek is központi szerepe van. Történelmüket különböző célokat és érdekeket szolgáló háborúk, szárazföldi és tengereken túli birodalmak kiépítését célzó terjeszkedési törekvések, polgárháborúk, és az emberi zsenialitás eredményeiként született technikai újítások tarkították. Ezek hátterében általában mindig jelen voltak a pusztító eszközök hatékonyságát növelő törekvések. Az emberi fejekben születtek a pusztítással és a hódításokkal szembe forduló törekvések is. Az egyre tömegesebb mészárlások miatt a fegyvergyárosokat és a hadianyagokkal kereskedőket a "halál kalmárjainak" nevezték a korabeli háború ellenes írásokban és azzal vádolták őket, hogy kezdeményezték és fenntartották a háborút annak érdekében, hogy maximalizálják a fegyvereladásokból származó nyereségüket. Az angol William Armstrong volt az egyik legismertebb nemzetközi fegyvergyáros és kereskedő a 18. században. Az első világháborút megelőző évtizedek legismertebb fegyverkereskedőjének, Bassil Zacharoffnak karrierje inspirációként szolgált például a gátlástalan fegyvergyáros, Andrew Undershaft számára George Bernard Shaw „*Major Barbara*” /*Barbara őrnagy*” című darabjában. Története az intrika, a ravaszság és a fegyverkereskedelem világában gyakorolt befolyás keveréke. Gátlástalanul adta el a kor legmodernebb fegyvereit az egymással szemben álló államoknak.

A hadiipar tulajdonképpen különböző ipari és szolgáltató tevékenységek összessége. Szűkebb értelmezésben az adott terület ráfordításainak finanszírozását a hadseregeket, illetve a fegyveres erőket hadianyagokkal, járművekkal, /repülő, tankok, hadihajók, szállítóeszközök stb/, lőszerrel, speciális kommunikációs és informatikai berendezésekkel ellátó tevékenységeket foglalja magában. Szélesebb értelmezésben a katonai célú kutatásokat, ezeknek az ágazatoknak különböző vertikumait és a hadsereggel élelmezésétől a logisztikáig terjedő hálózatokat is magában foglal. A nemzetközi hadiipari statisztikákban a hadiipar platformján azonban általában a szűkebb értelmezés szerinti csoportosítás szerepel.

A vezető hatalmak közötti fegyverkezési versenynek döntő szerepe van a hadiiparban folyamatban lévő hatalmas átalakulásban. Központi fontosságúak a mesterséges intelligenciába, a robotikába történő növekvő beruházások, amelyek a diszruptív innováció tömegét eredményezik szinte minden területen az űrképességektől az autonóm fegyvereken át a gyalogsági fegyverekig. A katonai járművek elektromos meghajtásra állnak. Csökkentik a hagyományos üzemanyagoktól való függőséget. A diszruptív technológia olyan forradalmi innovációk leírására használt kifejezés, amelyek jelentősen megváltoztatják a fogyasztók, az iparágak vagy a vállalkozások működését, felborítják a hagyományos üzleti modellt. A katonai szektorban ezt olyan technológiák sorozataként határozzák meg, amelyeket egy adott problémára alkalmaznak oly módon, hogy a versenytársak közötti katonai erő szimmetriája alapvetően megváltozik, ami azonnal meghaladja az összes szereplő stratégiáját, doktrínáját és szervezetét.

Az ENSZ 193 államából 100-120-ban folyik valamilyen hadiiparba sorolható termelő, szolgáltató vagy javító jellegű tevékenység.

Az államok hadiiparuk méretei, tulajdonosi viszonyaik, finanszírozási forrásaik, technikai fejlettségük, szerkezetük, nemzetközi integráltságuk szempontjából természetesen különbözőek. Egy, az összehasonlítás érdekében felépített, és feltételezett mátrixban alapvető kérdésként fogalmaznám meg, hogy milyen mértékben, milyen területeken és mennyi ideig tudták ellátni saját termelésükből fegyveres erőik szükségleteit békés és feltételezett háborús viszonyok között és milyen a nemzetközi hadianyag és szolgáltatás piacokon versenyképes gyártmányokat és szolgáltatásokat ajánlanak. Olyan állam nincs, amelyik a 21. században a dinamikusan változó katonai szektorban biztos ellátási héttérrel és minden területen teljes vertikummal és önálló képességgel rendelkezne.

A geopolitikai bizonytalanság új korszakában az államok gyorsan változó nemzetbiztonsági igényei, lehetőségei, képességei és versenye alkotják a világ hadiiparában folyamatban lévő hatalmas átalakulás háttérét. Ez nem korlátozódik a vezető államokra.

Az Egyesült Államokban, Németországban, az Egyesült Királyságban és Japánban, 2022 óta közzétett nemzetbiztonsági stratégiák új igényeket tartalmaztak a védelmi célok, képességek és a hatékonyság növelése érdekében új technológiák iránt. Különösen

olyan diszruptív technológiák iránt, amelyek támogatják az új koncepciókat, mint például a légi, szárazföldi, tengeri és űreszközök olyan fejlesztését, amelyek lehetővé teszik a decentralizált műveletek összehangolását is. Az induló új vállalkozásoknak és startupoknak igen fontos szerepe van a diszruptív haditechnika terjesztésében és fejlesztésében is. Az Európai Védelmi Ügynökség (EDA) szerint hadiipar diszruptív technológiái azok, amelyek alapvetően megváltoztathatják a katonai erők működését. Ilyenek például a kvantumalapú technológiák, a mesterséges intelligencia (AI), a robotika és az autonóm fegyverrendszerek, a "Big Data" vagyis nagy adathalmazok elemzőképesége, a hiperszonikus fegyverrendszerek és az űrtechnológiák, az új, fejlett anyagok, az irányított energiafegyverek a biotechnológia és az új anyagok. Ezek közül az EDA hat különösen forradalmi technológiát azonosít: kvantumalapú technológiák; mesterséges intelligencia (MI); robotika és autonóm fegyverrendszerek; nagy adathalmazok elemzése; hiperszonikus fegyverrendszerek és űrtechnológiák; és új, fejlett anyagok.

A feltörekvő és diszruptív technológiák egyre inkább érintik az élet minden területét – az elektronikától, például a telefonoktól és a számítógépektől kezdve az olyan mindennapi tevékenységekig, mint az élelmiszerboltban történő élelmiszervásárlás és a banki pénzkézeltés. Ezek a technológiák a biztonságra is jelentős hatást gyakorolnak. A diszruptív technológia, mint ismeretes, az üzleti életben olyan forradalmi innovációkra leírására használt kifejezés, amelyek jelentősen megváltoztatják a fogyasztók, az iparágak vagy a vállalkozások működését, felborítják a hagyományos üzleti modellt. A katonai szektorban ezt olyan technológiák sorozataként határozzák meg, amelyeket egy adott problémára alkalmaznak oly módon, hogy a versenytársak közötti katonai erő szimmetriája alapvetően megváltozik, ami azonnal meghaladja az összes szereplő stratégiáját, doktrínáját és szervezetét.

A startupok, együttműködve a hagyományos hatalmas társaságokkal jó helyzetben vannak ahhoz, hogy kielégítsék a kritikus új nemzetbiztonsági igényeket, és diszruptív technológiákkal bővítsék, illetve kiegészítsék a hagyományos ipari bázist. Ez utóbbi jelentős segítséget nyújthat az indulóknak az optimális és profitábilis méret, a szélesebb körű szakértelem, a finanszírozás a biztonsági protokollok és infrastruktúra, az üzletfejlesztés, ügyfélkapcsolatok a duális, katonai és polgári célú termelés és akvizíció

tekintetében. A hadiipar gerince továbbra is a hatalmas transznacionális vállalatok vagy hatalmas állami vállalati rendszerek kezében van. Árnyékukban vagy beszállítói rendszerükben azonban a sok szakosított kis és középvállalat hatékonyan és hatalmas haszonnal működik az USA-ban az Eisenhower elnök által említett katonai-ipari komplexum, különböző mértékben integrált részeként. Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma lépéseket is tett ennek érdekében. A megrendelések kb. felét, ami a teljes orosz gazdaság negyedének felel meg, szerződések formájában szétosztották a magántársaságoknak. Ennek több mint felét berendezések és kellékek beszerzésére, további egyharmadát szolgáltatásokra, a fennmaradó részt pedig kutatásra és építésre fordítják.

Az Egyesült Államok hadiipari bázisa az USA Kongresszusi Kutatószolgálatának becslése szerint több mint 200 000 különböző célú vállalatot foglal magában. Ez több államában az ipari növekedés motorja. A helyi gazdasági tevékenységre gyakorolt multiplikátor hatásuk nemcsak azért jelentős, mert a védelmi ipari munkahelyek többet fizetnek, mint sok más ágazatban, hanem azért is, mert államilag támogatják az államokon belüli csúcstechnológiai vállalatokat.

A hadiiparba áramló finanszírozási források között az Egyesült Államokban igen fontosak az államok katonai célú költségvetéseihez is kapcsolódó új befektetési utak, köztük az értékpapírosítás új formái és a finanszírozási rugalmas eszközei. Egyes amerikai vállalatok, cégek, mint a Veritas Capital, a Civitas Group, az Arlington Capital Partners, a Behrman Capital és a Paladin Capital katonai célú startupokba történő befektetésre szakosodtak (vagy civil technológiai startupokat irányítanak arra, hogy militánsabb tevékenységekben alkalmazzák magukat), befektetési tőkét biztosítva a fegyverfejlesztés növekedésének ösztönzésére és még több tőke átirányítására a katonai szektorba.

A kockázati tőke-társaságok különösen aktívak olyan területeken, mint az állami felügyeleti projektek finanszírozása, a mesterséges intelligencia alkalmazása és fejlesztése fegyverrendszerekhez. A legnagyobb fegyvergyártó cégek többségének van saját magántőke-társasága is. A legtöbb magántőke-társaság magas rangú katonai és nemzetbiztonsági nyugdíjasok részvételét és kormányzati kapcsolatait veterán befektetési bankárokkal kombinálja, akik gazdag ügyfeleik vagyonának kezelését arra használják, hogy tőkét szerezzenek a katonai célú vállalkozásokba történő befektetésre

tervezett új alapokhoz. A finanszírozás így egyesítette az uralkodó elit hatalmas vagyonát a Pentagon és a Belbiztonsági Minisztérium hatalmas szerződéses költségvetésével, hogy ösztönözze az amerikai gazdasági tevékenység további militarizálását és értékpapírosítását.

Globális méretekben a legnagyobb volumenű, legkorszerűbb szerkezetű és technikailag legfejlettebb az Egyesült Államok hadiipara. Az USA-ban vannak a világ legnagyobb hadiipari vállalatai is. A világ legnagyobb fegyvergyártóinak 61%-a amerikai vállalat, hatalmasak nemzetközi érdekeltségeik is. Az USA jelentős szerepet játszik a haditechnika fejlesztésében és vívmányainak nemzetközi elterjedésében is.

Az Egyesült Államokban a statisztikákban a hadiipar összevontan "aerospace-defense", vagyis repülő, űripar és védelmi ágazatként szerepel.⁶⁵ Kilátásainak alakulásában hosszabb távon is alapvető fontosságúak a fegyveres erők folyó igényei, a technikai fejlődés, az üzleti érdekek, fegyverkezési verseny a potenciális ellenfelekkel és a piaci konkurensokkal, valamint az exportkereslet. Az USA folyamatban lévő hadiipari beruházásainak alakulásában fontos tényezők a fegyveres erők korábban megfogalmazott modernizációjának igényei, az ukrajnai háborúban igényelt eszközök teljesítményének fejlesztése, lőszer, légi, földi és haditengerészeti járművek gyors leszállítása. Szintén fontos a hadiipari ellátási lánc rugalmasságának növelése az ipari bázis stabilitásának biztosítására a megnövekedett kereslet miatt.

Az Egyesült Államok hadiipara szervesen kapcsolódik a gazdasági szerkezet más területeihez, beleértve természetesen a pénzügyeket is. A katonai kiadásoknak magas szintje békeidőben is lehetővé tette egy hatalmas védelmi ipar létezését. 2023-ban például az Amerikai Kongresszus a 2023-as pénzügyi évre, 858 milliárd dollárt hagyott jóvá.

Az ukrajnai háború jelentős szerepet játszik az európai hadiipar fejlődésének ösztönzésében. Az Európai Unió nemrégiben készült jelentése az EU hadiiparáról igen fontosnak tartotta a szektort és megállapította: „Az európai hadiipar nemcsak azért stratégiai fontosságú szektor az EU gazdaságában, mert hozzájárul biztonságának erősítéséhez. Jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, az új értékek termelésében, a

⁶⁵ Industrial Base Policy. 2022. National Defense Industrial Strategy : Department of Defense 2023. <https://www.businessdefense.gov/docs/ndis/2023-NDIS.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

kivitelben és a regionális fejlődésben is. Újításai révén hozzájárul más iparágak fejlődéséhez is”.⁶⁶

Több mint 2000 vállalatot, közel 80 000 beszállítót foglal magában és csaknem 700 000 embert foglalkoztat. Több mint másfél millió ember dolgozik a beszállító vállalatokban. Legjava Németországban, Olaszországban, Spanyolországban és Svédországban összpontosul. Anglia és Franciaország és Németország a technikai újításokat tekintve világviszonylatban is az élvonalban vannak. Nem jelentéktelen hadiiparral rendelkezik azonban néhány kisebb EU tagállam is, különösen Belgium és Hollandia. Hollandiában például 250 hadiipari vállalat működik. Döntő többségük a világ elektronikai szektorában és a technikai fejlődésének élvonalában található. A hadiipar beszállítói szinte minden tagállamban megtalálhatók. Magyarország szemszögéből különösen fontos az EU hadiipara és fejlesztési programja. A Magyarországon a hadiiparba sorolható mintegy 120 kis és középvállalat többsége nemzetközi viszonylatban valószínűleg a negyedik csoportba tartozik.

Az orosz katonai-ipari komplexumot súlyosan érintették a közel egy évtizede érvényben lévő célzott nemzetközi szankciók. Ezek hatása és különböző, rendszerszintű problémák rontották Oroszország képességét a katonai felszerelések beszerzésére, fejlesztésére és előállítására. Ugyanakkor Oroszország katonai-ipari komplexuma fejlett és rugalmas maradt.

Problémái ellenére az orosz hadiipar továbbra is igen jelentős erő, amely képes volt alkalmazkodni a nagyon nehéz körülményekhez és nemcsak fenntartani, hanem egyes területeken erősíteni képességeit. Az Ukrajna elleni háború összefüggésében az orosz hadiipar állapota összetett probléma, amelyet több kulcsfontosságú tényező is érint. Az orosz katonai kiadások a 2022-es teljes körű invázió óta növekednek, és az előrejelzések szerint 2024-ben eléri a posztszovjet korszak csúcsát, a GDP több mint 6%-át (több mint 112 milliárd dollárt). Ez azt jelenti, hogy az orosz költségvetésből körülbelül minden harmadik rubelt a háborús erőfeszítések és a hadiipar támogatására fordítanak. A háborús erőfeszítésekhez kapcsolódik "meg nem jelölt" kiadások jelenléte, valamint a

⁶⁶ Európai Bizottság Foglalkoztatási, Szociális és Esélyegyenlőségi Főigazgatóság F3 egység: Védelmi ipar. 8. oldal

katonai tevékenységet támogató polgári ipari termékek (fémmegmunkálási termékek, fogyasztói elektronika, mezőgazdasági vegyszerek stb.) megnövekedett kibocsátása.

2014 óta a nemzetközi szankciók gyengítették Oroszország azon képességét, hogy regenerálja és készleteket tartson a kritikus, importált nyugati alkatrészekből és ipari berendezésekből. Arra kényszerült, hogy a szankciókat más, ázsiai forrásokból származó anyagokkal, technikával és berendezésekkel helyettesítse. E téren legfontosabb partnere Kína lett.

Az orosz és a kínai hadiipar évtizedek óta szoros kapcsolatban állt. Ez segítette a világgazdaságban hatalmas volumenű kínai hadiipar kiépítését és fejlődését is. Az Egyesült Államok stratégái a kínai katonai-ipari komplexumot tekintik az USA katonai fölényét fenyegető legjelentősebb versenytársnak. A kínai védelmi ipari bázis egyes területeken meghaladja az Egyesült Államok védelmi ipari bázisát. A kínai védelmi vállalatok, mint például a China North Industries Group Corporation Limited és az Aviation Industry Corporation of China, egyre nagyobb mennyiségű és minőségű szárazföldi tengeri, légi és űrfegyvert állítanak elő. Kína 2024-ben 7,2%-kal növelte védelmi költségvetését, és egyes amerikai kormányzati becslések szerint ötször-hatszor gyorsabban fektet be lőszerbe, valamint szerez be csúcskategóriás fegyverrendszereket és felszereléseket, mint az Egyesült Államok. Kína ma a világ legnagyobb hajógyártója, és hajógyártási kapacitása nagyjából 230%-kal nagyobb, mint az Egyesült Államoké. Az amerikai haditengerészet becslései szerint Kína egyik nagy hajógyára, a Jiangnan Hajógyár, nagyobb kapacitással rendelkezik, mint az összes amerikai hajógyár együttvéve. Kína a világ egyik leggyorsabban növekvő fegyverexportőre, és kétségtelenül arra törekszik, hogy kihasználja az orosz invázió által hagyott fegyverpiaci rést. A kínai platformok már betörték a Közel-Keletre és Észak-Afrikába. Az eladások mellett Kína külföldi gazdasági és biztonsági befektetései egyedi kihívások elé állítják az Egyesült Államokat és a partnerországokat.

A világ hadiiparában a vezető államokon túl nem jelentéktelen az úgynevezett „fejlesztő-követők” szerepe sem, például India, Ausztrália, Kanada, Japán, Svédország, Norvégia, és Izrael, Törökország, Dél-Korea, Argentína, Brazília, Dél-Afrika. Hadiiparuk néhány területen a nemzetközi verseny élvonalában van és saját K+F kapacitásra is épít. Fontos szabadalmakon és licencszerződések révén függenek az amerikai, francia és angol

haditechnika vállalataitól, szabadalmaitól és licenceitől. Ezeken túlmenően több mint 100 országban sok vállalat állít elő kézfegyvereket és lőszerket vagy különböző javító, szerelő, karbantartó munkát végez a fejlett országok vállalatai számára. Felszabadító mozgalmak, terrorista szervezetek is kialakítottak fegyvereket, robbanó anyagokat és lőszerket termelő bázisokat. A kisüzemi "fegyverkovácsok" szinte minden államban megtalálhatók.

Meg kell említeni azt is, hogy mintegy 15-20 fejlődő országban néhány iparág kialakulásában a katonai célú fejlesztés különösen pozitív szerepet játszott. Ilyen volt mindenekelőtt a repülőipar, illetve a repülőipari vertikum kialakulása Kínában, Indiában és Braziliában.⁶⁷ A gépjármű gyártásban is pozitív szerepet játszott a hadiiparban kifejlesztett technológiák alapján szerzett szakértelem például Japánban és Törökországban. Az a feltételezés azonban, hogy a technika, a megszerzett tudás és tapasztalattömeg automatikusan átáramlik a hadiiparból a békés iparágakba csak igen szűk keretek között realizálódott. Sokkal jelentősebb szerepet játszott az, hogy a katonai kiadások korlátozták a polgári célú iparfejlesztés lehetőségeit és a szociális, egészségügyi és oktatási rendszer fejlődését.

A 21. században a világ hadiiparának tulajdonviszonyai, finanszírozása, kutató és fejlesztő tevékenysége, az alkalmazott szabadalmak, a termelő és értékesítő tevékenység nemzetközileg összefonódott hálózatokat alkotnak. Összefonódtak sok országban olyan kutató és fejlesztő intézményekkel, ipari és szolgáltató társaságokkal is, amelyek alapján nem a hadseregeket szolgálják. Államközi szabványosítási megállapodások, közös kutatás, nemzetközi "licencing", és más formájú termelési egyezmények, közös vállalatok, vállalati szövetségek, nemzetközi beszállítói és értékesítési hálózatok teszik a hadiipart még nemzetközibbé. A hadiipari ellátási és "értéklánban" különlegesen fontos résztvevők azonban a vezető államok kutatóintézetei és óriásvállalatai.⁶⁸

⁶⁷ Vértésy Dániel. 2011. Interrupted innovation : emerging economies in the structure of the global aerospace industry. Doctoral Thesis. Universitaire Pers Maastricht.

⁶⁸ A nemzetközi katonai-technológiai és ipari komplexum óráisai között kiemelendő fontosságúak: USA - Lockheed Martin, Raytheon Technologies, Boeing, Northrop Grumman, General Dynamics; Németország - Airbus Defense and space, Kraus Maffei Wegman, Rheinmetall; Franciaország - Dassault Aviation Group, Thales Group; Japán: Mitsubishi Heavy Industries, Kawasaki Heavy Industries, IHI Corporation.

5.4. A NATO a hadiipar és a DIANA program

Az Egyesült Államok szerepe döntő fontosságú az Észak-atlanti Szerződés Szervezetében a NATO-ban is, amelynek létrehozásában meghatározó szerepet játszott. A NATO kollektív védelmi intézkedései arra szolgáltak, hogy egész Nyugat-Európát az amerikai "nukleáris ernyő" alá helyezték. Az 1950-es években a NATO egyik első katonai doktrínája a "masszív megtorlás" formájában jelent meg, vagyis abban az elképzelésben, hogy ha bármelyik tagot megtámadják, az Egyesült Államok nagyszabású nukleáris támadással válaszol. A válasz e formájának fenyegetése elrettentésként szolgált a kontinensen zajló szovjet agresszióval szemben. Bár a NATO a kibontakozó hidegháború követelményeire válaszul jött létre, a konfliktus vége után is fennmaradt.

A NATO 2022-es Stratégiai Koncepciója megerősítette céljait: a szövetségesek kollektív védelmének biztosítását és három alapvető feladatát, az elrettentést és a védelmet; válságmegelőzést és -kezelést; és együttműködésen alapuló biztonságot. A NATO szerepe minden korábbinál jelentősebb az ukrajnai háború geostratégiai témáiban, a szövetség tagjainak elrettentő és védelmi pozíciójában, szárazföldi, légi, tengeri, kiber- és űrterületeken, valamint minden más fenyegetéssel és kihívással szemben. Új tervei szerint a NATO célja, hogy 30 napon belül akár 300 000 katona is készen álljon arra, hogy keleti szárnyára vonuljon. A tervek három zónára osztják a területét – az északi és az atlanti területre, az Alpoktól északra fekvő zónára és egy másik, dél-európai zónára. A világpolitikában történt változások, a vezető hatalmak közötti fegyverkezési verseny és az ukrajnai háború megnövelték és kiszélesítették a NATO szerepét is. A 2014-es orosz-ukrán háború ugyan regionálisnak tűnt, de első pillanatától kezdve Oroszország, az Egyesült Államok és a NATO konfliktusa volt. Az ukrajnai háború és Izrael fegyveres inváziója súlyosbította a globális biztonsági válságot. Szükségesnek tartották azt is, hogy a NATO segítségével meggyorsítsák a haditechnika és a hadiipar fejlesztését is a NATO hadseregei számára, segítve abban, hogy hatékonyabbá, ellenállóbbá, költséghatékonyabbá és fenntarthatóbbá váljanak.

A stratégiai koncepcióban központi téma a hadiipar és különösen a NATO államai forradalmi újításokat kifejlesztő és elterjesztő diszruptív hadi technológiáinak fejlesztése is.

A 2021-es brüsszeli NATO-csúcstalálkozón a szövetség vezetői megállapodtak abban, hogy egy új szervezetet hoznak létre a kritikus technológiákkal kapcsolatos transzatlanti együttműködés előmozdítása, az interoperabilitás előmozdítása és a polgári innováció kiaknázása érdekében a tudományos élet és a magánszektor bevonásával. The Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic (DIANA) a NATO által létrehozott kezdeményezés, célja a kettős felhasználású innovációs kapacitás felgyorsítása az egész Szövetségben. Az Egyesült Államok Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynökségéhez (DARPA) hasonlóan a DIANA célja olyan mélyreható technológiák felkutatása és fejlesztése, amelyek kritikus védelmi és biztonsági kihívásokat kezelnek. Együttműködik magánszektorbeli szervezetekkel, nem kormányzati szervezetekkel és tudományos körökkel a transzatlanti biztonság élvonalbeli technológia révén történő biztosítása érdekében.

A 2021-es brüsszeli NATO-csúcstalálkozón a szövetséges vezetők megállapodtak abban, hogy egy közös programot indítanak a kritikus technológiákkal kapcsolatos transzatlanti együttműködés, a szövetséges erők közötti interoperabilitás előmozdítása és a polgári innováció kiaknázása érdekében a tudományos körökkel és a magánszektorral való együttműködés révén. Ezt Defence Innovation Accelerator for the North Atlantic (DIANA) (Északatlanti Védelmi Innovációs Akcelerátor)-nak nevezték. Szervezeti struktúráját 2022-ben fogadták el. Célja az, hogy kihasználják a kialakulóban lévő és diszruptív, és kettős felhasználású technológiákat és ennek révén is növeljék a NATO versenyelőnyét. A DIANA keretében támogatott konkrét technológiai területek közé tartozik a mesterséges intelligencia (AI), a kvantumtechnológiák, a biotechnológia és az emberi fejlesztés, a hiperszonikus rendszerek, az űr, az új anyagok és gyártás, az energia és a meghajtás, valamint a következő generációs kommunikációs hálózatok. A DIANA programjaiba kiválasztott innovátorok olyan befektetési tőkéhez jutnak, amelyben nem kell feladniuk saját tőkéjüket vagy tulajdonjogukat a vállalatukban, és hozzáférést kapnak az akcelerátor helyszínekhez és tesztközpontokhoz szerte a Szövetségben. A DIANA akcelerátor helyszínei olyan létesítményekben vagy szervezetekben található, amelyeket a szövetségesek választottak ki az egyedi DIANA kettős felhasználású (kereskedelmi/védelmi és biztonsági) gyorsítási tantervek végrehajtására. A DIANA tesztközpontjai olyan laboratóriumok, tesztkörnyezetek vagy

terepi környezetek, amelyek a DIANA kihívási programjaiba kiválasztott innovátorok által kifejlesztett technológiák tesztelésére, értékelésére, validálására és ellenőrzésére állnak rendelkezésre. Az akcelerátor helyszínek és tesztközpontok olyan meglévő európai és észak-amerikai egyetemeken és kutatóközpontokban találhatóak, amelyek nemzeti védelmi minisztériumaikon keresztül kérelmezték a DIANA-hoz való csatlakozást. Az innovátorok mentorok (tudósok, mérnökök, iparági szakértők, végfelhasználók és közbeszerzési szakértők) hálózatához és megbízható befektetők közösségéhez is hozzáférhetnek. Végül, a DIANA értékesítési lehetőségeket kínál mind a NATO-n, mint szervezeten belül, mind a NATO-szövetségesekkel, összekapcsolva az újítót a szövetséges katonai és kormányzati végfelhasználókkal, akik együttműködnek a kiválasztott vállalatokkal, hogy segítsenek nekik megoldásaikat a szövetséges katonai igényekhez igazítani.

5.5. A fegyverkezési verseny és a nemzetközi fegyverkereskedelem

A fegyverkereskedelem hagyományosan döntő szerepet játszik különböző fegyverek, hadianyagok, lőszer és a szakértők és zsoldosok nemzetközi terjesztésében. A szakirodalom a fegyverkereskedelmet és fegyverszállítást, /transzfer/ vagyis amikor egy állam fegyvereket ad át egy másik államnak, hogy növelje katonai képességeit egyaránt használja. A fegyverkereskedelemben részt vevő áruk és szolgáltatások közé tartozik a biztonsági szempontból érzékeny termékek kereskedelme. Ezek mind azok az áruk, szolgáltatások és technológiák, amelyek jelenleg vagy a jövőben potenciális katonai alkalmazásokkal rendelkeznek. Magukban foglalják a tömegpusztító pl. nukleáris; biológiai és kémiai fegyvereket, a különböző szárazföldi, légi, tengeri fegyverrendszereket, a kézi lőfegyvereket és könnyűfegyvereket, olyan kettős rendeltetésű árukat, amelyek katonai és kereskedelmi alkalmazásokkal egyaránt rendelkeznek és különböző szolgáltatásokat. A különböző típusú fegyverek iránti keresletet befolyásolják a haderőfejlesztési programok, a belső vagy külső biztonsági fenyegetések az árak és a vevők anyagi lehetőségei. A behozatalra vonatkozó döntés ritkán egyszeri döntés: általában tartós megállapodást jelent. A fegyverkereskedelem a kapcsolódó szolgáltatások miatt is jobban kiterjedt nemzeti vagy nemzetközi ellenőrzés

alatt áll, mint a legtöbb más áru kereskedelme. Az ENSZ adatai szerint 1 milliárd pisztoly, puska és géppisztoly van a világon egyének vagy magánszervezetek tulajdonában.

A statisztikák ritkán tesznek különbséget a között, hogy a kedvezményezett piaci-kereskedelmi ügylet vagy támogatás formájában jutott a hadianyagokhoz, vagy szolgáltatásokhoz. Olyan esetekben, mint az ukrajnai háború különösen keveredhetnek a fogalmak. Az Egyesült Államok és szövetségesei jelentős katonai segítséget nyújtanak Ukrajnának. Az ukrajnai háború átalakította a fegyverkereskedelmet, hatással van a védelmi iparra, a kapcsolatokra és a globális biztonsági dinamikára. Arra készítette az országokat, hogy újra gondolják védelmi költségvetésüket, fejlesztési szükségleteiket és katonai kapcsolataikat. Az öt legnagyobb hadianyag exportőr az USA, Franciaország, Oroszország, Kína és Németország volt. Az amerikai gyártók a fő haszonélvezők a Stockholmi Nemzetközi Békekutató Intézet (SIPRI) új tanulmánya szerint.⁶⁹ Az USA 2019-23 között 107 országba szállított fegyvereket többet és több országba, mint valaha a múltban, vagy bármely más exportáló ország által vizsgált bármely más időszakban.

Az európai országokba irányuló fegyvereladások oroszlánrésze 55% -kal az Egyesült Államokból származott. Ez 20 százalékpontos növekedést jelent az előző időszakhoz képest. Jelentős mértékben nőtt a francia fegyverexport is, Súly a világexportban 2023-ban 11% volt s ezzel „utolérte” Oroszországot. Oroszország fegyverexportja több mint felével (-53%) csökkent ugyanebben az időszakban. Németország súlya, mint a világ 5. számú fegyverexportőre, 2014 és 2023 között változatlan maradt, fő vevői régiója a Közel-Kelet.

A NATO-ra vonatkozó becsült adatok szerint a Szövetség részesedése a külföldi országoknak történő fegyverszállításban 2019-23-ban 62-ről 72%-ra nőtt. Franciaország öt év alatt különösen meredek, 47%-os növekedést mutatott.

Nem meglepő, hogy Ukrajna az az európai ország, ahol a fegyverimport a legdrámaibb mértékben nőtt. 2019 és 2023 között Ukrajna minimális importórból a világ 4. számú fegyvervásárlójává vált India, Szaúd-Arábia és Katar után. A behozatal 600% -kal nőtt az előző időszakhoz képest. Szövetségesei azonban inkább átadták, mint eladták az

⁶⁹ SIPRI. 2024. SIPRI Arms Transfer Data Base. <https://www.sipri.org/databases/armstransfers> (Utolsó letöltés: 2024. 07. 30.)

Oroszország elleni harcban kapott fegyverek nagy részét. Az Egyesült Államok, Németország és Lengyelország volt Ukrajna három legnagyobb beszállítója.

Az európai államokkal ellentétben az afrikai országok 2019 és 2023 között mintegy fele annyi külföldi fegyvert vásároltak, mint az előző fél évtizedben, elsősorban a két nagy importőrtől történő vásárlások csökkenése miatt. Algéria 77%-kal kevesebb fegyverterméket importált. Marokkó vásárlásai 46% -kal csökkentek. Oroszország, amelynek jelenléte a kontinensen az elmúlt években bővült, az afrikai országok 1. számú fegyverszállítója, amelyet az Egyesült Államok és Kína követ.

5.6. Milyen következményei lehetnek a versenynek?

A fegyverkezési versenyek a múltban sokszor vezettek háborúhoz. Fontos azonban figyelembe venni a mögöttes hatalmi-politikai érdekviszonyokat, gazdasági érdekeket, társadalmi feszültségeket, ideológiákat, hibás döntéseket, sőt politikusok egyéni ambícióit, amelyek külön-külön, vagy együttesen fegyverkezési versenyeket vagy háborúkat eredményeztek.

A jelenlegi fegyverkezési verseny egyik döntő sajátossága, hogy forrásai között az Eurázsia térségben leghosszabb ideje tartó, Ukrajnában folyó háború a legjelentősebb tényező az intenzitásának növelésében. Ez lehetőséget ad arra is a közvetlen résztvevőkön túlmenően is, hogy működés közben próbálják ki az újabb harci eszközöket, szárazföldi, tengeri és légi műveletek összekapcsolhatóságát, az űrtechnika stratégiai és taktikai megoldásait, és az infrastruktúrát.

A szürke zónában folyó háború is része a jelenlegi a fegyverkezési versenynek és ugyancsak lehetőséget ad eszközei és következményei próbájára. Ennek vonatkozásában figyelemreméltó következtetésekre jutottak Noyes ismert amerikai politológus és Egel, a Rand vezető közgazdásza. Közös írásukban arra utaltak, hogy bár ritkán mondják ki hangosan, de az Egyesült Államok jelenleg irreguláris világháborúban áll stratégiai versenytársaival, nevezetesen Kínával és Oroszországgal.⁷⁰ Ez tulajdonképpen sajátos

⁷⁰ A Pentagon definíciója szerint az irreguláris hadviselés "eszköz államok vagy biztosítására, vagy kényszerítésére közvetett, nem tulajdonítható vagy aszimmetrikus tevékenységekkel". Ez valójában olyan tevékenységeket jelent, amelyek a nemzetállamok közötti hagyományos fegyveres konfliktusok szintje alá esnek. Ez a hadviselés olyan megközelítése, amely a helyi partnerségek, valamint a legitimitás és befolyás megszerzésének fontosságát hangsúlyozza a helyi lakosság körében, nem pedig a területek megtisztítását

hibrid hadviselés, a konfliktusok sokrétű megközelítése, amely ötvözi a hagyományos és a nem hagyományos módszereket. Magában foglalja a katonai erő, az információs hadviselés, a gazdasági nyomás, a számítógépes támadások és az irreguláris fegyveres csoportok bevetésének kombinációját. A hibridháború a fegyveres konfliktus küszöbe alatti szürke zónában elmosza a háború és a béke közötti határokat.

A verseny kimenetelét véleményem szerint végső soron nem a folyamatban lévő ukrajnai háború befejeződésének körülményei döntenek el, hanem az, hogy milyen világrend alakul ki a 21. században. Az ENSZ-ben a világ jövőjével foglalkozó 2024 szeptemberi világcsúcs is elvileg ennek irányát igyekszik befolyásolni azoknak a közös globális érdekeknek alapján, amelyek a fenntartható fejlődés korábban megfogalmazott céljai között szerepeltek. „A paktum a jövőért” című záródokumentum lényegében a második világháború után kialakult multilaterális világ korrigált változatát ajánlja. Ebben a világ vezető államai közül az Egyesült Államoknak, Kínának érdekei a világrend jövőjével kapcsolatban több lényeges területen különböznek.

Az ukrajnai háború sok történelmi hivatkozásra adna lehetőséget. Kissinger a hidegháború befejezése utáni világ hatalmi viszonyait az első világháborút megelőző geopolitikai feltételekhez hasonlította. Paul Kennedy, a Yale történésze egy híres tanulmányában, amelyben az elmúlt ötszáz év nagyhatalmait hasonlította össze arra a következtetésre jutott: „Soha nem létezett ilyen hatalmas egyenlőtlenség a versengő államok között.” Véleményem szerint új, történelmileg talán példa nélküli feltételrendszer alakult ki a hatalmi viszonyokban és a fegyverkezési versenyben is. A zavaros és kockázatos globális geopolitikai viszonyok miatt jogosnak ítélnél Biden elnök állásponjtja arról, hogy az Egyesült Államok globális vezető szerepe, amelynek része katonai jelenléte is, szükséges a globális stabilitás fenntartásában. Abban is van igazság, hogy ez globális politikai és gazdasági érdekeiből is következik és hatalmi pozíciói fenntartásának egyik alapvető fontosságú eszköze. Továbbra is időszerűek és figyelemreméltók az Egyesült Államok egyik kiváló politikusának, Fulbright szenátorának 1966-ban kifejtett gondolatai is: „Két Amerika létezik. Az egyik Lincoln és Adlay Stevenson

vagy elfoglalását. Gyakran "hibrid" vagy "szürke zóna" tevékenységeknek is nevezik. Alexander Noyes politológus a RAND Corporation-nél, és korábban vezető tanácsadó volt a biztonsági együttműködés értékeléséért, nyomon követéséért és értékeléséért a Védelmi Minisztérium Politikai Hivatalában. Daniel Egel a RAND vezető közgazdásza és a "The American Way of Irregular War" című könyv társszerzője.

Amerikája, a másik Teddy Rooseveltt és a modern szuperhazafiak Amerikája. Az egyik, nagylelkű és emberi, a másik szűklátókörűen önző; az egyik önkritikus, a másik öngazoló. Az egyik jogtisztelő, a másik arrogáns az erő felhasználásában. Amerikának hol az egyik, hol a másik arcával lépjük meg a világot, hol pedig egyszerre mindkettővel. Az eredmény a bizalmatlanság Amerika céljait illetően.”⁷¹

A 2022 óta folyó és a befejeződésével kapcsolatos bizonytalan alternatívák lehetőségét rejtő ukrajnai háború miatt állítottam össze a tanulmány végére az alábbi idézeteket a „brainy quote”-ból és más forrásokból. Kiemeltem azt a véleményt, hogy a háborúk végső soron az emberek fejében kezdődnek. Véleményem szerint a mai korban még kevésbé lehet a háborúk okait az emberi motivációi összetettségének megértése nélkül megérteni, mint a múltban. Céltudatosan azzal a személlyel kezdem, akinek nevéhez kötődik a Magyarországot legközvetlenebbül érintett és tragikus véget eredményezett háború.

1. **Ferenc József császár kiáltványa:** Népeimhez! „Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke műveinek szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam. A gondviselés másként határozott.” Így zárja népeihez intézett szózatát: „Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszerezniem.”⁷²
2. **Margaret Atwood**⁷³ "Meg kell tanulnod véget vetni a háborúknak a világban azáltal, hogy véget vetsz nekik az elmédben."
3. **Albert Einstein** híres megjegyzése: "Nem tudom, milyen fegyverekkel fogják megvívni a harmadik világháborút, de a negyedik világháborút botokkal és kövekkel fogják megvívni." Szavai rávilágítanak a háború romboló természetére és lehetséges következményeire.

⁷¹ Fulbright, J. William: The arrogance of power. New York : Vintage Book, 1963.

⁷² Ferenc József „Népeimhez!” című kiáltványa a Tisza Istvánhoz intézett kihirdetési megbízással. MNL OL, Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, Központilag iktatott és irattározott iratok (K 26) 1914 - XLI - 1591 (5611).

⁷³ Ismert kanadai író és a nemzetközi feminista mozgalom kiemelkedő globális képviselője volt.

4. **Platón** megjegyezte: "Csak a halottak látták a háború végét." Ez a megrendítő kijelentés hangsúlyozza a konfliktus örökös természetét.
5. **G.K. Chesterton** más perspektívát kínált: "Az igazi katona nem azért harcol, mert gyűlöli azt, ami előtte van, hanem azért, mert szereti azt, ami mögötte van." A haza vagy az értékek iránti szeretet harcra készítheti az embereket.
6. **Ernest Hemingway** kijelentette: "Soha ne gondold, hogy a háború, bármennyire is szükséges vagy indokolt, nem bűncselekmény." Még akkor is, ha szükségesnek ítélik, a háború súlyos áldozatokat követel.
7. **Mahatma Gandhi** megkérdőjelezte a háború létjogosultságát: "Mi a különbség a halottak, az árvák és a hajléktalanok számára, hogy az őrült pusztítást a totalitarizmus nevében, vagy szabadság, vagy a demokrácia szent nevében hajtják végre?"
8. **Bertrand Russell** tömören megfogalmazta: "A háború nem azt határozza meg, hogy kinek van igaza, csak azt, hogy ki marad életben."
9. **John Steinbeck** így reflektált az emberiség kudarcára: "Minden háború az ember, mint gondolkodó állat kudarcának tünete."
10. **Voltaire** iróniát használt: "Tilos ölni; ezért minden gyilkos meg van büntetve, hacsak nem ölnek nagy számban és trombiták hangjára."
11. **Howard Zinn** kiemelte a szégyent: "Nincs elég nagy zászló ahhoz, hogy elfedje az ártatlan emberek megölésének szégyenét."
12. **Jean-Paul Sartre** rámutatott a különbségre: "Amikor a gazdagok háborúznak, a szegények halnak meg."
13. **Herbert Hoover** megjegyezte a generációs hatást: "Az idősebb férfiak hadat üzennek. De a fiatalságnak kell harcolnia és meghalnia."
14. **Ferenc Pápa**: A háború soha nem könnyített az emberek életén, soha nem tudta vezetni útjukat a történelemben, és nem sikerült megoldania a cselekedeteikben felmerült konfliktusokat és ellentéteket" Ferenc pápa emlékeztetett a háború okozta pusztításra: „az áldozatokra, a rombolásra, az emberség elvesztésére, az intoleranciára Hangsúlyozta, hogy a békét az igazságon, az igazságosságon, a szereteten és a szabadságon alapuló politika követése iránti elkötelezettségre kell

Simai Mihály / Történelmi fordulópont? Az Egyesült Államok helyzete és útválasztása a globális rendszerben alapításának negyedévezredes évfordulója előtt

építeni, amint az az enciklikában is szerepel”⁷⁴.Egy másik üzenetében azt írta, hogy "A fegyverkezési verseny elviszi az éhség és szomjúság elleni küzdelemhez szükséges erőforrásokat. Csak ennek megállításával és mindenki számára elérhető orvosi ellátás biztosításával tudjuk megakadályozni az emberiség önpusztítását."⁷⁵

6. Összegzés helyett

A műhelytanulmány bevezetőjében a Világgazdasági intézetben folytatott kutatómunkám alapján 1974-ben megjelent könyvet említettem. 20 évvel ennek publikálása után, 1994-ben Washingtonban adta ki az amerikai kormány Békekutató intézete a 90-es évek elején a világrend jövőjéről folytatott kutatómunkám eredményeit magában foglaló munkámat „Mihaly Simai: The Future of Global Governance, managing risk and change in the international system. United States Institute of Peace, (Mihaly Simai: A Világ Kormányzásának jövője, a kockázatok és a változások menedzselése a nemzetközi rendszerben)” címmel, amelyben az Egyesült Államok helyével és szerepével is foglalkoztam.⁷⁶ A műhelytanulmányban foglaltak szokványos összefoglalása helyett azért idézek az USA-ban folytatott kutatómunkám alapján írt könyvből többet, mert részben a Világgazdasági Intézetben végzett folyamatos kutatómunkám szolgált ehhez is alapul. De ami fontosabb, azért is, mert az USA politikájával kapcsolatos alábbi abban szereplő javaslatoknak és következtetéseknek többségét továbbra is érvényesnek tekintem.

Idézet kezdete “A Pentagon Defense Guidance tervezete, amelynek kiszivárogtatott változata, megjelent a *The New York Times* 1992. március 8-i számában a következőket tartalmazza:

„Elsődleges célunk, hogy megakadályozzuk egy olyan új rivális újbóli felbukkanását, akár a volt Szovjetunió területén, akár másutt, amely olyan fenyegetést jelent, mint amelyet korábban a Szovjetunió jelentett. amelynek erőforrásai konszolidált ellenőrzés alatt elegendőek lennének a globális hatalom létrehozásához. . . Ennek a célkitűzésnek három

⁷⁴ Vatican News. 2023. május 12.

⁷⁵ Released April 7, marked both Easter and the 60th anniversary April 11 of St. John XXIII's encyclical "Pacem in Terris" ("Peace on Earth").

⁷⁶ Mihaly Simai: The Future of Global Governance, managing risk and change in the international system. United States Institute of Peace, Washington DC. 1994. Az idézetek a könyv 48-56 oldalairól származnak.

további aspektusa van: Először is, az Egyesült Államoknak meg kell mutatnia az új rend létrehozásához és védelméhez szükséges vezető szerepet, amely azt ígéri, hogy meggyőzi a potenciális versenytársakat arról, hogy nem kell nagyobb szerepre törekedniük, vagy agresszívabb magatartást folytatniuk. Másodsor, a nem védelmi területeken megfelelően figyelembe kell vennünk a fejlett ipari országok érdekeit ahhoz, hogy eltántorítsuk őket attól, hogy kihívást intézzenek vezetésünkhöz, vagy törekedjenek a fennálló politikai és gazdasági rend megdöntésére. Végezetül, fenn kell tartanunk azokat a mechanizmusokat, amelyek elrettentik a potenciális versenytársakat attól, hogy akár nagyobb regionális és globális szerepre törekedjenek.”

Ezek az ötletek nem eredetiek. Kifejezik azt a politikai konszenzust, amely az Egyesült Államok politikáját jellemezte az elmúlt évtizedekben.

Nyilvánvaló azonban, hogy az Egyesült Államok stratégiai érdekeinek ezen általános elveit az egyre inkább többpólusú világban másképp kell végrehajtani, mint a múltban. Az Egyesült Államok biztonsági érdekeinek és stratégiáinak pragmatikus újrafogalmazása nem hagyhatja figyelmen kívül a következő realitásokat:

1. Az Egyesült Államok, mint az egyetlen megmaradt globális hatalom, nem kerülheti el, hogy nagyobb felelősséget vállaljon a globális ügyekben; de nem engedheti meg magának, hogy vállalja az összes erkölcsi, politikai és pénzügyi kötelezettséget, hogy globális szociális munkás vagy nemzetközi rendőr legyen.
2. A globális verseny többpólusú környezetben különbözik az alapvetően bipoláris világtól. Ahogy a gazdasági hatalom szerepe növekszik a globális ügyekben, az Egyesült Államoknak nagyobb figyelmet kell fordítania hazai erőforrásaira, mint a múltban.
3. Mivel az Egyesült Államok különböző kérdésekben fog együttműködni különböző partnerekkel és versenytársakkal, sok esetben a multilaterális együttműködés kiszámítható normáival és kölcsönös kötelezettségeivel előnyösebb lesz az Egyesült Államok számára, különösen hosszú távon, mint a problémamegoldás bármilyen kétoldalú vagy egyoldalú megközelítése.

4. A hidegháború alatt az Egyesült Államok külpolitikája a globális változásokat – beleértve az európai integrációt, Japán és az újonnan iparosodó országok megerősödését, valamint az angolai és mozambiki polgárháborúkat – elsősorban az amerikai-szovjet kapcsolatokra gyakorolt stratégiai következményei szempontjából értékelte. A jövőben az Egyesült Államok politikai számításai összetettebbek és nehezebbek lesznek, különösen az egyesült Európa autonóm céljainak, érdekeinek és intézkedéseinek kialakítása, valamint Németország és Japán globális gazdasági és politikai hatalmának növekedése tekintetében. Az Egyesült Államoknak egyszerre kell partnere és riválisa ezeknek a hatalmoknak, megvédve globális pozícióját és érdekeit. Minden nemzetközi kapcsolat tükrözni fogja ezt az új kettősséget, de ez leginkább az Egyesült Államok és hagyományos partnerei közötti kapcsolatokban lesz nyilvánvaló. A külpolitikának rugalmasnak kell lennie, különösen a gazdasági ügyekben-

5. Az Egyesült Államok új politikájának meghatározása a Szovjetunió utódállamaival szemben hosszú távú, nehéz folyamat lesz. Az amerikai stratégiáknak túl kell tekinteniük a kommunizusból a kapitalizmusba való átmeneten, és azon a kérdésen, hogy hogyan segítsenek Oroszország megszilárdításában és megerősítésében. Nemcsak Oroszország nukleáris képességeit kell figyelembe venniük, hanem Oroszország történelmi szerepét Euráziában, és azt is, hogy hogyan lehet a legjobban kiegyensúlyozni az erőt ebben a régióban.....”

.....A második világháború utáni globális politika minden fontos fordulópontján egy új "elnöki doktrína" jött létre, amely irányította az Egyesült Államok külpolitikáját. A hidegháború utáni világ összetettsége és változékonysága új doktrína megfogalmazását hosszadalmas folyamattá teheti. Nagyon valószínűnek tűnik azonban, hogy a szelektív szerepvállalás ötlete végül az amerikai külpolitika stratégiai elvévé és pragmatikus megközelítésévé válik, amely mind a demokraták, mind a republikánusok számára elfogadható. A múltban az amerikai stratégiák és döntéshozók arra törekedtek, hogy a világot zónákra osszák az Egyesült Államok elkötelezettségének szintje szerint. Az összes zóna közül Európát tekintették az Egyesült Államok elsődleges stratégiai érdeklődési területének, bár más regionális prioritások is voltak. A hidegháború utáni rendszerben

azonban ezek a prioritások változhatnak....A távoli régiókban az instabilitás önmagában nem veszélyezteti Amerika biztonságát. Nincs többé kihívás egy olyan hegemon hatalom részéről, mint a náci Németország vagy a Szovjetunió. A hidegháború utáni világban valószínűleg számos olyan konfliktus lesz, amelynek irrelevánsnak kellene lennie az Egyesült Államok számára. A stabilitás fenntartása érdekében beavatkozni az ilyen konfliktusokba sokkal nagyobb veszélyt jelent, mint annak a távoli lehetősége, hogy egy korlátozott konfliktus kicsúszhat az ellenőrzés alól, és végül veszélyeztetheti Amerika jólétét.

Nyilvánvaló, hogy egyetlen ország sem képes egyedül viselni a globális rend és stabilitás fenntartásának terhét egy összetett nemzetközi rendszerben. Az Egyesült Államok önérdeke azonban azt követeli, hogy az Egyesült Államok aránytalanul vegyen részt a globális rend és stabilitás fenntartásában. Az Egyesült Államokat számos veszély fenyegeti – a tömegpusztító fegyverek terjedése, a kiélezett gazdasági és technológiai verseny, a környezeti problémák és a pénzügyi problémák, hogy csak néhányat említsünk –, és érdekei egy stabil világban szinte megszámlálhatatlanok – például a külföldre utazó amerikaiak biztonságától a nagy amerikai vállalatok külföldi befektetéseinek biztonságáig....

....Az egyre összetettebb többpólusú rendszer, amely a bipoláris hidegháborús struktúra romjaiból emelkedik ki, hierarchikus lesz. Ennek a hierarchiának a csúcsán az Egyesült Államok fog állni, amely továbbra is a legerősebb és egyetlen többdimenziós hatalom marad a világon. Az Egyesült Államok piaca az előállított áruk és szolgáltatások tekintetében nagyobb, mint Japán, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország piacai együttvéve. Továbbá, kiváló katonai potenciálja révén az Egyesült Államok képes arra, hogy hatalmát az egész világra kiterjessze. Az Egyesült Államok a legkevésbé sebezhető nagyhatalom a nyersanyagellátás tekintetében, és a világ legnagyobb és legváltozatosabb tudományos és technológiai potenciáljával rendelkezik.

Az Egyesült Államok és más jelentős nemzetközi szereplők közötti gazdasági, tudományos és technológiai képességek közötti szakadék azonban az elmúlt 40 évben jelentősen csökkent. Valójában sok területen teljesen eltűnt, mivel más hatalmak egyre versenyképesebbé váltak. Az Egyesült Államok globálisan emelkedő pozíciója a jövőbeli

globális verseny szempontjából rendkívül fontos technológiai és gazdasági területeken nem szenvedett abszolút csökkenést, mégis az Egyesült Államok relatív pozíciója és szerepe egy ideje csökken. Például a globális pénzügyekben az Egyesült Államok a világ legnagyobb adós országává vált (bár az Egyesült Államok nettó pozíciója még mindig jó).

E viszonylagos csökkenés ellenére az Egyesült Államok olyan hatalomkoncentrációt képvisel, amely példátlan a modern történelemben. W. W. Rostow szerint az Egyesült Államok fenntartja a hatalom "kritikus határát" a világ ügyeiben.⁷⁷ Rostow azonban azt is megjegyezte, hogy "ha az Egyesült Államok olyasmit akar tenni, ami szembe megy a többségi gondolkodással és érzéssel a világon, akkor azt könnyen meg lehet hiúsítani, vagy akár meg is vétőzhatják."⁷⁸ Bár megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok ugyancsak megtartja a vétőjogát, Rostownak igaza van. Továbbá, bár továbbra is az Egyesült Államok viseli a legnagyobb terhet a nemzetközi stabilitás fenntartásában, ezt nem teheti meg a végtelenségig, különösen, ha programját más hatalmak megghiúsítják.

Az Egyesült Államokra, mint a fejlődő globális rend fő nemzetközi garanciájára van szükség, amely az államok közös felelősségén alapul a szabadság és az igazságosság fenntartásában. Ugyanakkor a világnak szüksége van egy gazdaságilag erős és politikailag stabil Amerikára, amely képes rendben tartani háztartását, és hajlandó, képes és kész hitelesen megerősíteni 1945-ös elkötelezettségét egy félelemtől és nélkülözéstől mentes világ felépítésére. Reálisan senki sem várhatja el az Egyesült Államoktól, hogy feláldozza nemzeti érdekeit egy széttöredezett világ oltárán.

Különösen fontosnak tartom a jövőbeli világrendről és az Egyesült Államok szerepéről Henry Kissinger véleményét:

„Ironikus módon Amerika győzelme a hidegháborúban egy olyan világot hozott létre, amely teljesen ellentétes a közelmúlt amerikai tapasztalataival. A hidegháború alatt az ipari demokráciák az amerikai védelemre és közel két évtizeden át az amerikai tőkére támaszkodtak. Az ideológiai konfliktus valószínűvé tette az amerikai keresztes hadjáratok iránti hajlandóságot. De szövetségeseink függősége az amerikai védelemtől csökkent; ezért egyre kevésbé lesznek hajlandóak ítéletüket automatikusan alárendelni

⁷⁷ W. W. Rostow: Az új világrend és az Egyesült Államok (Highland International Issues Forum, 1991. június 28., Mimeograph).

⁷⁸ Ugyanott, 6.

Washingtonénak. Európa és Japán egyre önállóbb védelmi képességeket fog kifejleszteni. Hasonlóképpen, Amerika napjai, mint a világméretű befektetési tőke fő forrása, nyilvánvalóan elmúltak.

Amit tennünk kell, az olyasvalami, amit még soha nem tettünk: különbséget kell tennünk a lényeges és a kívánatos között; aközött, ami lehetséges, és ami meghaladja képességeinket. A nemzetbiztonság újradefiniálása, amit ez maga után von, a nemzeti érdekek olyan koncepciójához kell, hogy vezessen, amely különbözik a hidegháború kéthatalmú világától – célját tekintve diszkriminatívabb, stratégiájában kevésbé kataklizmikus, és mindenekelőtt regionálisabb kialakítását.⁷⁹

A neoizolacionista trend az amerikai nemzeti politikában jelentős kockázati tényező, nemcsak a világ egésze, hanem maga az Egyesült Államok számára is. Tekintettel a mai globális politikai és gazdasági rendszerekben betöltött hatalmas szerepére, az Egyesült Államok sokat veszítene, ha önvizsgálata akadályozná vagy veszélyeztetné a jövőbeli nemzetközi rendszer működésének biztosításához szükséges változásokat.

Ugyanígy veszélyes lenne azonban a világra nézve, ha az Egyesült Államok hosszú távú belföldi gazdasági és társadalmi instabilitással szembesülne. Az amerikai tőzsde 1929-es összeomlása volt a katalizátora a nagy gazdasági válságnak, és közvetve nagymértékben felelős volt a nácizmus németországi győzelméért és a második világháborúhoz vezető sok eseményért. Az Egyesült Államokban a belföldi egyensúlytalanságok azóta is jelentős problémákat okoztak a világ számára.

Bush elnök elkötelezte magát egy új világrend kiépítése mellett

„Ezekből a zavaros időkben kiemelkedhet ötödik célunk – egy új világrend; Egy új korszak – szabadabb a terror fenyegetésétől, erősebb az igazságosság keresésében és biztonságosabb a béke keresésében, egy olyan korszak, amelyben a világ nemzetei, Kelet és Nyugat, Észak és Dél, boldogulhatnak és harmóniában élhetnek.

Száz nemzedék kereste a béke e megfoghatatlan útját, miközben ezer háború dúlt az emberi törekvések során. Ma ez az új világ küzd a megszületéséért, egy olyan világ, amely teljesen különbözik attól, amit ismerünk, egy olyan világ, ahol a jogállamiság kiszorítja a

⁷⁹ Henry Kissinger: Miféle új világrend ?, *The Washington Post*, 1991. december 3., A21.

Simai Mihály / Történelmi fordulópont? Az Egyesült Államok helyzete és útválasztása a globális rendszerben alapításának negyedévezredes évfordulója előtt

dzsungel uralmát, egy olyan világ, amelyben a nemzetek elismerik a szabadság és az igazságosság közös felelősségét, egy olyan világ, ahol az erők tiszteletben tartják a gyengék jogait.”⁸⁰

Bush elnököt, akinek javaslatára a kormány Békekutató Intézetében folytathattam kutatómunkámat, 1992-ben nem választották újra elnökké. A könyvben javasolt feladatokat az USA politikájáról az 1992-es elnökválasztási kampányban Bill Clinton és őt követően, sok hivatalos amerikai személyiség és dokumentum is megerősítette az elmúlt években.

A 21 század harmadik évtizedének közepéig az Egyesült Államok megalakulásától, már csaknem egy negyed évezred telt el és több mint fél évezred Amerika felfedezése óta. A 2024-es amerikai választások nyertese az USA hatvanadik elnöke lesz. Bárkit is választanak meg 2024 november negyedikén, elnöki éve alatt ünneplik majd meg az USA negyed évezredes évfordulóját. Az Egyesült Államok szerepe a 21. század világában a globális fejlődés egyik döntő sokdimenziós tényezője marad. E műhelytanulmányban arra kerestem választ, hogy az Egyesült Államok sokdimenziós örökségét, a 21. század első negyedének végére évtizedekre kialakult viszonyait, hatalmi helyzetét, politikáját is figyelembe véve, hogyan változik fejlődésének útja és milyen következményekkel jár politikája a következő évtizedek világára?

A geoökonómiai és geopolitikai kockázatoktól terhelt jelenlegi fejlődési szakaszban az USA keretében és nemzetközi szerepének alakulásában folyamatban lévő transzformációk nemcsak egybeesnek a világrend átalakulásával, hanem annak lényeges befolyásoló tényezői is.

Az Egyesült Államokkal kapcsolatban továbbra is hangsúlyozzák az üzleti életben a piaci viszonyokra épülő rövidtávú szemlélet uralmát. Ez azonban már az üzleti életben sem elég. A nagy társaságok stratégiai tervei általában 3-5 évre tekintenek előre. Az amerikai költségvetés előirányzatainak tervezésénél a szakemberek sok területen egy évtizedre igyekeznek előre tekinteni. A hírszerző szervezetek szakértői általában 5-10 éves távlatokban jelzik előre a nemzetközi folyamatokat s ezek valószínűsíthető hatását

⁸⁰ George Bush elnök, "Egy új világrend felé", *U.S. Department of State Dispatch* 1, no. 3 (1990. szeptember 17.).

az Egyesült Államokra. A tudományos műhelyek azonban ennél sokkal nagyobb távlatokban igyekeznek felvázolni a lehetőségeket és a várható problémákat. Nemcsak azt a kérdést teszik fel, hogy mi maradhat fenn a 21. században is az Egyesült Államok fejlődésének kivételesen kedvező tényezőiből, hanem hogy az új feltételek között hogyan változnak értékviszonyai, köztük az amerikai álm, amelynek háttere az amerikai nép tehetsége, szorgalma és alkalmazkodó képessége.

Az elemzések alapján megfogalmazható, hogy az Egyesült Államok ismét történelmi fordulóponthoz érkezett.

Nyitott kérdés, hogy a Biden által megfogalmazott „Amerikának vezetnie kell” vagy a Trump elnökségéhez kapcsolódó „Amerika mindenekelőtt” jelszavak mennyire fognak szerepelni és főleg érvényesülni a hatalomba lépő elnök és kormányzat politikájában is. Valószínű, hogy az amerikai társadalom megosztottsága és a nemzetközi viszonyokat jobban megértő, az új külső feltételekkel számoló demokrata adminisztráció vagy az unilateralizmust képviselő személyiségek által uralt republikánusok ellentétei és kötélhúzása a legtöbb konkrét kérdésben fennmaradnak majd a törvényhozásban is. Ezért is lényeges ezek összetételének alakulása.

Biden elnök a Demokrata párt chicagói konvencióján a jelöléstől való visszalépést indokló, és Kamala Harrist támogató nyitóbeszédében más összefüggésben is utalt a 2024-es választások különleges fontosságára az USA jövő fejlődésével kapcsolatban:

„...Inflexiós pont előtt állunk, azon ritka pillanatok egyike a történelemben, amikor a most meghozott döntéseink évtizedekre meghatározzák nemzetünk és a világ sorsát. Ez nem túlzás, szó szerint értem. Amerika lelkéért harcolunk. Ez lesz az első elnökválasztás január 6. óta. Azon a napon majdnem mindent elvesztettünk abból, hogy kik vagyunk országgként. És ez a fenyegetés –nem túlzás – ez a fenyegetés még mindig nagyon is él. Donald Trump azt mondja, hogy nem fogja elfogadni a választási eredményt, ha ismét veszít. Gondolj bele. Komolyan gondolja. "Vérfürdőt" ígér, ha veszít, az ő szavaival, és hogy diktátor lesz az "első napon", maga mondja a saját szavaival. Nem, nem viccelek. Gondolj bele. Sokan mondták a múltban, hogy örült – örült, de komolyan gondolja. Nem hagyhatjuk, hogy ez megtörténjen. Emberek, mindannyiunknak különleges kötelezettsége van. Függetlenek, republikánusok, demokraták. 2020-ban megmentettük a demokráciát, és most 2024-ben újra meg kell mentenünk. A leadott szavazatunk fogja eldönteni, hogy

Simai Mihály / Történelmi fordulópont? Az Egyesült Államok helyzete és útválasztása a globális rendszerben alapításának negyedévezredes évfordulója előtt

a demokrácia és a szabadság győzedelmeskedni fog-e. Ez ilyen egyszerű. Ez ennyire komoly. És a hatalom szó szerint a kezetekben van. A történelem a ti kezetekben van. Ez nem túlzás. Amerika jövője a ti kezetekben van.” (Transcript of President Biden speech at the opening of the Democratic Party Convention in Chicago, August 19, 2024.)